

Lócsei Hajnalka

**TERÜLETI NÖVEKEDÉSI PÁLYÁK
MAGYARORSZÁGON, 1990-2008**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

TÉMAVEZETŐ:

DR. NEMES-NAGY JÓZSEF

egyetemi tanár

ELTE TTK

FÖLDTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Vezető: Dr. Gábris Gyula

FÖLDRAJZ – METEOROLÓGIA PROGRAM

Vezető: Dr. Nemes-Nagy József

Készült az ELTE Regionális Tudományi Tanszékén

BUDAPEST

2010

Tartalom

Bevezetés	2
1. A területi gazdasági növekedés vizsgálatának elméleti és módszertani alapjai.6	6
1.1. A konjunktúra értelmezése és mérése	6
1.1.1. A konjunktúraciklus fogalma, kiváltó okai.....	7
1.1.2. A konjunktúraciklusok mérése.....	11
1.2. A fejlettség területi egyenlőtlenségek értelmezése és mérése	15
1.3. A regionális konjunktúra fogalma és mérhetősége	20
1.4. Konjunktúrákutató és a regionális konjunktúra mérése Magyarországon	22
2. A megyei szintű területi gazdasági növekedés.....27	27
2.1. Általános gazdasági jelzőszámok.....	27
2.1.1. A GDP.....	27
2.1.2. A beruházások, külföldi működőtőke alakulása	36
2.1.3. Vállalkozások száma	46
2.2. Ágazati jellegű jelzőszámok	51
2.2.1. Ipar.....	53
2.2.2. Építőipar.....	62
2.2.3. Turizmus	66
2.3. Társadalmi jelzőszámok	70
2.3.1. Foglalkoztatás.....	70
2.3.2. Keresetek	73
2.3.3. Lakásépítés	77
2.4. Új és lehetséges konjunktúramutatók	82
3. A gazdasági növekedés területi sajátosságai 86	86
3.1. Regionális sajátosságok.....	86
3.2. Kiegyenlítődés vagy differenciálódás?.....	89
3.3. A főbb konjunktúramutatók értékelése.....	94
4. A 2008-2010-es gazdasági világválság hatásai.....99	99
4.1. Az elbocsátások területi koncentrációja	101
4.2. A munkanélküliség terjedése	105
4.3. A vállalati csődök.....	123
4.4. A válságindikátorok értékelése	136
5. Az eredmények összegzése	139
Irodalomjegyzék	143
Melléklet.....	148

Bevezetés

A fejlődés és a lemaradás, a siker és sikertelenség térben nem véletlenszerűen, hanem igen gyakran koncentráltan jelenik meg. Ezeknek a területi egyenlőtlenségeknek a vizsgálata a társadalomföldrajz, illetve a társadalmi tértudományok egyik központi kutatási témája. De miért is fontos tudni, hogy ezek a különbségek hogyan alakulnak időben, illetve, hogy mi áll a folyamatok háttérében? A kérdés megválaszolása nagyon is gyakorlati jelentőségű. Tudnunk kell ugyanis, hogy érdemes-e, szükséges-e jelentős forrásokat fordítani arra, hogy ne növekedjenek túlságosan nagyra a területi különbségek. A különbségek mérséklésére való törekvés nem csupán méltányossági indokokkal, a társadalmi szolidaritás érvényre jutásával támasztható alá, bár ez is kétségkívül fontos érvet jelent. A túlságosan nagy egyenlőtlenségek ugyanis gazdasági, reáljövedelmi veszteségeket is okozhatnak, fékezhetik a növekedést (Kanbur–Venables 2005). Sőt, olyan mértékű társadalmi és gazdasági feszültség, egyensúlytalanság keletkezhet, amely nem csupán a fejlődést gátolja, hanem szélsőséges esetben társadalmi kataklizmát, polgárháborút is kiválthat. A hosszabb távon is kiegyensúlyozott, illetve fenntartható fejlődésnek és növekedésnek tehát az is feltétele, hogy a különbségek, illetve ezen belül a regionális különbségek ne növekedjenek túlságosan nagyra.

A disszertáció fókuszpontjában a gazdasági fejlettség hazai területi egyenlőtlenségeit alakító térségi növekedési pályák elemzése, értékelése áll, a rendszerváltást követő időszakban. A témával számos hazai kutató is foglalkozott, illetve foglalkozik jelenleg is, hiszen a gazdasági visszaesséssel párhuzamosan jelentős változás következett be a területi folyamatokban, mivel az addig lassan csökkenő regionális egyenlőtlenségek hirtelen megnövekedtek. Úgy tűnik, hogy az ország kissé leegyszerűsítve két részre szakadt: egy kedvező helyzetű, a megváltozott körülményekhez alkalmazkodni, adottságait kihasználni is képes versenyképesebb részre, és egy elmaradottabb, folyamatosan leszakadó részre. A „nyertesek” és „vesztesek” térben is jól elkülönülnek egymástól. Nem hallgatható el azonban, hogy nincs teljes egyetértés a kutatók között abban, hogy az egyenlőtlenségek szakadatlanul növekednek-e, vagy pedig már megkezdődött egy közeledési szakasz. A disszertáció e kérdés megválaszolásához is adalékokkal kíván szolgálni.

Az empirikus kutatás alapegységét az egyes területi egységek – jelen esetben Magyarország megyéinek – fejlődési pályái képezik. Elemzésre kerül egyrészt minden egyes megye fejlődési pályája. Vajon egy-egy térség az átlagostól gyorsabb növekedésre és

fejlődésre képes, vagy inkább a többi térségtől elmaradva, lassabban növekszik, ami végső soron leszakadáshoz vezet? Stabil-e növekedési pálya, kirajzolódik-e benne világos trend; esetleg fellelhető valamiféle törés, a változásnak valamiféle jele? Ha vannak változások, akkor ezek milyen irányba mutatnak, tartósak maradnak-e? Végül: a leszűrhető tapasztalatok elősegíthetik-e más, elmaradott térségek megújulását, van-e esély egyáltalán a lemaradt megyék felzárkózására? Másrészt az egyes térségek pályáinak ismeretében vizsgálható a „teljes egész” is. Arra a kérdésre is kereshető válasz, hogy mit eredményez az egyes fejlődési pályák alakulásának összjátéka: folytatódik-e a térségi polarizálódás, vagy végre valóban megkezdődik egy kiegyenlítődési folyamat; megerősödnek-e a korábbi tendenciák, avagy megjelennek új elemek is? Mindez évről évre vizsgálható.

A fentebb említettek szerint a disszertációban *a fejlettségnek, fejlődésnek elsősorban a gazdasági teljesítményre, a reálszférára vonatkozó és az ún. „kemény” mutatókkal megragadható dimenzióival foglalkozom*. Közismert, hogy fejlődés nem azonos a növekedéssel, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról a tényről, hogy a fejlődésnek a gazdasági növekedés is elengedhetetlen előfeltételét jelenti (Nemes Nagy 2009, p. 316.); könyvtárnyi irodalom szól a két fogalom egymáshoz való viszonyáról. A disszertáció kizárólag a növekedés mérésére koncentrál, ezzel tehát figyelmen kívül hagy strukturális, környezeti, társadalmi-politikai és egyéb, bizonyítottan lényeges szempontokat is, melyeknek vizsgálata indokolható lenne. Ugyanakkor elkerülhetetlen a téma ilyen irányú leszűkítése, hiszen nincs közmegegyezés abban, hogy milyen dimenziókkal tudnánk teljes egészében lefedni a fejlődési folyamatot – így bármennyire is törekednék egy számomra elfogadható teljességre, az sohasem lenne minden olvasó számára megfelelő. A vizsgált szférák túlzott kibővítése, illetve a növekedésen túlmutató elemzése szétfeszítené a dolgozat kereteit is.

A területi gazdasági fejlődés vizsgálatának alapvető problémája, hogy a területi folyamatok leírására alkalmazott, már megszokott jelzőszámok (GDP, lakossági jövedelem) alkalmasak ugyan a regionális pályák trendjeinek, a térségek egymáshoz viszonyított helyzetének jellemzésére, de csak másfél-két éves csúszással kerülnek publikálásra, így nem adnak lehetőséget a közelmúlt folyamatainak elemzésére. Ráadásul a GDP szintetikus jellegéből adódóan számos, nem azonos módon, esetenként ellentétes irányban változó jelenséget olvaszt magába (pl. az ipari termelés felfutása biztosan nem jár együtt a turisztikai bevételek emelkedésével, de még a munkanélküliségi ráta jelentős csökkenésével sem feltétlenül; hiszen egy hatékonyságnövelő beruházás akár az elbocsátások számának emelkedéséhez is vezethet).

A vizsgálatok az ezredforduló utáni időszak történéseire fókuszálnak. Azonban fejlődési pályákról lévén szó, szükséges ezek hosszú távú folyamatokba illesztése is. Így a területi idősorokat legalább a rendszerváltásig próbálom visszavezetni, de előfordul még ennél is hosszabb időtávot felölelő visszatekintés. *A hangsúlyt azonban mindig a gazdaság rövidtávú, ezredfordulót követő folyamataira helyezem*, melyekről az ún. konjunktúra-jelzőszámok segítségével alkothatunk képet. Ezek gyakorlatilag olyan növekedési adatok, amelyek szoros kapcsolatban állnak a gazdaság aggregált teljesítményének alakulásával, a gazdasági tevékenység rövidtávú változásait jól leírják. A felhasznált adatok egy részét a KSH Tájékoztatói és Stadat adatbázisában negyedévente, és csupán féléves késéssel teszi közzé, ami lehetőséget ad a legaktuálisabb változások nyomon követésére. (Az idősorok visszavezetése az ezredforduló előtti évekre a KSH MR-STAR adatbázisa alapján történik.)

A dolgozat empirikus része a GDP területi megoszlásának vizsgálatával indít, a továbbiakban pedig a GDP-t mintegy részeire bontva, a gazdaság különböző szféráit egyesével vesszük górcső alá, többek között az egyes gazdasági ágak teljesítményét, a beruházások, külföldi tőkebefektetések alakulását, valamint a termeléssel együttmozgó jelzőszámok közül a vizsgálok a munkaerőpiaci helyzetet, a vállalkozási aktivitás és a lakásépítés dinamikáját is. Hisz fontos tudni, hogy *vajon a gazdaság minden eleme ugyanúgy alakul-e, egyenlőtlenségei ugyanolyan irányba változnak-e*, másrészt az egyes térségek jellegzetességeinek érzékeltetése fontos háttérrel ad a helyi sajátosságoknak megfelelő fejlesztési stratégia kialakításához is. Hozzá kell fűznünk, hogy csak részben van szó a vizsgálni kívánt szférák tudatos kiválasztásáról, a rendelkezésre álló információk köre erősen korlátozott. Még az elviekben jól számszerűsíthető szférákat sem fedik le teljesen a területi bontásban közölt adatsorok, illetve ezek sem feltétlenül alkalmasak a gazdasági folyamatok megragadására. (Főként a tercier tevékenységek termelési adatsorai hiányoznak.)

A rövid távú folyamatok kiemelése szinte kötelező, hogy a szakmai mellett közérdeklődésre is számot tartó, szinte mindenkit húsbavágóan érintő, a jövőbeni folyamatokat alapvetően befolyásoló *világgazdasági válság területi hatásaira* is kitérjek. Ez külön kihívást jelent, hiszen a gazdaság állapotának gyors, jelen idejű változását területi szempontból kivételesen nehéz megragadni, amire a KSH által publikált adatok nem bizonyulnak megfelelőnek.

A disszertáció témájának, tárgyának, térbeli és időbeli keretének rövid ismertetése után a következőkben *a konkrét célok*, illetve *kérdések* megfogalmazására térek rá. E célokat két csoportba lehet bontani: hangsúlyosabb részük az elmúlt időszak területi folyamatainak

empirikus elemzéséhez kötődik, másik részük pedig a regionális konjunktúra mérésének módszertanára vonatkozik.

A) Empirikusan tesztelendő kérdések, hipotézisek:

- A/1.** Hogyan alakulnak a növekedési pályák egy-egy megyében a különböző konjunktúra-jelzőszámok alapján, kimutatható-e valamiféle rendezettség közöttük?
- A/2.** Ugyanazon irányba mutatnak-e a gazdaság különböző szféráiban a területi folyamatok? Feltételezésem szerint a GDP alapján kimutatható enyhébb, a lakossági jövedelmek alapján markánsabb közeledési fordulat (Kiss 2007) a gazdaság legtöbb szférájában jelen van, és a módosított Williamson-hipotézis (Nemes Nagy 1987, 2009) alapján előre jelezhető folyamat megragadható.
- A/3.** Módosítja-e a gazdasági válság hatására (is) bekövetkező visszaesés a területi folyamatokat? Nagy valószínűséggel igen. Kezdetben csökkennek a különbségek, a válság hatásának elmúltával azonban az eredeti szintnél magasabb lesz az egyenlőtlenségek mértéke.
- A/4.** Van-e olyan megye, régió, amely önmagában előjelzi a gazdasági teljesítmény országos alakulását? Feltételezésem szerint az ipari termelés fellegráinak számító megyék, és nem a főváros lehet ilyen.

B) Módszertani elemek:

- B/1.** Hogyan mérhető a regionális konjunktúra? Milyen külföldi (és elvétve hazai) módszertant dolgoztak ki erre?
- B/2.** Melyek azok a jelzőszámok, amelyek alkalmasak a változások kimutatására? Ezen belül is melyek alkalmasak a legaktuálisabb folyamatok megragadására?

Az eddigiekből kitűnik, hogy a munka nem átfogó elméletek igazolására, avagy elvetésére helyezi a hangsúlyt, hanem a gazdaság területi folyamatainak leírására, megragadására, azaz a jelenségeket elsősorban mérni, kimutatni, nem pedig magyarázni és modellezni szeretné. A kutatás alapkarakterét tekintve a területi konjunktúravizsgálatok közé tartozik, amelyek csak a világ néhány legfejlettebb országának gyakorlatából ismertek, bár itthon sem teljesen előzmény nélküliek. A részletesebb elméleti és módszertani bázisát az 1. fejezetben ismertetem, kijelölve ezzel a disszertációban alkalmazott módszereket, közelítéseket, illetve ezek korlátait is. A megszokottól eltérően a kutatási előzményekről nem külön fejezetben írok, hanem mindig az adott témakörhöz kapcsolódóan. A 2. fejezetben az egyes gazdasági szférákat veszem sorra, és összevetem a megyék fejlődési pályáit, a 3. fejezetben a főbb területi folyamatokat foglalom össze. A 4. fejezetben kerül sor a válság hatásainak elemzésére, végül az utolsó fejezetben összefoglalom a kapott eredményeket.

1. A területi gazdasági növekedés vizsgálatának elméleti és módszertani alapjai

A munka folyamán kétféle, ám egymással érintkező elméleti és módszertani bázisra támaszkodom: a gazdasági ciklusok elméleteire, illetve a területi egyenlőtlenségek alakulását magyarázó elméletekre.

A gazdaság növekedési ciklusairól könyvtárnyi irodalom áll ugyan rendelkezésre, ám ezek alapvetően a közgazdaságtan tárgykörét jelentik, és elsősorban a ciklusok tulajdonságaira, kiváltó okaira vonatkoznak, illetve a gazdasági folyamatok előrejelzésében kapnak fontos szerepet. A téma regionális vonatkozásai csak elvétve kerülnek elő, ennél fogva a tértudományok felől közelítő geográfus számára kevesebb a kapaszkodó. Ennek összegzését, illetve módszertani eszköztárának bemutatását nyújtja a 2.1. alfejezet.

A fejlődés térben egyenlőtlen módon megy végbe. A területi egyenlőtlenségek alakulásával és ennek magyarázatával a földrajztudomány mellett kiemelten foglalkozik a regionális gazdaságtan és a regionális tudomány is. E nézetekkel, illetve az egyenlőtlenségek mérési lehetőségeivel foglalkozom a 2.2. alfejezetben.

E két témakör összekapcsolva a regionális konjunktúrakutatás tárgykörét, lehetséges kérdéseit, feladatait foglalom össze 2.3. alfejezetben. Végül a hazai kutatási előzményeket mutatom be a 2.4. alfejezetben, itt kijelölve a disszertáció módszertani kereteit is.

1.1. A konjunktúra értelmezése és mérése

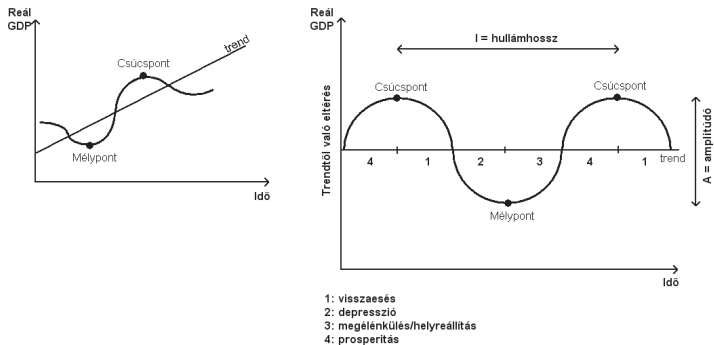
A gazdasági növekedés ciklusaival, illetve a konjunktúraciklusokkal foglalkozó szakirodalmi források a közgazdaságtudomány, azon belül is a makroökonómia tárgykörébe tartoznak. A konjunktúrakutatások alapját az a megfigyelés képezi, hogy a gazdasági teljesítmény hosszú távon – döntően a technológiai fejlődésnek köszönhetően – növekszik, de a növekedés nem állandó mértékű és nem szakadatlan, hanem időben ciklikusan változik. Egy magasabb növekedési ütemmel jellemezhető időszakot általában a gazdaság lassulása, esetenként tényleges visszaesése követi. E ciklikusan visszatérő hullám leírásával, a konjunktúra mérési módszereivel, a ciklus kialakulásának lehetséges okaival, illetve a ciklusokon alapuló gazdasági előrejelzésekkel számos makrogazdasági alapmű, tankönyv

foglalkozik (többek között Samuelson–Nordhaus 2005, Williamson 2009, Hoós 2003). A modern üzleti ciklusok kutatásának alapjaként Robert Lucas 1977-es munkáját tekintik.

1.1.1. A konjunktúraciklus fogalma, kiváltó okai

A konjunktúraciklus, a gazdasági ciklus, az üzleti ciklus egymással nem teljesen azonos, de szinonim fogalmak. Mindhárom a gazdasági teljesítmény szabályszerű, hosszú távú trend körüli ingadozására, vagyis a bővülés (expansion) és az összehúzódás (contraction) egymást követő ismétlődésére utal. Még általánosabban fogalmazva, eltekintve a trend pontos meghatározásának feltételétől: a gazdasági ciklusok a „*gazdasági teljesítmény egészének rövid távú emelkedései és csökkenései, azaz a fellendülések és visszaesések (recessziók) váltakozásai*” (Williamson 2009, p. 30). (A ciklus elemeit és szakaszait, ezek elnevezéseit szemlélteti az 1. ábra, a továbbiakban az itt szereplő elnevezéseket használom.)

1. ábra: A gazdasági ciklus elemei és szakaszai

Forrás: saját szerkesztés Williamson 2009, p. 69. nyomán

A bővülés és az összehúzódás szakaszait a ciklus felső (csúcspont; peak) és alsó (mélypont; trough, bust) fordulópontjai választják el egymástól; a konjunktúraciklus pedig az ingadozások csúcsponttól csúcspontig, vagy mélyponttól mélypontig tartó egy teljes periódusát jelenti. A periódus két fő szakasza is további fázisokra bontható attól függően, hogy a teljesítmény a hosszú távú trendhez képest éppen milyen (pozitív vagy negatív) irányba tér el. Így az összehúzódás szakasza visszaesésre és depresszióra, a bővülés szakasza

pedig megélnkülésre és prosperitásra bontható¹. A gyakorlatban azonban elsősorban a fordulópontok meghatározása, illetve előrejelzése a cél, a fázisok meghatározása inkább illusztratív jelleggel történik².

A gazdasági ciklusok definícióinak többségében a ciklusok három fontos tulajdonságát szokás kiemelni (Lucas 1977, Samuelson–Nordhaus 2005):

- A ciklusok *általános érvényűek*, azaz közel egyszerre jelentkezik fellendülés több gazdasági tevékenységben, amelyet hasonlóan általános hanyatlás követ. De nem csupán az ágazatokat, hanem a *régiókat is széles körben érinti*.
- Alapvetően a kapitalista gazdaság jellemzőinek tartják, ahol a tevékenységek zöme üzleti vállalkozások formájában szerveződik meg.
- Perzisztensek, azaz hosszabb ideig, több mint egy évig fennállnak³.

A fejezet elején szinonim fogalmakként említett üzleti és gazdasági ciklus között a 2. kritérium alapján finom különbségtétel indokolt: az üzleti ciklusokról kizárólag piacgazdasági körülmények között beszélhetünk, míg a gazdasági ciklus kifejezés bizonyos esetekben (általában gazdaságtörténeti jellegű munkákban) általánosabb értelemben is használható. Az államszocialista országokban is megfigyelhető volt ugyanis a gazdasági teljesítmény ingadozása, ezek azonban az uralkodó ideológiára és a politikai-gazdaságpolitikai célkitűzésekre vezethetők vissza. (Magyarországra vonatkozóan ld. Bródy 1983, Ungvárszki 1989, Bauer 1981.) A disszertáció szempontjából mindez fontos korlátot szab, hiszen eszerint a magyar gazdaság teljesítményében a rendszerváltozást megelőző 40 év alatt fellelhető ingadozások nem tekinthetők szűken értelmezett gazdasági (üzleti) ciklusnak. (A rendszerváltozás után megfigyelhető *gazdasági* ciklusok kapcsolódását a fent említett *gazdaságpolitikai* ciklusokhoz kifejezetten tagadja Berend T. Iván 2008-ben megjelent írásában.)

A harmadikként felsorolt perzisztencia (tartósság) mellett a ciklusok lefutásának hangsúlyos vonása az is, hogy nem egyszeri, egymástól elszigetelt hullámokról van szó. A hullámok rendszeresen ismétlődnek, de az ismétlődések nem periodikusak, hanem szabálytalanok – szabálytalan a ciklus kilengése (amplitúdója) és tartama (hullámhossza) is. A

---

¹ Az OECD terminusaival rendre: downturn, slowdown, recovery, expansion, az EU terminusaival downswing, contraction, upswing, expansion.

² Többek között az egyes országokra, országcsoportokra vonatkozóan az Eurostat és az OECD is közzéteszi a gazdasági jelzőszámok alakulását ún. Business Cycle Clock formájában, amiről a ciklus fázisai is leolvashatók. (http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/BCC2/group1/xdis_en.html, <http://stats.oecd.org/mei/bcc/default.html>)

³ Burns és Mitchell üzleti ciklusokról szóló 1946-ban megjelent klasszikus munkája szerint legalább 18 hónapig tartanak, de maximum 8 évig; a Samuelson–Nordhaus szerzőpáros definíciója szerint pedig rendszerint 2-12 évig. A ciklusok határait a gyakorlatban megállapító szervezetek, mint pl. az amerikai NBER, az európai CEPR, vagy az OECD hasonló időintervallumokat adnak meg.

közgazdaságtani főáram a korábban széles körben elemzett periodicitás létét kifejezetten elveti.

Korábban periodikus ciklusok létezését tételezték fel. A szakirodalomban 4féle konjunktúraciklust különböztetnek meg: a rövid távú (3-5 éves) Kitchin-, a közepes (9-13 éves) Juglar-ciklust, a 21-23 éves periódusú Kuznets-hullámokat, illetve a hosszú (40-50 éves) periódusidejű Kondratyev-ciklusokat. A gazdaságtudományokban elterjedt nézet (volt), hogy a periodikus változások a befektetések egyedi típusaival kapcsolhatók össze. Eszerint a rövid távú Kitchin-ciklust a készletekbe történő befektetések mozgatják, a középtávú Juglar-ciklus, vagy állandó befektetési ciklus anyagi alapja a nagyjából tíz év élettartamú termelő-berendezések anyagi elhasználódása, cseréje és bővítése. A Kuznets-, más néven építési ciklus a lakóépületek és a termelőüzemi célokot szolgáló épületek előállítási idejéhez, cseréjéhez, illetve élettartamához kapcsolódik. A hosszú ciklusok (K-hullámok, Kondratyev-ciklusok) háttérben az alapvető, évtizedekig funkcionáló tőkejavak állományának értéksökkenése, pótlása és növekedése áll. Ilyen alaptókének tekinthetők a hatalmas építmények, a jelentős vasútvonalak, a csatornaépítések, a talajjavító berendezések vagy a kvalifikált munkaerő képzése. (Magyar nyelven részletesebben lásd Hoós 2003, Berend T. 2004, Sipos 2005, Kehl-Sipos 2007, Bródy 2007).

Schumpeter 1961-es, magyarul 1980-ban megjelent gazdasági ciklusokat tárgyaló alapművében a Kondratyev-ciklusok mozgását a technikai változásokra vezette vissza. Az ún. bázisinnovációelmélet szerint a hosszú ciklusok egy-egy ipari forradalommal (technikai újítások egész csomagjával) kapcsolódnak össze, azaz új termelési és szervezési módszerek, új nyersanyagok és új termékek megjelenésével, illetve új kereskedelmi útvonalakkal és piacokkal. Amíg ezek az innovációk kiteszednek és a régi struktúra eltűnik, a gazdasági teljesítmény visszaesik, ugyanis az alkalmazkodás nehéz és lassú folyamat. Schumpeter szerint a Juglar-, Kitchin- és a Kuznets-ciklusok egymásba skatulyázhatók. Azonban mára a közgazdasági mainstream sem a rövidebb ciklusokat, sem a ciklusok egymásba illeszthetőségét, illetve interferenciáját nem vizsgálja, mivel a 20. század második felében ezek léte az empirikus tapasztalatok szerint elvethető, illetve a hosszú hullámok esetében tudományosan ellenőrizhetetlen, igazolhatatlan.

A periodicitás létét ugyanakkor elfogadják a gazdaságtörténészek. Sőt, a hosszú hullámok mellett évszázados, ún. szekuláris trendváltozást is feltételeznek (Braudel 1979-es frása nyomán), aminek mozgatórugója a nagy társadalmi-gazdasági struktúrák nagyon lassú, csupán évszázadok alatt észlelhető változása. A gazdaságtörténettel foglalkozó közgazdászok, történészek szívesen használják a hosszú ciklust és szekuláris trendváltozást a gazdasági folyamatok történelmi időtávú értelmezésekor (Berend T. 2004b, de Vries-Lindblad 1995), és szokás a II. világháborút követő időszak szokatlanul hosszán, világszerte fennmaradó prosperitását a szekuláris trendváltozás és a Kondratyev-hullámok felszálló ágának egybeeséseként értelmezni. A legtöbb esetben a múlt folyamatainak értelmezését segíthetik ezek az egzakt módon nem bizonyítható hullámok, de szélsőséges esetben inkább a szerző sajátos történelemértékelésén, semmint tényadatokon alapulnak. (Jó példa erre Gazdag László a fentiekől kissé eltérő „évszázados ciklus” elmélete, amely kimondottan „logikai” és nem „mért” trendváltozásokat ír le – Gazdag 2010). Előfordul az is, hogy a hosszú hullámok feltevésére a jövőre vonatkozó előrejelzéseket alapoznak, a

trendváltozásoknak természeti jelenségekhez hasonló valószínűséget tulajdonítva. Hoós János fentebb megjelölt munkája szerint a fejlett országok az ezredfordulón a Kondratyev-ciklus felszálló ágának elején vannak; Berend Iván 2000-ben megjelenő cikkében az ezredforduló utáni időszakra ehhez hasonlóan először egy lassabb, majd feltehetően öt-tíz év múlva egy dinamikusabb gazdasági növekedést valószínűsített. Ezekre a feltételezésekre a 2008. évi világválság egyértelműen rácafol, a valóságban nem tapasztalható ilyen dinamikus növekedés.

Az üzleti ciklusok kiváltó okai napjainkban is élénk viták tárgyát képezik, nincs általánosan elfogadott nézet. A konjunktúraciklus-elméletek alapvetően két fő csoportra bonthatók, aszerint, hogy a külső vagy belső tényezőket tekintjük a fő mozgatóerőnek (Samuelson–Nordhaus 2005). Külső (exogén, gazdasági rendszeren kívüli) tényezők esetében olyan sokkhatásról lehet szó, mint pl. háború vagy forradalom kitörése, a parlamenti választások⁴, az olajár ingadozása, új földterület, ásványkincs feltárása, illetve a tudományos áttörések és technológiai innovációk megszületése. De belső (endogén) tényezőkkel, azaz kizárólag a kapitalista rendszer működési mechanizmusából is levezethetők a ciklusok. Vannak olyan elméletek is, amelyek a ciklusokat egy külső sokkhatás által kiváltott öngerjesztő folyamat eredményeként vezetik le (Samuelson multiplikátor-akcelérátor elmélete).

A legélénkebb vita azonban azon kérdés megválaszolása kapcsán zajlik, hogy milyen szerepet játsszon a kormányzat a ciklusok kisimításában (Williamson 2009). Az 1929-33-as világgazdasági válság után széles körben elterjedt keynesiánus nézet szerint a kormányzatra aktív szerep hárul: a piac elégtelenségéből és az információk tökéletlenségéből fakadó egyensúlytalanságokat hatásosan kezelheti a kormányzati fiskális és monetáris politika. Az ebben gyökerező koordinációs kudarcok elmélete szerint a gazdasági ciklusok a kedélyek hullámzásából, önbeteljesítő jóslatok eredményeképpen is előállhatnak, de a kedélyek lecsillapításával, a gazdasági szereplők számára küldött pozitív üzenetekkel a kormányzati politika hatékony lehet a ciklusok elsimításában. Ezzel ellentétes nézetet vallanak az újklasszikus közgazdászok. A Prescott és Kydland által az 1980-as években kidolgozott gazdasági ciklusok reálmélete (RBC) szerint a hullámok csupán a piac alkalmazkodását tükrözik a külső kínálati sokkokhoz, és nincs szükség kormányzati beavatkozásra. Sőt, bizonyos esetekben még káros is lehet a gazdaság összeteljesítménye szempontjából. Nem véletlen, hogy éppen az olajválságot követően hódított teret ez a nézet. A II. világháborút követő ciklusok ugyanis kisebb kilengéssel jártak, amit részben az anticiklikus

---

⁴ Figyelemre méltók a – többek között Nordhaus nevéhez köthető – politikai elméletek, amelyek a gazdasági ciklusokat abból vezetik le, hogy a politikusok újraválasztásukért küzdenek és eszerint alakítják a költségvetési és monetáris politikát.

gazdaságpolitika jótékony hatásának tudtak be (más részről ebben fontos szerepet játszott a szabad piacok elterjedése is). Ugyanakkor az 1970-es években felszökő olajár újra erős kilengést eredményezett szerte a világon, ezzel pedig bebizonyosodott, hogy a külső sokkhatásokat az anticiklikus kormányzati politika nem mindig képes kivédeni, inkább ellenkezőleg, ronthat is a helyzeten. De az RBC-elmélet szerint egy egyensúlyi állapotban lévő gazdaságban a technológiai fejlődés is kilengéseket okoz, és külső, a kínálatot érintő sokkhatásnak tudhatók be.

A közmegegyezés odáig terjed, hogy a konjunktúraciklusok kiváltó okai igen sokfélék lehetnek, és talán épp emiatt szabálytalanok, a fordulópontok pedig nehezen jósolhatók.

1.1.2. A konjunktúraciklusok mérése

A konjunktúra mérése a 20. század elejéig nyúlik vissza, ún. konjunktúra-barométereket már a század elején is készítettek. Az Amerikai Egyesült Államokban 1920-ban alapították meg az NBER-t (National Bureau of Economic Research), amely a mai napig rendszeresen méri az üzleti ciklusokat (<http://www.nber.org/cycles/>). Itt kezdték kutatásaikat Burns és Mitchell amerikai közgazdászok, akik kialakították, és a gyakorlatban is rendszeresítették a gazdasági jelzőszámok rendszerét. Ezek olyan jelzőszámok, amelyek a gazdasági teljesítmény alakulásának jellemzésére szolgálnak, és még azelőtt rendelkezésre állnak, hogy a nemzeti számlák összeállításához szükséges összes információ összegyűljön (Hüttl–Vita 2004, p. 8.). A rendszer 1946-47-ben érte el azt a formai és módszertani fejlettségi szintet, amely alapján a jelzőszámokat azóta is havonta közreadja az amerikai kereskedelmi minisztérium, illetve később a Conference Board nevű magán-kutatóintézet. A fejlett országok is ezt a módszert vették át; így az OECD is, amely az egyes tagországok információira támaszkodva nemzetközileg összehasonlítható jelzőszámrendszert dolgozott ki, ezeket havonta publikálja.

A gazdasági ciklusok mérésének elsődleges célja a konjunkturális és dekonjunkturális szakaszok meghatározása, azaz a gazdasági ciklusok elkülönítése, a fordulópontok datálása. Ennek alapvetően két fő fajtája van:

- Az egyszerűbb módszer szerint akkor beszélünk recesszióról, ha a GDP (vagy a foglalkoztatás) legalább két egymást követő negyedévben csökken, ha pedig legalább két egymást követő negyedévben nő, akkor fellendülés állapítható meg.
- A ciklusok elkülönítésre jóval bonyolultabb statisztikai módszereket (idősormodelleket) is alkalmaznak.

Az elsőként említett módszernek nyilvánvalóan az a korlátja, hogy a nemzeti számlák összeállítása időigényes, a fordulópontok meghatározása minimum fél éves késéssel történik

meg. Előrejelzésre tehát nem alkalmas, ugyanakkor rendkívül nagy előnyt jelent egyszerűsége.

Az idősorlemezési modelleknek is számos fajtája ismert (részletesebben ld. Balogh–Kerékgyártó–Szarvas–Sugár 2008, Hunyadi–Vita 2002, Hoós 2003, Kiss 2002). A kutatók kezdetben abból a feltevésből indultak ki, hogy a gazdasági teljesítmény hosszú távon egy eleve elrendelt pályán mozog, állandóan növekszik – ez a determinisztikus idősorlemezés alapelve. Az elemzés fő célja, hogy az idősor egyes komponenseit elkülönítse, illetve az állandó növekedési pályát megragadó trendet kiszűrje, ugyanis ha sikerül kiszűrni a trendet, akkor megkapjuk eredményül a ciklusokat. Egy-egy fellendülés pedig akkor vált hanyatlásba, ha az idősor az előző lokális csúcstérték alá esik. A kezdetben alkalmazott egyszerű mozgóátlagolást és analitikus trendszámítást egyre bonyolultabb és összetettebb trendszűrési (simító) eljárások váltották fel. Ezek közül szélesebb körben használatos a Hodrick–Prescott filter, illetve az NBER által kidolgozott PAT-eljárás (fázisátlagolású trendmódszer)⁵.

Az NBER külön bizottságot hozott létre az üzleti ciklusok megállapításához (Business Cycle Dating Committee). A fejlett országok, így az eurózóna üzleti ciklusainak meghatározására is az NBER definícióját és módszertanát vette át az Európai Unió kutatóintézete, a CEPR (Centre for Economic Policy Research), amely 1970-től az EU 11 tagországra, 1999-től pedig az euróövezet egészére is közli a ciklusokat, valamint az OECD is. (Ezen intézmények által kijelölt fordulópontokat sorolja fel az 1. táblázat)

1. táblázat: Az üzleti ciklusok fordulópontjai 1970-től az USA-ban, az eurózónában és az OECD tagországaiban

NBER (USA)		CEPR (eurózóna)		OECD**	
csúcspont	mélypont	csúcspont	mélypont	csúcspont	mélypont
1973. nov.	1975. márc.	1974. Q3	1975. Q1	1973. nov.	1975. jún.
1980. jan.	1980. júl.	1980. Q1	1982. Q3	1979. nov.	1983. jan.
1981. júl.	1982. nov.				
				1984. nov.	1986. dec.
1990. júl.	1991. márc.	1992. Q1	1993. Q3	1990. jún.	1993. aug.
.	.			1995. jan.	1996. máj.
.	.			1997. nov.	1999. jan.
2001. márc.	2001. nov.	*	*	2000. aug.	2002. jan.
2007. dec.		2008. jan.		2008. febr.	2009. máj.

* A bizottság azt is megállapította, hogy 2003. 1. és 2003 2. negyedévében nem növekedett a gazdasági aktivitás az eurózónában, de ezt nem tekintették teljesen kibontakozott recesszióknak.

** vezető indikátor (CLI) alapján, 29 tagországra vonatkozóan

Adatok forrása: <http://www.nber.org/cycles.html>, <http://www.cepr.org/data/dating/>,
http://www.oecd.org/document/6/0,3343,en_2649_34349_35726918_1_1_1_1,00.html

⁵ A PAT keretében az adatsort különböző mozgóátlagolásokkal kisimítják, majd ezek szélsőértékpontjait meghatározzák. A szezonálisan igazított (és a trendtől is megtisztított) idősor csúcs- illetve mélypontjait ezek közelében keresik.

A módszertani fejlődés egyben azt is jelentette, hogy a determinisztikus időszorelemzés sztochasztikus irányába tolódott el. A determinisztikustól eltérően ez utóbbi szemlélet szerint a véletlen tényező is aktív szerepet játszik a folyamatok alakulásában, ezt beépítve a modellbe a rövid távú változások is előre jelezhetők. A kutatások attól a nézettől is elszakadtak, hogy a trend, vagyis a gazdasági teljesítmény átlagos növekedési üteme állandó és független a ciklusoktól. A valóságban maga a trend is változhat (trendtörés), illetve a ciklus és a trend sem különíthető el, nem függetlenek egymástól.

A konjunktúrakutatásban a bonyolultabb módszerek alkalmazására, modellek építésére egyértelműen azzal a céllal törekednek, hogy a gazdasági élet jelenlegi állapotának meghatározásán kívül jövőbeli folyamatokra is következtetni lehessen. Mint azt a későbbiekben kifejezem, a *regionális* konjunktúrakutatásnak középpontjában nem az előrejelzés áll, ezért ezek részletesebb ismertetésétől most eltekintek. Csupán annyit jegyzek meg, hogy a hazai regionális bontásban rendelkezésre álló adatok még egyelőre nem alkalmasak bonyolultabb módszerek alkalmazására.

Nem csak a GDP, hanem számos más *gazdasági jelzőszám* alapján is kimutathatók a hullámok. Ezeket a legtöbb adatforrásban rövid-távú gazdasági jelzőszámként⁶ (short-term economic indicator) találjuk meg, de magyarul a konjunktúra-jelzőszám elnevezés is használatos. A főbb csoportok: a termelés (ipari termelés, értékesítés, rendelésállomány; energiaszektor, építőipar kibocsátása), a fogyasztás (kiskereskedelmi forgalom, külkereskedelmi forgalom, államháztartási fogyasztás), a beruházások, a foglalkoztatás, a fogyasztói árak és a kamatlábak alakulása.

Röviden ismertetem az Európai Unió adatközlési gyakorlatát, mivel a magyar KSH is ennek a szabványnak megfelelően végzi az adatgyűjtést. Az Eurostat adatbázisában összefoglaló jelleggel a PEEIs (Principal European Economic Indicators), rövidebben az Euro-indicators statisztikáknál található meg az évközi gazdasági folyamatok megragadására összeállított indikátorkészlet.⁷ A gazdasági jelzőszámokon belül az üzleti indikátorok (short-term business statistics, STS)⁸ külön csoportot alkotnak, ezek kizárólag az iparra, építőiparra, kereskedelemre és a szolgáltatások egy csoportjára vonatkozó indexeket tartalmaznak. (1. melléklet) Kiemelendő, hogy az Eurostat a megszokott mutatók mellett a gazdasági teljesítmény alakulásában felértékelődő szolgáltató szektor több alágazatára vonatkozóan is közli, hogy az értékesítés és az alkalmazásban állók száma hogyan alakul, valamint az újonnan regisztrált járművek volumenindexe is szerepel a listában.

⁶ A rövid-távú gazdasági jelzőszámokról részletesebben ír magyar nyelven Pukli–Linderné 2004, Hüttl–Vita 2004.

⁷ Elérhető itt: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/euroindicators/data/main_tables

⁸ Elérhető itt: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/short_term_business_statistics/data/main_tables

A gazdasági jelzőszámokat több módon csoportosíthatjuk annak függvényében, hogy hogyan viszonyulnak a ciklus állapotát, helyzetét minősítő ún. referencia-idősorhoz. Ilyen referencia-idősornak leggyakrabban egyetlen jelzőszámot, a GDP-t választanak, de a foglalkoztatás vagy az ipari termelés is megfelelő lehet, valamint együttmozgó mutatók csoportjából is generálható ilyen idősor. Különösen akkor indokolt ilyen összetett jelzőszám készítése, ha a referencia-idősorra vonatkozó adatok csak nagy időbeli késéssel érhetők el. (Az NBER például 11 egyidejű idősorból, azok súlyozott átlagolásával képez referencia-idősort.) Tehát attól függően, hogy egy gazdasági jelzőszám együttmozog-e a referencia-idősorral, három féle jelzőszám-típust különböztetünk meg:

- prociklikus a jelzőszám, ha azonos irányú az együttmozgás;
- anticiklikus (vagy kontraprociklikus), ha ellentétes irányú az együttmozgás;
- és aciklikus jelzőszámról beszélünk, ha nincs együttmozgás.

Sokkal lényegesebb a konjunktúramutatók csoportosítása aszerint, hogy azok hogyan viszonyulnak a gazdasági változásokhoz. Eszerint is három csoport képezhető:

- a megelőző jelzőszámok (leading indicators) mindig megelőzik a referencia-idősort, „vezetik a ciklust”, segítenek a jövőbeli gazdasági teljesítmény előrejelzésében, ilyen például a rendelésállomány;
- az együtthaladó jelzőszámok (coincident indicators) a gazdasági ciklus jelen állapotát tükrözik, ilyen pl. a GDP, keresetek, ipari termelés;
- lemaradó vagy késve reagáló jelzőszámok (lagging indicators) késve követik, de teljessé teszik a ciklust, ilyen pl. a munkanélküliség átlagos időtartama.

A megelőző, együtthaladó és lemaradó jelzőszámokból összetett indexeket, ún. kompozit mutatókat képeznek⁹, ily módon az egyedi idősorok által hordozott közös információ felerősíthető. A konjunktúrakutatásban természetesen a megelőző jelzőszámokból képzett kompozitmutatók a legfontosabbak, hiszen ezek alkalmasak a gazdasági folyamatok előrejelzésére.

Az eddigiekben említett klasszikus mutatók mellett igen gyakori, hogy vállalati és lakossági felméréseken alapuló, a várakozásokat tükröző bizalmi indexeket is beépítenek az – előrejelző – konjunktúraindexekbe¹⁰. Mind a klasszikus mutatókat, mind a vállalati és lakossági felmérésekből származó bizalmi indexeket tartalmazza az OECD által közölt konjunktúraindex, a CLI (Composite Leading Indicator), az amerikai Conference Board által

⁹ A kiválasztott adatokat azonos időperiódusúvá alakítják, szezonálisan kiigazítják, majd normalizálják, végül súlyozva aggregálják. (Részletesebben ld. Hoós 2003, Kiss 2002.)

¹⁰ A vállalati és lakossági konjunktúra-felmérések statisztikai sajátosságairól, hazai és nemzetközi gyakorlatáról átfogó képet ad Tóth (2002) írása.

közzétett LEI (Leading Economic Index). Az Európai Unióban elterjedt üzleti klíma indexek (Economic Climate Tracer) azonban kizárólag vállalati és lakossági bizalmi indexek kombinálásából készülnek.

Természetesen nem csak e három szervezet közül konjunktúraindexeket. Szinte minden fejlett ország kormánya, kutatóintézetei, de állami és magánkézben lévő bankok is készítenek konjunktúraindexet¹¹ a saját országukra vonatkozóan (Európában a legnevezetesebb a német IFO intézet üzleti bizalmi indexe). Magyarországon a GKI, a Kopint-Tárki és az Ecostat készíti összevont konjunktúraindexet, de csak vállalati felmérésen alapuló konjunktúraindexet közread az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet is.

Összegzéseként megállapíthatjuk, hogy a konjunktúra, konjunktúrakutatás és a konjunktúra-jelzőszámok meghatározhatók szűkebb és tágabb értelemben is:

- A konjunktúra szűkebb értelemben a gazdasági ciklus felfelé ívelő, bővülési szakaszát jelenti, tágabb értelemben a gazdasági teljesítmény emelkedését. (Ez utóbbi esetben eltekintünk a trend és a ciklus különválasztásától is). Így a konjunktúrakutatás szűkebb értelemben a gazdasági ciklussal, főként annak előrejelzésével foglalkozik, tágabb értelemben pedig a gazdasági teljesítmény változásával. Az előbbi esetben fontos az előrejelző (forecast) funkció és a jelen idejű folyamatok ténybecslése (nowcast), míg az utóbbi esetben nagyobb hangsúlyt kap a közelmúlt folyamatainak értelmezése.
- Konjunktúramutató, vagy konjunktúraindikátor alatt szűkebb értelemben a vezető jelzőszámok súlyozott átlagával képzett kompozitmutatókat (business cycle indicators) értjük, tágabb értelemben viszont az összes gazdasági jelzőszámot (economic indicators), amely a gazdasági teljesítmény alakulását méri.

A 2.3. alfejezetben még visszatérek rá, hogy a *regionális konjunktúra* hogyan értelmezhető és milyen indikátorokkal, módszerekkel mérhető, illetve hogy a szubnacionális területi szint milyen korlátokat kényszerít ki a konjunktúrakutatásban, egyáltalán milyen céljai vannak az ilyen típusú vizsgálatoknak.

1.2. A fejlettség területi egyenlőtlenségek értelmezése és mérése

A területi egyenlőtlenségi vizsgálatok fókuszában leggyakrabban valamilyen határozott társadalmi értéktartalommal rendelkező jelenség, a fejlődés, illetve statikus párja, a fejlettség

---

¹¹ A vállalati és lakossági konjunktúrakutatásokkal foglalkozó intézmények fóruma a CIRET (Centre for International Research on Economic Tendency Surveys), amely 1953 óta áll fenn, és a az országok, intézmények közötti tapasztalatcserét segíti elő.

áll (Nemes Nagy szerk. 2005). Ennek a témának a területfejlesztés, regionális politika szempontjából kiemelt jelentősége van, ugyanis fontos tudnunk, hogy az egyenlőtlenségek beavatkozás nélkül várhatóan milyen irányba változnak, illetve ha szükséges, akkor milyen módon tud beavatkozni az állam a kedvezőtlen változások megakadályozására.

A területi egyenlőtlenségek alakulását is magyarázó¹² regionális fejlődési és növekedési elméleteket már több szerző magyar nyelven is részletesen tárgyalta átfogó jellegű munkájában (Lengyel 2003, Lengyel–Rechnitzer 2004, Illés 2006, Benedek 2008), illetve a területi kutatások szempontjából érdemi összegzését nyújtja Nagy Gábor (2007) és Kiss János Péter (2007) is, így ezeket itt csak nagyon röviden érintem. Az egyenlőtlenségek jövőbeni várható alakulását középpontba állító ún. konvergencia-vita lényegében arról szól, hogy a gazdasági fejlődéssel (növekedéssel) párhuzamosan növekednek-e, avagy csökkennek a (területi) egyenlőtlenségek. A két legfontosabb, egymással ellentétes következtetésre jutó elmélet egyike a *Solow-féle növekedési modell*, ami szerint a szegény és a gazdag országok között hosszú távon kiegyenlítődség megy végbe, illetve az *endogén növekedési modell*, ami a növekedést humán-tőke felhalmozásának hatékonyságával magyarázza, és szakadatlan divergenciát feltételez.

A számos egyéb elmélet közül itt most csak azt emelem ki, amelyik a területi egyenlőtlenségek alakulását a konjunktúrahullámokból, illetve a ciklusokat magyarázó bázisinnováció-elméletből vélik levezetni (részletesebben lásd Lengyel–Rechnitzer 2004, pp. 296-299.). Léteznek ugyanis olyan feltételezések, amelyek szerint a hosszú ciklusok egyes fázisaival összhangban változnak a területi egyenlőtlenségek; az egyenlőtlenségek csillapuló hullámvázát ebből vezeti le Lackó László (1988) is. Azonban, mint azt az előző fejezetben kifejtettem, a gazdasági ciklusok periodicitása mára meghaladott nézetté vált, a Kondratyev-hullámok és az évszázados trendváltozás empirikusan nem tesztelhetők, így a területi egyenlőtlenségek hullámszerű változása is csupán feltételezésnek, sejtésnek mondható. Az sem bizonyított egyértelműen, hogy a regionális egyenlőtlenségek együtt mozognak-e a gazdasági ciklusokkal. Az empirikus kutatások szerint az utóbbi néhány évben a regionális egyenlőtlenségek sok európai országban prociklikussá váltak, ami a 1960-es és 1970-es évek anticiklikus mintázatahoz képest változást jelent (Rodríguez-Pose–Fratesi 2007). Quah (1996) szerint az USA-ban pedig egyáltalán nincs bizonyíték ilyen együttmozgásra. A növekedési ütemmel sem áll kapcsolatban az egyenlőtlenségek változása, hiszen például (Nyugat-Európa a II. világháború után) és ellenpéldát (Kína jelenleg) is találunk dinamikus növekedés és kiegyenlítődség egyidejű jelenlétére.

---

¹² Az utóbbi években felcserélődött az ok-okozati viszony a mainstream közgazdaságtanban, és már nem a növekedési elméletekből próbálják meg levezetni a területi egyenlőtlenségek alakulását, hanem a gazdaság térbeliségét beépítik a gazdasági fejlődést leíró modellekbe. A térszerkezet és a növekedés összekapcsolásáról, illetve a térszerkezet növekedésben játszott szerepének jelentőségéről ld. Varga 2009.

Sok vizsgálat azt mutatta ki, hogy tartós gazdasági növekedés (konjunktúra) időszakában az országok, országcsoportok¹³ közötti különbségek nem csökkentek érdemben (világméretű divergenciáról ír Maddison 2001), ugyanakkor egyes térségeken, országokon belül egyértelműen kimutatható a konvergencia is (pl. az USA-ban az 1930-as évektől az 1970-es évek végéig). Sőt, egy adott térségre vonatkozóan egymás után kiegyenlítőds és differenciálódás válthatja egymást még akkor is, ha a mindkét időszakban növekedett a gazdasági teljesítmény. Az empirikus tesztek tehát ellentmondó eredményekre vezettek, amelyek háttérben azonban mérési problémák is állhatnak (Kiss 2007).

A megfigyelések összességében két általános érvényű következtetést engednek meg:

1. A *Williamson-hipotézis* szerint a regionális tagoltság mértéke fejlettségfüggő. (Williamson 1965).
2. A *kovergenciaklub- vagy ikercsúcs-elmélet* szerint a régiók gyakran csoportokba, „klubokba” rendeződnek. (A klubok kimutatására szolgáló empirikus módszertan alapjait Danny T. Quah dolgozta ki – Quah 1996.)

Mára – közel fél évszázaddal első publikálása után – a Williamson-hipotézis a szűkebb és tágabb regionális egyenlőtlenségvizsgálatokban alapvető elméleti bázissá vált. A modell szerint a fejlettségi szint és az egyenlőtlenségek mértéke közötti kapcsolat egy fordított U alakú görbével modellezhető. Ezt alátámasztotta és pontosította Nemes Nagy 1987-es munkájában, majd később tett egy kiegészítést a volt szocialista országokra vonatkozóan is (Nemes Nagy 2009). Nemes Nagy szerint egy viszonylag alacsony szintről indulva a kapitalista nagyipar kibontakozásával párhuzamosan egyre gyorsuló mértékben növekedtek az egyenlőtlenségek, majd részben spontán módon, részben az állami gazdaságpolitika hatására általában megkezdődött egy közeledési folyamat. Mivel a szocialista országokban az állam kiegyenlítő szerepe jóval nagyobb volt, ezek az országok a fejlettségükhöz képest jóval kiegyenlítettebb térszerkezettel rendelkeztek. A piacgazdasági viszonyokra történő visszatérés egyben a piacgazdaságokra jellemző trendhez való visszatérést is jelentette, azaz az egyenlőtlenségek hirtelen megemelkedtek a rendszerváltozást követően.

A hipotézis érvényesnek bizonyult keresztmetszeti és longitudinális vizsgálatok alkalmával is. Ugyanilyen görbét kapunk tehát, ha egy adott időpontban több ország belső egyenlőtlenségeit és fejlettségi szintjét hasonlítjuk össze, de értelmezhető egyetlen országra vonatkozóan is. Utóbbi esetben a fejlődés során a területi egyenlőtlenségek egy ideig növekednek, de később folyamatosan csökkennek. Az eddigi empirikus tesztek többsége,

---

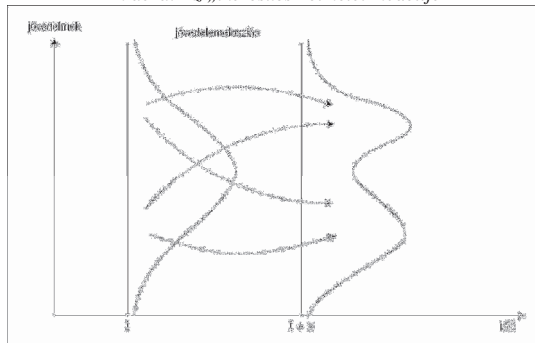
¹³ Elsősorban az országok közötti egyenlőtlenségek állnak a vizsgálatok középpontjában, de a regionalitás felértékelődésével egyre gyakrabban jelennek meg az országos szint alatti „intranacionális” vizsgálatok is.

jelentős helyi eltérések mellett összességében inkább alátámasztotta azt (Nemes Nagy 1987, Nemes Nagy–Németh 2005, Kiss–Németh 2007).

A modell szerzői a jövőre vonatkozó előrejelzésre nem vállalkoznak, de a fejlettség magasabb fokán tartós kiegyenlítettséget valószínűsítnek. Az 1980-as évektől kezdődően azonban empirikusan is alátámasztható kételyek merültek föl ezzel kapcsolatban. Jelenleg a fejlett országok a korábbihoz képest és az elmaradottabb országokhoz képest is még mindig jóval kiegyenlítetlenebbek, de vélhetőleg a globalizáció, a jóléti állam megrendülése okán instabilabb a térszerkezetük. Mindez egy újabb differenciálódási szakaszra utal (Nemes Nagy 2009).

A konvergencia-klubok elmélete a Williamson-hipotézishez hasonlóan megfigyeléseken alapul. Eszerint a közepes jövedelmi szintű országok száma egyre csökken, amivel párhuzamosan a fejlettek és az elmaradottak száma növekszik, vagyis a jövedelem-eloszlást leíró sűrűségfüggvények többcsúcsúvá¹⁴ (multimodálissá) válnak (2. ábra). Az elmélet szerint az országok/régiók csoportokba, „klubokba” rendeződnek, egy-egy klubon belül a különbségek csökkennek, míg a csoportok között növekednek (részletesen bemutatja az elméletet Major Klára 2001-ben készített disszertációjában). Ehhez szorosan kapcsolható a földrajz 1. törvénye is (Tobler 1970). Ugyanis az azonos csoportba tartozó régiók gyakran térben is közel vannak egymáshoz. Ezt jelzi a pozitív területi autokorreláltság erősödése, vagyis a térbeli klaszteresedés. A fentebb említett új differenciálódás tehát egyáltalán nem jelent „strukturálatlan polarizálódást”.

2. ábra: Az „ikercsúcs” elmélet modellje

Az ábrát szerkesztette Leonida–Montolio (2001) nyomán Farkas Máté (2010, p. 19.)

¹⁴ Innen ered a konvergencia klub elmélettel szinonim ikercsúcs elmélet megnevezés.

Az eddigiekben csak utaltam a területi egyenlőtlenségek megállapításával kapcsolatos problémákra, a következőkben ennek részletezése mellett az egyenlőtlenségek mérésének koncepcióit, eszközeit is vázolom.

A fejlettség területi egyenlőtlenségeinek illusztrálására kitűnő eszköz a térkép, és egy fejlődési pályákat ábrázoló grafikon is sokat elárulhat a különbségek alakulásáról. Természetesen érthető, ha az egyenlőtlenségeket ennél egzaktabb módon szeretnénk *mérni* is. A mérések azonban gyakran képezik vita tárgyát, ugyanis az eredményeket számos tényező befolyásolja, az egyenlőtlenségnek ugyanis nem létezik abszolút mértéke:

- A mérés során az első feladat annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy milyen jelenséget szeretnénk mérni, és ezt milyen indikátorok alapján szeretnénk megtenni. A fejlődés és dinamikus párja, a fejlettség sokdimenziós, sokmutatós fogalom, ebből adódóan állandó vita tárgyát képezi a választás. Ráadásul időbeli vizsgálatok esetében a területi fejlődést befolyásoló tényezők köre és szerepe is változhat (Jakobi 2002).
- El kell döntenünk, hogy milyen koncepció alapján, illetve milyen egyenlőtlenségi mutatóval mérünk. (Ezt a következőkben részletesebben is kifejtem.)
- A vizsgált térségi szint, a kiválasztott megfigyelési egységek is befolyásolják a kapott eredményeket, valamint a térfelosztás mikéntje is markánsan eltérő eredményekhez vezet (Dusek 2004).
- A dinamikus elemzésekben a vizsgálat időtávja is fontos, hiszen eltérő lehet a változások iránya egy hosszabb perióduson belül is.

A fejlettségi egyenlőtlenségek mérésének három alapkoncepciója létezik (Major 2005). A leggyakoribb megközelítés szerint akkor beszélünk konvergenciáról (közeledésről), ha a kezdeti időpontban elmaradottabb térségekben magasabb a növekedés átlagos üteme, mint a fejlettebb térségekben. Ezt a legegyszerűbben regressziós vizsgálattal tesztelhetjük, ahol a regressziós együttható (standardizált β) előjele jelzi, hogy konvergencia vagy divergencia zajlik-e. Ha a β negatív előjelű, az elmaradottabb térségek dinamikusabban növekednek, vagyis béta-konvergenciáról beszélünk. Béta-divergencia esetében az előjel pozitív, vagyis gazdagabb térségek dinamikusabban fejlődnek, mélyül a szakadék a fejlettek és az elmaradottak között.

A másik koncepció a klasszikus egyenlőtlenségi mérőszám, a szórás alapján is. Mivel a szórást a görög σ betűvel szokás jelölni, szigma-konvergenciáról vagy –divergenciáról beszélünk, ha a szórás értéke csökken, illetve nő. Ezt tekintjük az egyenlőtlenségek abszolút mutatójának, mivel σ -konvergencia mindig együtt jár a β -konvergenciával, míg ez utóbbinak nem előfeltétele az előbbi. Szélesebb értelemben a szórás mellett más egyenlőtlenségi mutató

(pl. Hoover-index, Gini-koefficiens, Duál mutató) is alkalmas a σ -konvergencia tesztelésére, ugyanakkor ezek eltérő eredményre is vezethetnek.

A harmadik közelítési mód a konvergencia-klubok létének teszteléséhez kapcsolódik. A klubok létezésének és a „klubosodás” folyamatának a tesztelése ugyanakkor csak közvetlen, és meglehetősen bonyolult eloszlásvizsgálatokkal lehetséges (Major 2001). Ha azonban a klubosodásban a területi közelhatás is szerepet játszik, a folyamat megragadásában a fentiekben említett területi autokorrelációs vizsgálatok is (Moran I és Local Moran I számítása) segíthetnek.

1.3.A regionális konjunktúra fogalma és mérhetősége

A 2. 1 alfejezetben láthattunk, hogy a konjunktúrakutatás céljai, módszerei alapvetően a nemzetgazdasági, vagy ennél magasabb területi szintű vizsgálatokra érvényesek. A gazdasági teljesítmény rövid távú emelkedései és csökkenései, azaz a fellendülések és visszaesések váltakozásai azonban a regionális¹⁵ kutatók számára is fontos kutatási témát jelenthetnek.

Ha regionális konjunktúrakutatást tágabban értelmezzük, azaz nem csupán a ciklusokra koncentrálunk, akkor minden olyan elemzést e tárgykörbe sorolhatunk, amely a gazdasági teljesítmény időbeli változását regionális szinten vizsgálja, és ezzel hozzásegít a területi folyamatok megértéséhez. Így a világ számos (többnyire fejlett) országában tesznek közre regionális bontásban konjunktúra-jelzőszámokat, illetve elemzik ezeket.

A szubnacionális szint a makrogazdászok érdeklődését is felkeltette, és az utóbbi évtizedben több gyakorlati vonatkozású szakcikk is megjelent a regionális üzleti ciklusokról. Az összegyűjtött példák közül a legtöbb az Amerikai Egyesült Államokban született (pl. Borts 1960, Hess–Kwanho 1998, Carlino–Sill 2001, Kouparitsas 2002, Crone–Clayton–Matthews 2005), de a világ más fejlett országaira vonatkozóan is készültek regionális konjunktúrakutatások. Ez többek között annak is köszönhető, hogy ezekben az országokban hosszú idősorok regionális szinten is rendelkezésre állnak. Az aktivitás alapján regionális üzleti ciklusok létét bizonyítja Hall és McDermott (2004) Új-Zélandon, majd lakásárák nemzeti és regionális szintű konjunktúraciklusait is összehasonlítták (Hall–McDermott–

---

¹⁵ A regionális kifejezés különböző térségi szinteken is értelmezhető. Beszélhetünk makroszintű, országcsoportok alkotta régiókról is, a területi (regionális) kutatások azonban jellegzetesen a nemzeti szint alatti, de települési szint fölötti egységekkel dolgoznak (A régió, regionalitás fogalmáról részletesebben ld Szabó 2005.) A továbbiakban a regionális kifejezést ez utóbbi, szub- vagy intranacionális térségi szintre vonatkozóan használom.

Tremewan 2006). Artis és Okubo Japán (2008) és az Egyesült Királyság (2009) intranacionális ciklusait vizsgálták.

A legfontosabb kérdések¹⁶:

- Mennyiben hasonlíthatnak a regionális ciklusok a nemzetgazdasági szinten meghatározhatókhoz? (Pl. Syron 1978, Owyang–Piger–Wall 2005, Nakajima–Kouparitsas 2006).
- Ugyanazok a ciklusok jelennek meg regionális szinten is, esetleg vannak hiányzó vagy extra (régió-specifikus) ciklusok?
- Melyik régió reagál érzékenyebben? (Pl. Kouparitsas 2002)
- Vannak-e vezető régiók? (Pl. Cromwell 1992)
- Különválaszthatók-e a helyi, ágazati és nemzeti hatások a regionális ciklusokban? (Pl. Clark 1998, Coulson–Rushen 1995)
- Milyen tényezőkkel magyarázhatóak a régió-specifikus ciklusok? A kutatások szerint az országos ciklusok mellett akkor alakulnak ki régió-specifikus konjunktúrahullámok, ha régiók gazdaságában az átlagnál jóval nagyobb részesedése van a ciklus-érzékeny szektoroknak, így a technológiai fellendülések vagy bizonyos termékek árszínvonalának megugrása erős hatást válthat ki (Kouparitsas 2002). Külön érdekességet jelentenek a távolság, illetve a földrajzi tényezők szerepét vizsgáló munkák (pl. a klimatikus viszonyok szerepét is vizsgálja Hall és McDermott Új-Zélandon).

A fenti példákban a vizsgálatok a nemzeti szint alatti, de meglehetősen nagy területi aggregátumokra vonatkoznak: az USA-ban 8 nagyrégiót (Clark 1998, Kouparitsas 2002), leggyakrabban mind az 50, vagy csak néhány tagállamát, esetleg városi térségeket (Coulson Rushen 1995 a bostonit), Japánban 47 prefektust, Új-Zélandon 14 régiót, az Európai Unióban általában NUTS 2 szintű egységeket vizsgálnak.

A regionális ciklusok azonosítása a fenti munkákban kivétel nélkül a klasszikus konjunktúrakutatások bonyolultabb, trendszerűen alapuló módszertanával történik. A ciklusok együttmozgását pedig alapesetben kétváltozós (időbeli) keresztkorreláció segítségével mérik a helyi, ágazati és nemzeti ciklusok szétválasztására, a ciklusokat magyarázó tényezők feltárására több változó bevonásával ökonometria modelleket (VAR modelleket) alkalmaznak.

---

¹⁶ Itt nem térek ki azokra a kutatásokra, amelyek a monetáris egységet alkotó országokra vonatkozóan az optimális valutaövezettel, illetve az üzleti ciklusok reálméletéhez kapcsolódóan a monetáris politika szerepével foglalkoznak.

A területi és időbeli adatok együttes elemzésének nehézségeit a területi és időbeli szempont elegyítése jelenti, mivel a kétféle adattípus egészen eltérő elemzési módszerekre igényel (Dusek 2005). De vizsgálatok gátját képezi a nemzeti szinthez képest jóval kevesebb, illetve jóval kevésbé pontos adat is. A vizsgálatok során a konjunktúra-jelzőszámok közül csak azok jöhetnek szóba, amelyek szubnacionális szinten is értelmezhetők. Így az államháztartásra vonatkozó adatok (külkereskedelmi forgalom, államháztartási fogyasztás), illetve a fogyasztói árváltozás és a kamatlábak természetesen nem értelmezhetők regionális szinten. A legtöbb esetben rendelkezésre áll a termelésre vonatkozó adatok egy jelentős része – ha nem is olyan részletettséggel, mint a nemzetgazdasági szint esetében. A lakossági fogyasztás is közelíthető valamennyire, de a foglalkoztatás egészen részletesen vizsgálható nagyon alacsony térségi szinten is. De nem csupán a tudományos érdeklődés fokozódik a regionális jelzőszámok iránt, hiszen a regionális konjunktúra ismerete a regionális politikai döntéshozók, illetve a gazdasági szereplők számára is nagy jelentőséggel bír. Így egyre több és részletesebb adat válik elérhetővé a világ számos országában.

A regionális politikai döntéshozók felől érkező igény kielégítésére tettek kísérletet a regionális konjunktúra-jelzőszámok közreadásával Nagy-Britanniában 2009-ben. Az Office for National Statistics (ONS, Nagy-Britannia statisztikai hivatala) a kilenc régióban működő kilenc Regionális Fejlesztési Ügynökség számára negyedéves adatokra építve állította össze azoknak a termelési és értékesítési indexeknek a nagy részét, amelyek az Eurostat honlapján üzleti indikátorként (short-term business statistics, STS) szerepelnek (a listát tartalmazza az 1. melléklet). Területi árindexek híján természetesen az adatok minősége koránt sem éri el a legmagasabb – az Eurostat minősítési rendszerében „A” betűvel jelölt – szintet, azonban az ONS ezt már közlésre alkalmasnak tartotta. A bizonytalanság oka, hogy a) nemzeti szintre vonatkozó deflátorokat (árindexeket) használnak, b) a lokalizációs problémák miatt. Ez utóbbi problémát úgy oldották meg, hogy a több régióban is tevékenykedő cégek termelését az alkalmazottak megoszlása alapján osztották szét a régiók között.

A klasszikusnak nevezhető jelzőszámok mellett megkérdezésen, felmérésen alapuló konjunktúraindexek regionális szintre is összeállíthatók. Sőt, konjunktúrateszteket bármilyen kisebb vagy nagyobb fogyasztói, termelői csoportokra vonatkozóan is lehet készíteni.

1.4. Konjunktúrakutatás és a regionális konjunktúra mérése Magyarországon

A konjunktúraelméletek kiindulópontja, hogy a hullámok létét csak piacgazdasági körülmények között tekintik létezőnek. Ennek igen fontos következménye, hogy Magyarországon – és a többi volt szocialista országban is – a tervgazdaság időszakában

létrejevő gazdasági ciklusok nem köthetők össze a rendszerváltozás utániakkal. Elemzésre alkalmas idősor csupán a piacgazdasági viszonyok kiépülése és a transzformációs válság lecsengése után indulhat¹⁷. Emiatt nem meglepő, hogy a hazai konjunktúrakutatásokkal elsősorban a vállalati és lakossági felméréseken alapuló, a várakozásokat tükröző bizalmi indexek készítése, valamint a makrogazdasági jelzőszámok közlése és elemzése azonosítható.

A hazai konjunktúrafelmérést végző kutatóintézetek közül a GKI Gazdaságkutató Zrt. a legfontosabb. Itt 1996 januárja óta havonta szerveznek felméréseket az ipar és a kereskedelem, negyedévenként az építőipar területén; illetve 1993 óta lakossági megkérdezést is lefolytatnak. Ezen kívül az Ecostat, a Kopint Társi és az MKIK GVI is végez ilyen típusú felméréseket, közülük az Ecostat speciális ingatlan- és turizmusbarométert is közöl. Érdekességként megjegyezhető: szubnacionális egységre, az Északnyugat-Dunántúlra is született már ilyen felmérés (Döry – Lados 1997), valamint 1996 táján a GKI készített megyei konjunktúraelemzéseket is.

Az Magyar Nemzeti Bank 2005. június 30-tól kezdve havonta publikálja a gazdaság állapotáról átfogó képet adó ábragyűjteményét. A hazai *konjunktúra* alakulása kapcsán a következő adatokat közli: a GDP alakulása, új lakásépítési trendek, lakásárak alakulása, lakossági fogyasztás, bruttó állóeszköz-felhalmozás, ipari és feldolgozóipari termelés volumene, a feldolgozóipar kiemelt ágazatainak új belföldi és export-rendelései, GKI lakossági bizalmi index szintje, autóértékesítések negyedéves növekedési üteme, teljes kiskereskedelmi forgalom volumene, vállalati és lakossági hitelek hitelképességi standardjai és feltétele. Ezen kívül munkapiaci jelzőszámként közli a versenyszféra béralakulását és az aktivitás, foglalkoztatottság, munkanélküliség szintjének alakulását.

A Kopint-Társi *Konjunktúrajelentése*iben negyedévente tekinti át a magyar, a kelet-európai és a világ gazdaság rövid távú folyamatait, fejlődési irányait a GDP, a fogyasztás, a beruházások, a külkereskedelem indikátorai, a munkaerőpiaci, bér- és jövedelmi mutatók, termelési- és árindexek, kamatok, árfolyamok, makroegyensúlyi mutatók (államháztartás, fizetési mérleg) alapján.

A klasszikus konjunktúra-jelzőszámokat, és az ezek alapján kirajzolható ciklusokat vizsgáló munkákra várni kellett mindaddig, amíg az idősorok megfelelően hosszúak nem lettek. Így a Magyar Nemzeti Bankban az ezredfordulón indultak meg a kutatások a növekedés matematikai modellel történő előrejelzésére, egy ún. Negyedéves Előrejelző Modell (NEM) kidolgozására, amit jelenlegi formájában nem csupán előrejelzés készítéséhez, hanem szimulációkhoz és scenárióelemzésekhez is használnak. A modell általános felépítését és viselkedését a magyar gazdaságot érő sokkok esetén bemutatja Benk et al. (2006). Az MNB-ben a konjunktúrakutatáshoz kapcsolódóan több elemzés is készült. Pula és Reiff (2002) azt tesztelte, hogy a vállalati konjunktúra-felmérésekből nyerhető információk

¹⁷ Meg kell jegyezni, hogy a hazai konjunktúrakutatás gyökerei 1929-ig nyúlnak vissza, a Magyar Gazdaságkutató Intézet és az Országos Gazdaságstatisztikai és Konjunktúrakutató Bizottság közleményeiig.

használhatók-e a feldolgozóipari termelés rövid távú előrejelzésére. Fő megállapításuk, hogy bár a vállalati bizalmi indexek bevonása növeli az előrejelzések pontosságát, de ez a hatás csak egy negyedéves időtávon érvényesül. Így ezek a jelzőszámok inkább „ténybecslés” (nowcast) szemléletben használhatók. Arra is felhívják a figyelmet, hogy a hazai gazdasági folyamatok egyre inkább szinkronba kerülnek a világgazdasági ciklusokkal.

A Benczúr-Rátfai szerzőpáros (2005) tizenkét közép- és kelet-európai országot, köztük Magyarországot makroökonómiai mutatóinak negyedéves dinamikáját vetette össze. Megállapították, hogy az unióhoz csatlakozott országok hasonló fluktuációs tulajdonságokkal bírnak, mint a fejlett országok, de a térség országaiban a gazdasági kilengések nagyobbak, mint a fejlett országokban, ami különösen a magánfogyasztásra igaz. A változók együttmozgásai alól fontos kivételt képez a kormányzati fogyasztás, ami a fejlett országokkal ellentétben a térségben jellemzően prociklikus, vagyis a kormányzati gazdaságpolitika épp a lengések fölerősítése irányába hat.

Regionális üzleti ciklusokkal foglalkozó művel még nem találkoztam; ennek hátterében nyilván a területi adatbázisok – lentebb részletezett – fogyatékosai állnak. A területi (megyei szintű) gazdasági jelzőszámok változása alapján évről évre kiadja a KSH tényszerű elemzését „A gazdasági fejlődés regionális különbségei Magyarországon” címmel¹⁸, elsősorban az éves változásra fókuszálva, az alábbi témakörökben:

- 1) Gazdasági fejlettség (GDP, egy évvel korábbi adatok)
- 2) A gazdasági teljesítményt befolyásoló tényezők
  - Vállalkozások demográfiája
  - Külföldi befektetések
  - Beruházások, lakásépítés
  - Információs és kommunikációs eszközök
  - Kutatás, fejlesztés (létszámadatok)
- 3) Ágazati teljesítmény
  - Mezőgazdaság (termésmennyiség, állatállomány)
  - Ipar (termelés és értékesítés; folyóáras adatok, illetve volumenindexek)
  - Építőipar (termelési érték és volumenindex)
  - Kiskereskedelmi forgalom (csak regionális szinten közölt adatok)
  - Idegenforgalom (szálláshelyek vendégforgalma)

---

¹⁸ 2008-ra vonatkozóan már „A gazdasági folyamatok regionális különbségei Magyarországon” címmel (Novák szerk. 2009).

4) Munkaerő-piaci folyamatok

- Gazdasági aktivitás
- Alkalmazásban állók száma, keresete, munkajövedelme
- Nyilvántartott álláskereső

A viszonylag stabil indikátorkészletet igyekeznek bővíteni is, így a K+F, a kiskereskedelmi forgalom és az infokommunikációs eszközök korábban még nem szerepeltek a listán, de a közölt adatfajták száma néhány témakörön belül is rohamosan bővül. Az adatok ma már a KSH honlapjáról is letölthetők a KSH Stadat és Tájékoztatási adatbázisból, ráadásul a legtöbb esetben nem csak éves, hanem negyedéves gyakoriságú adatsorokat közölnek, azokat visszamenőleg is pontosítva. Mindenképpen megbecsülendő ez a területi és időbeli részletezettség, mivel nem egy világszerte elterjedt gyakorlattól van szó! (A megyei szintre vonatkozó indikátorkészlet gazdagsága a rendszerváltozás előtti időszakra nyúlik vissza, ugyanis a tervgazdasági körülmények között ekkor kiemelt szerepe volt a megyei információs bázisnak.)

Azonban az elemzéseket számos körülmény nehezíti. Az idősorok eltérő hosszúságúak, amit módszertani változások indokolnak, és egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen egységesíthetők. A GDP-re és a külföldi tőkére vonatkozó adatok csupán 1,5–2 éves késéssel kerülnek nyilvánosságra. A GDP, a beruházások, a külföldi tőke adatai folyó áron szerepelnek, a GDP kivételével azokból volumenindex nem képezhető. Az egyes ágazatok termelési értékeire vonatkozó volumenindexek csupán az iparra és az építőiparra érhetőek el, ráadásul ezeket mindig az egy évvel korábbi értékekhez viszonyítják, így az éven belüli változások nagyon nehezen olvashatók ki belőlük. A mezőgazdaság állomány és termésmennyiség adatairaiból sajnos az ágazatra jellemző, időjárástól függő fluktuáció miatt érdemi következtetések nem vonhatók le, de ez egyébként sem szokványos gazdasági jelzőszám. A szolgáltató szektor pedig egyelőre az idegenforgalom vendégforgalmi adataira szűkül le. A korábban példaként állított brit statisztikai hivatal (ONS) ilyen irányba történt elmozdulása példaértékű lehet a magyar statisztikai hivatal számára is.

A KSH a megyék évközi gazdasági teljesítményéről is nyújt információt regionális igazgatóságainak negyedéves tájékoztatóiban, a következő témakörökben¹⁹:

- Gazdasági szervezetek
- Beruházás
- Ipar

---

¹⁹ Részletesen ld: http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37_594290&_dad=portal&_schema=PORTAL

- Építőipar, lakásépítés
- Turizmus
- Foglalkoztatottság, keresetek

A megyei szint a lehető legalacsonyabb, amelyre rendelkezésre konjunktúra-jelzőszámok, a kiskereskedelmi forgalom kivételével. Mint láttuk, a regionális konjunktúrákutató szubnacionális szinten értelmezhető, de nem szabad túl alacsony térségi szintre lemenni. Ekkor ugyanis előfordulhat, hogy egy vagy néhány vállalat teljesítményét mérjük, amelyet a véletlen jóval nagyobb mértékben befolyásol. Ebből a szempontból a megyei szint már veszélyes, a regionális szint alkalmasabb lenne. A másik oldalról a társadalmi–gazdasági térbeliségének megragadására és elemzésére legalkalmasabb szint a funkcionális egységet alkotó, a gazdaság szerveződésében is fontos szerepet játszó városi vonzáskörzetek szintje (Enyedi 2004), vagyis a kistérségi szint lenne. Ugyanis a régiók és megyék egyáltalán nem homogén egységek, ráadásul a belső tagoltság eltérő mértékű. Szabolcs-Szatmár-Bereg, vagy Borsod-Abaúj-Zemplén megye nyilvánvalóan nagyobb egyenlőtlenségeket (belső feszültségeket) hordoz, mint Komárom-Esztergom megye (a jövedelmi egyenlőtlenségekre bizonyította ezt a Németh-Kiss szerzőpáros 2007-ben megjelent cikkében), illetve a régiók között az Észak-alföldi bizonyult a legheterogénebbnek, míg a Nyugat-Dunántúlon az amúgy is csekély differenciák is csökkennek (Pénzes 2010). Ugyanakkor a térfelosztás mikéntjére, a vizsgált térségi szint és megfigyelési egység meghatározására nincs tökéletes megoldás, mivel a térnek nincs természetes alapegysége (Dusek 2004). Kiindulásként tehát mégis a megyei szint jelentheti a közös nevezőt.

A rendelkezésre álló adatbázis egyszerűbb elemzési eszközök használatára készített, ezek központi kategóriája a növekedési ütem és ennek az időbeli változása – ezekkel jellemezzük az egyes térségek fejlődési pályáit. A *volumenindexek, átlagos növekedési ütemek* egyszerű értelmezésén túl hasonlóságokat is kereshetünk a gazdaság különböző szférái között, de területközi összehasonlításra is lehetőség nyílik. Ennek eszközeit a konjunktúrákutató kölcsönzi: *összefüggés-vizsgálatokkal* is bizonyítható, hogy két növekedési pálya időbeli lefutása hasonlít-e egymáshoz (egyszerű korrelációval, fordulópontok összevetésével), havi bontású adatoknál pedig keresztkorrelációval az is vizsgálható, hogy a két idősor közötti összefüggés erősödik-e időbeli késleltetéssel, vagyis beszélhetünk-e megelőző, egyidejű vagy késő jelzőszámokról, területegységekről. Az idősorok *volatilitásának* (szórásának) vizsgálatával mérhetővé válik, hogy mely gazdasági szférára, illetve mely megyére jellemző az ingadozás, és melyek változása stabil. További információk nyerhetők a változást megragadó volumenindexek területi adatsorainak vizsgálatával is.

2. A megyei szintű területi gazdasági növekedés

A következő alfejezetekben sorra veszem a gazdasági teljesítményt és az ezt befolyásoló fontosabb tényezőket, és egyesével tekintem át először az országos folyamatokat, majd elemzem a megyei növekedési pályák sajátosságait, illetve próbálom elkülöníteni a hasonló pályán mozgó megyéket. A vizsgált szférák kijelölésénél alapvetően a KSH adatbázisaiban közölt megyei szintű gazdasági jelzőszámokból indultam ki, azonban nem minden közreadott indikátort használtam fel. Az adatok kiválasztásánál elviekben az lenne a legfontosabb szempont, hogy azok megfelelően jelezzék a gazdasági teljesítmény változásait, azonban a gyakorlatban inkább az idősorok hossza, rendelkezésre állása határozza meg a szelekciót. Mivel az is előfordulhat, hogy egy-egy jelzőszám országos szinten nem mozog együtt a GDP alakulásával, de kisebb területegységeken belül fontos szerepet játszik a gazdasági folyamatok alakításában, az előállítható összes adatsort tesztelem megyei szinten is. Az eredmények tükrében a későbbiekben jelölhetők ki azok az indikátorok, amelyek elemzése a jövőben is indokolt.

Referencia-idősornak a GDP alakulása tekinthető, azaz a GDP országos és megyei idősorainak tulajdonságai jelentenek viszonyítási alapot a többi szféra, illetve az egyes megyék jellegzetességeinek feltárásához. Ezért ezt részletesebben elemzem a 2.1.1. alfejezetben.

2.1. Általános gazdasági jelzőszámok

2.1.1. A GDP

A GDP (bruttó hazai termék) a gazdasági teljesítmény és a fejlettség leggyakrabban alkalmazott mérőszáma²⁰. E világszerte alkalmazott mutatót módszertanilag egységes elvek alapján veszik számba a hivatalos szervezetek (nemzeti statisztikai hivatalok, illetve az ENSZ), így Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal. A dolgozatban a termelési oldalról számba vett GDP-adatok szerepelnek, amely tulajdonképpen a kibocsátás és a termelés során felhasznált termékek és szolgáltatások értékének különbözeteként definiálható;

---

²⁰ A GDP-t sokan úgy értékelik, mint a 20. század egyik legnagyobb találmányát. E fontos jelzőszám kidolgozásában, azaz a nemzetgazdasági teljesítmény korszerű mérésének kialakításában, számvetési megalapozásában úttörő munkát végzett Simon Kuznets, tevékenységét 1971-ben Nobel díjjal ismerték el.

azaz a bruttó hozzáadott értékösszegként, amelyet ágazatonként illetve szektoronként határoznak meg (részletesebb módszertant közöl Farkasháziné-Hüttl 1996, Brucknerné-Getherné 2003, Hüttl-Vita 2004).

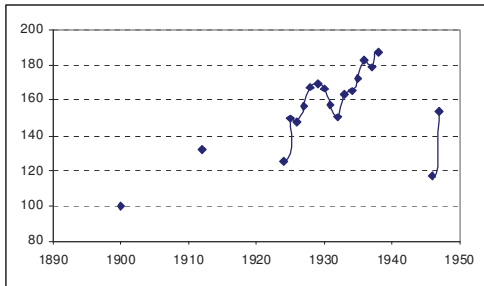
A GDP-t alapvetően kétféle formában használják gazdasági jelzőszámként: egyrészt a népességre vetítik, így a térségek általános gazdasági fejlettségét ragadják meg a segítségével (az Európai Unióban az egy lakosra jutó GDP alapján támogatják az elmaradottabb térségeket), másrészt a fejlődés dinamikáját jellemzik vele a növekedés ütem, illetve a volumenindex kiszámítása révén. A továbbiakban mindkét közelítést alkalmazzuk.

Magyarország egy főre jutó vásárlóerő-paritás alapján meghatározott GDP-je 2008-ban 18.713 USD volt, mellyel az Európai Unió országai közül megelőzzük Romániát, Bulgáriát, Lengyelországot, Lettországot, Litvániát. (Korábban Szlovákia és Észtország is mögöttünk állt, előnyünket azonban elvesztettük.) A KSH 120 évre visszamenőleg közöl adatokat a nemzetgazdasági teljesítményről (KSH 1996), bár a nemzeti számlarendszer átvétele csak a rendszerváltozás után történt meg. 1995 óta negyedéves bontásban is rendelkezésre állnak az adatok.

A munka további részében alapvetően a rendszerváltozás utáni, azon belül is az ezredfordulót követő időszakra fókuszálunk, azonban röviden érdemes áttekinteni a rendelkezésre álló hosszabb idősorokat, gazdaságtörténeti munkákat, és kiemelni a gazdasági teljesítmény jelentősebb változásait, a hosszú távú trendekben megjelenő töréseket.

A II. világháború előtti időszakra a nemzeti jövedelem adatsorok volumenindexei állnak rendelkezésre (3. ábra). A hiányos adatsorból csak következtetni lehet a világháborús pusztítások mértékére, azonban az 1929-1933 közötti gazdasági világválság okozta törés pontosan nyomon követhető: a nettó nemzeti termelés mintegy 20%-kal esett vissza 1929/30 és 1932/33 között.

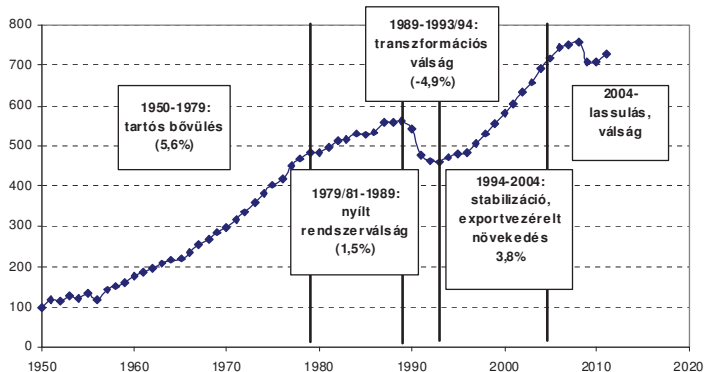
3. ábra: A nettó nemzeti termelés alakulása a 20. század első felében (1899-1901=100)

Adatok forrása: KSH (1996), p. 94.

A II. világháborút követő helyreállítási periódusban a gazdasági termelés és a beruházások nagyon gyors – évi 25%-os illetve 55%-os – bővülése után 1950-1951-től új szakasz vette kezdetét. (A bruttó hazai termék alakulása egészen napjainkig nyomon követhető a 4. ábra segítségével.) A szocialista tervgazdálkodás időszaka alatt a világ egészéhez hasonlóan egy stabil növekedés indult be, évente átlagosan 5,6%-kal bővült a gazdaság. Kivételt csupán az 1956-os eseményekhez köthető visszaesés jelent. A kezdeti, beruházásokon alapuló extenzív bővülés időszakát strukturális reformokkal, a fogyasztás élénkítésével egészen 1979-ig sikerült fenntartani, azonban elsősorban a rendszerszintű problémák (részletebben ld. Kornai 1993), másodsorban a világ gazdaság egészében megfigyelhető, az olajválsághoz köthető lassulás az 1980-as években „nyílt rendszerválság” kialakulásához vezetett. A növekedés lelassulásával (1,5%-ra csökkent az évi átlagos növekedési ütem) párhuzamosan megkezdődött az állam eladósodása. A transzformációs válságot követően egy új fejlődési pályára állt a gazdaság.

4. ábra: A bruttó hazai termék alakulása Magyarországon, 1950-2011 (1950=100)

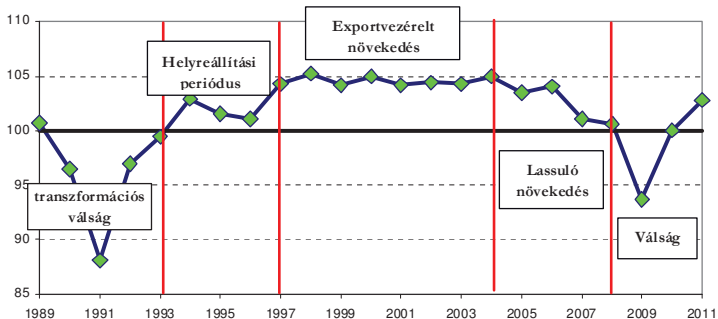

Adatok forrása: 1950-1960: KSH (1996), p. 98.; 1960-2009: KSH Statad, 2010-2011 Eurostat becslése
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstatad/xstatad_hosszu/h_qpt001.html;
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020>

A rendszerváltozást követő drasztikus visszaesés után 1994-ben emelkedett először a GDP volumene (4. ábra, 5. ábra), de a növekedés csak 1997-től vált stabilá (éves szinten 4-5% között mozgott). A csúcsértékeket 1998-ban (105,2%), illetve 2000-ben (104,9%) érte el az ország. 2007-ben azonban jelentősen visszaesett a növekedés mértéke, és hosszú évek után először csökkent az index az uniós átlag alá. Az OECD, az EU és az USA hivatalai által megállapított visszaesések közül tehát a 2001. évi lassulás nem volt érzékelhető az aggregált

teljesítményben, ellentétben a 2006-2008 közötti időszak lanygulása magyar specialitásként az államháztartási hiány csökkentését célzó intézkedésekhez köthető.

5. ábra: A bruttó hazai termék (GDP) volumenindexei Magyarországon (1990–2009); (előző év = 100)

Adatok forrása: KSH Stadat, 2010-2011: Eurostat becslése, ld 4. ábra

Ha célunk a megyék gazdasági színvonalának, a termelés regionális különbségeinek a mérése, akkor kézenfekvő megoldásnak tűnik az adott térségen belül megtermelt új értékeket pénzgységekben kifejező bruttó hazai termék (GDP) alakulásának elemzése.

Mielőtt e kétféle jelzőszámot részleteiben is elemeznénk, mindenképp szükséges a területi GDP-adatok számos korlátja közül a relevánsakat felsorolni:

- Hivatalosan csak 1994 óta áll rendelkezésre GDP-adat megyei szinten, melyeket a KSH bocsát közre, így a piacgazdasági átmenet első, a gazdasági válsággal jellemezhető időszakának területi folyamatait a GDP-adatok alapján nem elemezhetők²¹.
- A hivatalos adatok csak másfél-két éves csúszással kerül publikálásra, így 2010. elején csupán a 2007. évre vonatkozó megyei adatokat ismerjük. (A 2008-ra vonatkozó előzetes adatokat 2010 májusában tették közzé). Ráadásul a KSH visszamenőleg is igen gyakran módosítja a közzétett értékeket. Az idősor tehát összesen 15 tagú, záró időpontja pedig 2007.
- Negyedéves adatokat területi bontásban egyáltalán nem közölnek.

²¹ Egyes korábbi időpontokra is léteznek ugyan kutatói becslések, ám ezek nem ölelték fel a gazdaság valamennyi szektorát (pl. Bartke 1971, Barta 1977, Reznitzner 1988), vagy ha mégis – pl. Nemes Nagy József 1975-re (Nemes Nagy 2005) és 1992-re (Nemes Nagy 1995) vonatkozó számításai –, azok összevetése a KSH adataival módszertani különbségeik miatt korlátozottan lehetséges. E munkák eredményeinek érdemi összegzését ld. Németh 2009.

- Gyakorta történnek módszertani váltások. Az ebből fakadó probléma korlátozza ugyan megállapításaink érvényességét, de nem zárja ki teljesen az idősorok elemzését.
- Kiemelendő, hogy – az előírásoknak megfelelően – a számbavételt a termelés helyéhez kötik, így a munkaerő-kibocsátó térségek fejlettségi pozíciója kedvezőtenebb, mint a munkaerő-felnevőké.
- A megyei szintre történő dezaggregálás is elvi problémákba és a számbavétel gyakorlati nehézségeibe ütközik (részletesen taglalja Nemes Nagy 1995, Dusek–Kiss 2008), és becslésen alapuló elemeket is tartalmaz. Többek között a térben nem vagy nehezen lokalizálható tevékenységek, a több telephellyel rendelkező vállalatok és egyéb szervezetek telephely-szintű adatainak hiánya és a telephelyen kívül végzett tevékenységek okoznak problémát. Magyarországon ez a főváros kiemelkedő értékeinek óvatos kezelésére hívja fel a figyelmet.
- A GDP-adatok folyóáron jelennek meg a statisztikákban, és a KSH csupán az országos adatokra vonatkozóan közli a növekedés ütemét²². A bővülés megyei értékeit nem közlik, és a GDP-re vonatkozó területi árándexet sem publikálnak. Mindazonáltal a Kiss János Péter 2007-ben íródott munkájában leírtaknak megfelelően képezhetők a megyei növekedési ütemek, volumenindexek is. Az eljárás lényege a következő: *„...a GDP évről évre közreadott országos volumenindexei alapján könnyen kiszámíthatók az országos GDP 1994 és 2005 közötti értékei is a 2005. (vagy bármely más) évi árszinten. Az így kapott országos összegeket az eredeti, folyóáras adatok megyénkénti arányai alapján a megyék között szétosztva pedig a GDP esetében is minden évre és minden megyére megkaphatjuk a 2005-ös árszinten számított értékeket. Ezeket egymással elosztva pedig az éves megyei növekedési indexek is előállíthatók...”* (Kiss 2007, p. 33.)

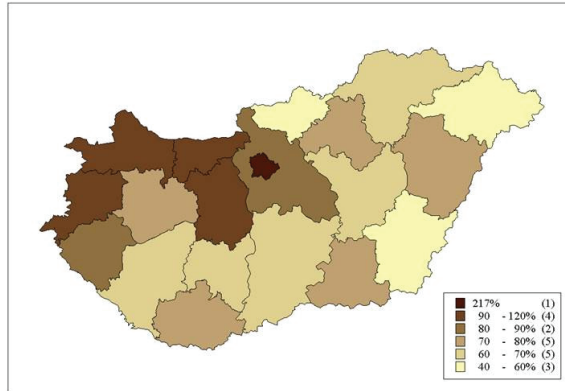
Az 1994–2005 közötti 11 évet felölelő megyei egy főre jutó GDP-adatsor elemzésével részleteiben foglalkozik Kiss János Péter (2007) és Németh Nándor (2009), így itt valóban csak a leglényegesebb momentumokat, markáns folyamatokat elemelem ki.

A térszerkezet alapvonásai:

- ***A főváros kiugróan kedvező helyzete*** a hazai térszerkezet leglényegesebb sajátossága. Ezt bizonyítja, hogy 2007-ben a 2. helyen szereplő Győr-Moson-Sopron megye értékét is majdnem kétszeresen múlja felül.
- A feldolgozóipar fellegvárainak tekintett észak-dunántúli megyék – Győr-Moson-Sopron, Fejér, Vas és Zala mellett Pest megye egy lakosra jutó GDP adatai a legjobbak, a rangsor végén pedig Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés és Somogy megyék állnak (6. ábra).

²² Segítséget nyújthat a KSH legújabb internetes kiadványában (KSH 2010) közzétett vásárlóerő-paritáson mért, illetve az uniós átlag kifejezett megyei adatsor is.

6. ábra: Az egy lakosra jutó GDP az országos átlag százalékában, 2007

Adatok forrása: KSH Stadat

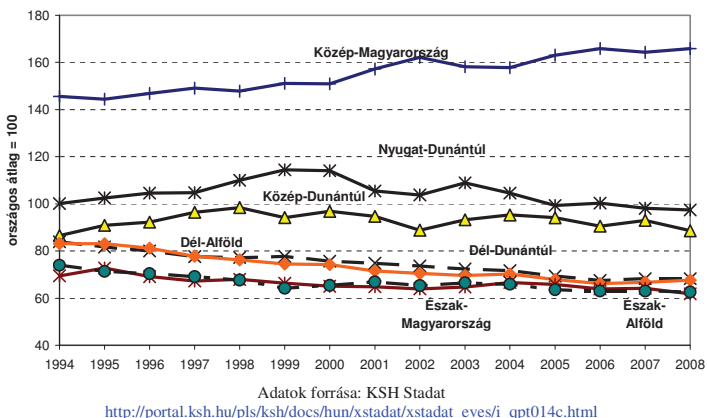
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt014c.html

Területi folyamatok:

- Az 1990-es évek második felétől megszilárduló új gazdasági térszerkezet nagytérsegi szinten rendkívül stabilnak tűnik. A gazdasági fejlettség országon belüli területi differenciái egyik évről a másikra alapvetően nem változnak meg, mivel azok háttérben nem, vagy csak lassan változó tényezők állnak, mint pl. földrajzi helyzet, elérhetőség, a népesség iskolázottsága vagy történelmi hagyományai.
- Folyamatosan nő a szakadék a legfejlettebb Budapest és a legelmaradottabb (Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg) megyék között.
- Egyértelmű, hogy **a régiók között konvergencia-klubok alakultak ki** (7. ábra): Közép-Magyarország magasan kiugró értékével, dinamikus növekedésével külön egységet képez; a Nyugat-Dunántúl és a felzárkózó Közép-Dunántúl pedig hasonló – az ipari konjunktúrától függő, némileg ingadozó – pályán mozog, tartja pozícióját. A maradék négy régió egy, az ország átlagos növekedési ütemével lépést tartani képtelen, leszakadó csoportot alkot, ahol a klub tagjai egyre közelebb kerülnek egymáshoz.
- A legnagyobb visszaesés Tolna megyét jellemzi, ahol 1994-ben az értéktermelő-képesség az országos átlagérték 94%-án állt, 2006-ra 27%-pontot zuhant. Ehhez közelít még Csongrád és Békés 21, illetve 22%-pontos visszaesése.

- A legnagyobb előrelépést a főváros kisugárzó gazdasági hatásából profitáló Pest megye tette meg (1994 és 2006 között a 16.-ról a 6. helyre lépett elő). Szintén nagyot lépett előre Komárom-Esztergom megye, amely 1994-ben a transzformációs válság végére a 11. helyre került, de 2005-re a vidéki rangsorban is – mintegy 20 év szünet után – újra az élen állt. (Utána Győr-Moson-Sopron megye visszavette vezető helyezését.)

7. ábra: Az egy lakosra jutó GDP alakulása Magyarország régióiban, 1994 - 2008

Kiss János Péter a vizsgált időszakot két részre bontva (1994-2000, illetve 2000-2005) a folyamatokat pontosabban, részletesebben értékeli az egy lakosra jutó GDP változási ütemének adatai, azaz az infláció hatását kiszűrő, változatlan áras megyei volumenindexek alapján. Főbb megállapításai a következők:

- Az ezredforduló után az ország gazdasági növekedése számszerűen alig változott, azonban a növekedés térbeli struktúrája alapvetően átalakult.
- Az ezredforduló után sajátos kiegyenlítődés jelei mutatkoznak.
- Mindezek ellenére a gazdasági növekedés térben továbbra is koncentrált, a főváros és környéke kiemelkedően jól szerepel.

A térbeli struktúra megváltozása a legdinamikusabb megyék körének átalakulásával összegezhető. Míg korábban az országos átlagnál gyorsabban egyértelműen a fejlettebb, a Dunántúlon összefüggő térséget alkotó megyék és a főváros (sorrendben Győr-Moson-

Sopron, Fejér, Vas, Budapest, Veszprém, Komárom-Esztergom, Pest) gazdasága növekedett, 2000 után ezek egy része a növekedés sereghajtóivá vált, döntően a korábbi ipari dinamika kifulladásának és egyes multinacionális cégek (pl. IBM Székesfehérvárról történő) kivonulásának köszönhetően. A kivételt Komárom-Esztergom és Pest megyék jelentik, valamint a főváros előnyös helyzete szintén megmaradt. Az ezredfordulót követően új térségek, a rendszerváltozás talán legnagyobb vesztesei jelentek meg az átlagosnál dinamikusabban növekvő megyék között (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg). De javított korábbi helyzetén az Alföld valamennyi megyéje, valamint Zala is. Az időszak (1994-2005) egészét azonban egyelőre még inkább a 2000 előtti folyamatok határozzák meg.

Kiss felhívja a figyelmet Heves megyére, ahol az egy főre jutó GDP a vizsgált periódus mindkét szakaszában a vidéki átlagtól magasabb ütemben növekedett. Ennek hátterében szerinte több tényező együttes hatása húzódik meg (főváros közelsége, jó megközelíthetőség autópályán és vasúton is, kedvező helyzetű középvárosok, ipari hagyományok, kevésbé exportérzékeny ágazatok jelenléte, külföldi működőtőke-befektetések).

Az ezredforduló utáni sajátos kiegyenlítődés, a vidéken belüli homogenizálódás lényeges eleme a fejlettebb térségek (Győr-Moson, Fejér, Vas) visszaesése, valamint Komárom-Esztergom és Pest megyék előretörése. Mivel reményt keltően javult az északi megyék közül a hevesi, borsodi és hajdú-bihari gazdaság teljesítménye, Kiss szerint a közeli jövőben ezek a megyék, pontosabban az egykori ipari tengely keleti felén fekvő, az egykori vásárvonalon Hatvanról Sátoraljaújhelyig sorakozó városi vonzáskörzetek lehetnek a leginkább képesek a felzárkózásra. A kérdés tehát az, hogy tartós marad-e itt a növekedés.

Újabb 3 évvel bővült a vizsgálható időszak, érdemes tesztelni a fenti feltételezést. A nyers – tehát nem a népességre vetített – adatok²³ alapján számított növekedési ütem értékek (2. táblázat) is igazolják Kiss megállapításait, de az újabb, 2005-2008-ra vonatkozó adatok csak részben felelnek meg a várakozásoknak. Továbbra is érvényes, hogy Budapest és Pest megye az átlagosnál dinamikusabban fejlődik a teljes időszak alatt. Bár a korábbi éllavasok közül Fejér megyében még mindig relatíve csekély a növekedés, úgy tűnik, hogy Győr-Moson-Sopron megye gazdasága stabilizálódott a 2001. évi recesszió után. Komárom-Esztergom ezredfordulót követő dinamikája azonban 2005 után megtört. Ugyan a 2008. évi adatokban már megragadható a világgazdasági válság hatásai is (Borsod, Nógrád és Vas

---

²³ A nyers adatok használatával nem különítjük el a népességszám változására visszavezethető növekedést a teljes növekedésből, azonban ez nem befolyásolja érdemben az eredményeket. Azzal a céllal használtam ezt a fajta adatsort, hogy később a többi adatfajttal összevethetők legyenek.

megyén kívül itt is csökken a GDP), de ebben a megyében már 2006-ban is visszaesést regisztráltak. A keleti országrészben tapasztalható élénkülés Borsod és Hajdú megyékben nem folytatódott. Elképzelhető, hogy Komárom-Esztergom megyéhez hasonlóan a válságérzékeny ágazatok jelenléte rontotta a teljesítményt, illetve az autópályák építésének a ténye (és nem a hatása!) okozott ilyen időszakos konjunktúrát, ennek bizonyítására avagy elvetésére a későbbiekben visszatérek. *Heves megye stabil növekedési pályája azonban egyértelműen alátámasztható.* Az alföldi megyék közül újabbak (Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Bács-Kiskun) csatlakozott az átlagosnál kedvezőbb helyzetű megyék közé.

2. táblázat: A bruttó hazai termék (GDP) volumenének évi átlagos növekedési üteme az 1994-2008-as időszak különböző periódusában, a magyar megyékben. (Kiemelve a vidéki átlagnál magasabb értékek.)

	1994-2008	1994-2000	2000-2005	2005-2008
Pest	6,1%	5,5%	9,2%	2,5%
Komárom-Esztergom	5,5%	4,4%	11,2%	-1,2%
Győr-Moson-Sopron	4,5%	8,4%	1,0%	2,8%
Budapest	4,1%	3,7%	4,9%	3,5%
Fejér	3,2%	7,2%	0,3%	0,2%
Heves	2,9%	3,2%	3,6%	1,2%
Veszprém	2,6%	4,4%	1,5%	1,0%
Bács-Kiskun	2,5%	2,0%	3,4%	2,0%
Zala	2,4%	1,6%	4,5%	0,7%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	2,4%	2,5%	3,8%	0,0%
Borsod-Abaúj-Zemplén	2,4%	2,1%	5,2%	-1,7%
Hajdú-Bihar	2,4%	1,3%	4,8%	0,4%
Baranya	2,1%	1,8%	2,9%	1,5%
Vas	2,1%	5,1%	0,3%	-0,9%
Somogy	1,9%	1,9%	3,0%	0,1%
Jász-Nagykun-Szolnok	1,8%	0,8%	2,4%	2,6%
Csongrád	1,8%	1,4%	2,4%	1,4%
Nógrád	0,9%	1,6%	2,1%	-2,2%
Tolna	0,9%	1,4%	0,2%	1,1%
Békés	0,9%	0,8%	1,1%	0,5%
<i>Összesen</i>	<i>3,4%</i>	<i>3,5%</i>	<i>4,2%</i>	<i>1,8%</i>
<i>Bp nélkül</i>	<i>3,0%</i>	<i>3,4%</i>	<i>3,9%</i>	<i>0,9%</i>

Alapadatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis, 2010. jún. 7.-ei letöltés.

A gazdasági világválság minden bizonnyal ezt a struktúrát is átrajzolta-rajzolja. Így még érdekesebbé válik a kérdés, hogy megerősödnek-e a keleti országrész néhány megyéjében a pozitív tendenciák, hogy visszatér-e Komárom-Esztergom a legdinamikusabb megyék közé, illetve hogy tovább éleződik-e a központi régió és az ország többi része közötti különbség.

A gazdasági teljesítmény éves változása (volumenindexe) Békés kivételével minden megyében erősebben ingadozik az országos átlagnál. (A megyék bruttó hazai termékének

éves indexeit, az idősorok volatilitását tartalmazza a 2. *melléklet*.) Összességében kimutatható, hogy a főváros kiemelésével a megyék gazdasági teljesítménye és a volumenindex idősorok volatilitása (szórása) összefügg egymással, vagyis a fejlettebb megyék gazdasági teljesítménye sokkal nagyobb mértékben ingadozik (a Pearson-féle korrelációs együttható értéke +0,68). Ez szerencsére annak köszönhető, hogy egyik évről a másikra gyakoribbak a kiugróan jó értékek a fejlett megyékben, míg az említett Békés megye ugyan kiegyensúlyozottan, de sajnos nagyon kis mértékben növekszik. Ugyanakkor a fejlettebb megyék magasabb teljesítményingadozása egyben a sérülékenységek jele is. Az összefüggést Budapest értékei „rontják” el, ugyanis a kiugróan magas egy főre jutó GDP-hez csak közepes volatilitás párosul, ami a kiegyensúlyozottabb szerkezetű, sokszereplős gazdaságnak és a stabil növekedésnek köszönhető. Szintén „kilóg” a megyék közül Nógrád visszaesésekkel tarkított idősorának magas volatilitásával – a kedvezőtlen gazdaság szerkezet csak nehezen alakul át, és a modernizáció is nagyon lassú a megye keleti felében.

A fent vázolt folyamatokat tehát nagyban befolyásolja egy-egy nagyvállalat vagy ágazat teljesítménye, beruházásainak megvalósulása, illetve üzembe lépése, exportpiacának szűkülése vagy bővülése. Ezekre Kiss példaként állítja az IBM kitelepülését Fejér megyéből (2001-ben 7%-os visszaesés), a paksi atomerőmű 2-es blokkjának meghibásodását Tolna megyében (2003-ban 5%-os csökkenés), de a Nokia 1999-es komáromi megtelepedése is egyértelműen hozzájárul a megye ezredfordulót követő prosperitásához. Az esetek többségében azonban a kiugróan jó (vagy kedvezőtlen) érték okai jóval nehezebben azonosíthatók. Így a Nógrád megyéhez tartozó 2007. évi negatív csúcserték a feldolgozóipari (jármű-, villamosgép- és fémalapanyag-gyártó) ágazatok visszaesése mellett a közigazgatás és az egészségügy (L és N ágazat) szűkülésével is magyarázható, vagyis a közintézmények összevonási hullámához is köthető. Jász-Nagykun-Szolnok 2006.évi kiugróan jó teljesítménye az úthálózat-fejlesztéshez köthető építőipari, szállítási ágazatok, valamint a kereskedelem mellett a közszolgáltatások (oktatás, közigazgatás) prosperitásából is fakad.

2.1.2. A beruházások, külföldi működőtőke alakulása

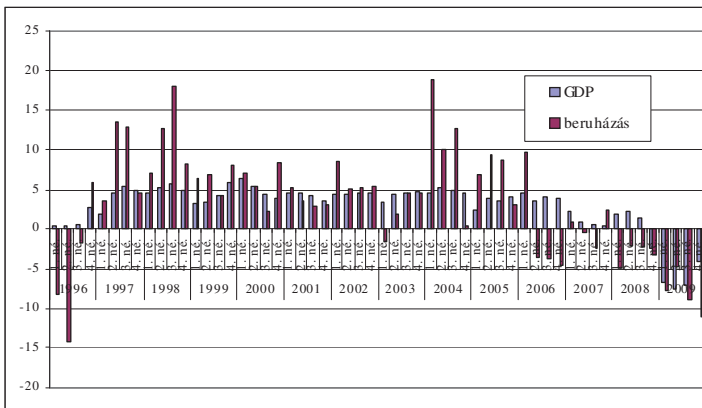
A nemzetgazdasági beruházások jelentőségét mutatja, hogy évente a magyar GDP egyötödét adják. De a beruházások nem csak a jelen állapotban lehetnek gazdaságélénkítő hatásúak, hanem a jövő termelő-tevékenységének az alapjait is megteremtik, illetve bővítik; természetesen abban az esetben, ha megfelelő szerkezetben és megalapozottan mennek végbe. A versenyképesség fenntartásának is egyik lényeges eleme a megújuló beruházás, egyrészt a termelőeszközök fejlesztésén keresztül, másrészt hosszú távon maga után vonja a humán

erőforrás fejlesztését is. Ugyanakkor javíthatják a lakosság életkörülményeit és a gazdálkodás körülményeit meghatározó infrastrukturális ellátottságot is.

Magyarország egy főre jutó bruttó állóeszköz-felhalmozása 2000 és 2007 között nem érte el az uniós átlag felét sem, ráadásul az 1990-es évekre jellemző dinamika is alábbhagyott. Mindkét mutató – az egy főre vetített érték és a volumenindex – alapján az uniós rangsorok középmezőnyének végén szerepel az ország.

A nemzetgazdasági beruházások teljesítményértékének alakulása a gazdasági teljesítménnyel szoros kapcsolatban áll, azzal együtt mozog (a Pearson-féle korrelációs együttható értéke az éves láncindex idősor esetében 1990 és 2009 között +0,81), de annál jóval volatilisabb. A beruházások negyedéves volumenindexei is jól jelzik a GDP alakulásában fellelhető töréspontokat: a transzformációs válságot követően 1996 és 2005 között a 2003. év kivételével folyamatos, rendszerint a GDP-növekedést meghaladó ütemű bővülést figyelhetünk meg (8. ábra). 2006-tól kezdődően a kormányzati megszorító intézkedések nem egyszerűen a beruházási aktivitás lassulását, hanem visszaesését eredményezték.

8. ábra: A bruttó hazai termék és a nemzetgazdasági beruházások változása az előző év azonos időszakához képest (%)

Adatok forrása:

GDP: KSH Stadat, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qpt001h.html

Beruházások: KSH Tájékoztatósi adatbázis

Az ezredfordulót követő világgazdasági recesszió és a hazai gazdaságpolitika változásának hatása a beruházások esetében is kimutatható – a GDP-hez hasonlóan a beruházások struktúrája, és nem mértéke változott meg. Az anyagi-műszaki összetétel alapján 2000 előtt a gépberuházások emelkedtek dinamikusabban, az ezredforduló után ezek lecsökkenteek, és a növekedés motorjává egy időre – 2006-ig – az építési beruházások váltak. A beruházások szektorális megoszlása is változott, a vállalati beruházásokkal szemben a lakosság és a költségvetési szervek által finanszírozott rész megnövekedett. Végül a beruházások ágazati struktúrájában is nyomon követhető a változás. A három legfontosabb ágazatcsoportban azonban eltérő módon alakul a volumenindex:

- Az összességében növekvő beruházási volumen az export szempontjából kiemelkedő jelentőségű feldolgozóiparban 2001. évben csökkent. A kedvezőtlen tendencia csak 2003-ban fordult meg, és 2004-már újra jelentős bővülést mutatott fel az ágazat, de 2005-ben újabb jelentős visszaesés figyelhető meg.
- A lakásépítési intenzitás által meghatározott „Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás” ágazatok az ezredforduló óta a beruházások motorja, dinamikája csak 2005-ben tört meg.
- A folytatódó közútfélesztési munkálatoknak köszönhetően dinamikusan növekedett a „Szállítás, raktározás, posta, hírközlés” ágazati beruházások értéke.

2006-tól a beruházások visszaesése mindenféle bontásban jelentkezett, általánossá vált, de elsősorban a közszférát és az autópálya-beruházások csökkenése miatt az építőipart érintette mélyen.

A beruházások területi alakulása két témakörhöz kapcsolódóan jelenik meg a leggyakrabban a hazai szakirodalomban²⁴. Az állami beruházások és újabban az uniós források allokálása kapcsán azok hatékonysága, szükségessége, gazdaságélénkítő avagy életkörülményeket javító szerepe képezi a vizsgálatok tárgyát, kapcsolódva a közgazdaságtan klasszikus kérdéséhez: milyen szerepe van az államnak a gazdasági folyamatok alakításában? Így például az utóbbi években érdekes vita alakult ki az autópálya-építések gazdaságösztönző hatásairól (Németh 2009). A másik sokat kutatott téma a külföldi működőtőke-befektetések alakulása, elsősorban arra fektetve a hangsúlyt, hogy változik-e annak területi megoszlása (pl. Barta–Bernek –Nagy 2003).

A beruházások területi alakulását nehéz nyomon követni, ugyanis két súlyos korláttal kell szembenézni, mindkettő a rendelkezésre álló adatok minőségére vezethető vissza.

---

²⁴ A háztartások beruházásainak lakásépítést is magába foglaló értékei a területi adatokban nem szerepelnek.

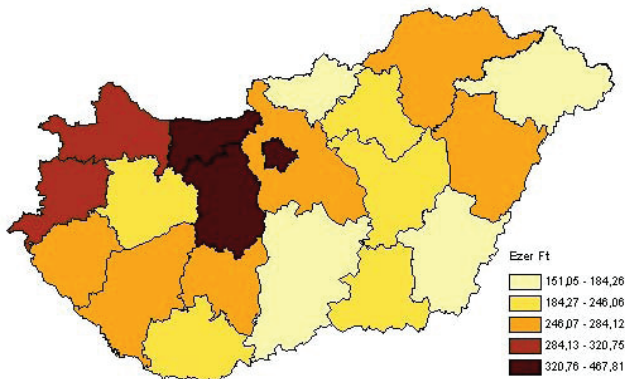
Egyrészt a beruházások volumenindexei területi szinten nem adottak, így csupán az országos tendenciák, valamint beruházások teljesítményértékének változása alapján lehet következtetni a növekedés területi különbségeire. A folyóáras adatok gyakorta alkalmazott indexálása az árváltozások hatásának figyelmen kívül hagyásával jár, így a magasabb inflációval jellemezhető évek adatai felülreprezentáltak lesznek hosszabb időszakok összehasonlításakor. Másrészt a beruházások megyei teljesítményértékére vonatkozó friss, illetve negyedéves idősorok székhely szerint állnak rendelkezésre, így a területi fejlődés alakulásának megvilágítására korlátozottan alkalmasak. A székhely szerinti számbavétel problémájára utal, hogy a beruházások értékének fele a Központi régióban, ezen belül is 42%-a Budapesten regisztrálódik, míg a megvalósulás helye alapján kisebb a koncentráció, a gazdasági szervezetek (vállalkozások és költségvetési szervek) által realizált beruházások csupán negyede-harmada kerül Budapestre. Ráadásul 2006-tól megváltozott a gazdasági szervezeteknek az a vonatkozási köre is, amelyre területi bontásban a KSH éves adatokat publikál.

E fogyatékoságokat igyekezett orvosolni a KSH 2008-ban megjelent kiadványával (Németh szerk. 2008), amely a beruházások ezredfordulót követő területi alakulásának vizsgálatát tűzte ki célul, arra a kérdésre keresve a választ, hogy a jövő teljesítményét alapvetően befolyásoló fejlesztések mérsékelhetik-e a rendszerváltozás után kialakult területi fejlettségbeli különbségeket. A beruházások területi képét a megvalósulás *helye* szerint elemzik, illetve a 2006-2007. évi adatokat a régi módszertan szerint is közlik, így összehasonlíthatóvá teszik a korábbi időszakokkal. (Ezt a gyakorlatot kellene folytatni a továbbiakban is, azonban a KSH internetes adatbázisában egyelőre székhely szerinti adatok szerepelnek.) Megoldatlan maradt ugyanakkor a folyóáras adatok problémája. Összehasonlító áras adatokból képzett regionális volumenindexek szerepelnek ugyan a kiadványban, de csak grafikusan. A továbbiakban alapvetően az ebben a kiadványban közölt adatokra, elemzésre támaszkodom.

A rendszerváltozást követő időszakban a kedvezőbb gazdaságstruktúrával, fejlett infrastruktúrával rendelkező, jó földrajzi helyzetben lévő térségek tökevonzó-képessége volt erős, így elsősorban a nyugati, északnyugati országrészekbe, valamint a központi régióba érkezett több befektetés. Az elmaradottabb térségek kezdetektől fennálló forráshiányát alig sikerült oldani, tökeerős piaci befektetők egyelőre jóval ritkábbak a keleti országrészben. A többé-kevésbé ellentétes irányba ható, az uniós csatlakozás óta azonban növekvő közösségi (állami, uniós) források pedig jóval alatta maradnak a piacnak (Nemes Nagy et al 2000, Kullmann 2009). Így az ezredforduló után sem változott alapvetően az egy főre jutó

beruházások területi képe (9. ábra), a legtöbb beruházás volumenében és fajlagosan is a fővárosban valósul meg, többek között a 4-es metró építése miatt sem várható ebben változás. A legkisebb, az országos átlag felét jelentő értékkel Nógrád megye jellemezhető.

9. ábra: A beruházások egy lakosra jutó teljesítményértéke, 2001–2007. évi átlag

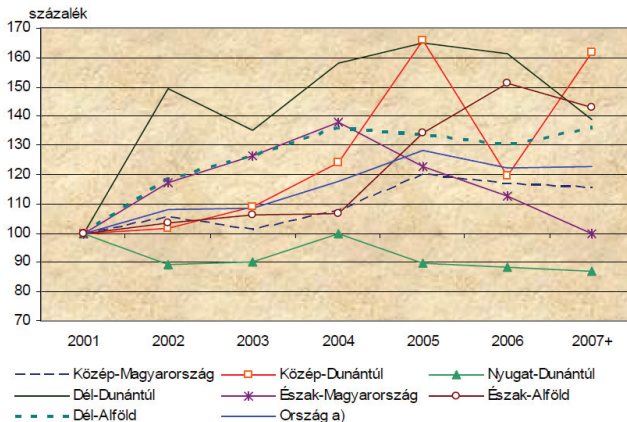

Forrás: Németh (szerk.) 2008, p.12.

A régiókra adott (és sajnos a rendelkezésre álló megyei alapadatokból a módszertani váltás miatt nem generálható), összehasonlító áras alapadatokból számított növekedési ütemek azonban az ezredforduló után kissé módosuló dinamikára utalnak (10. ábra). A kedvező kiinduló helyzetű régiók közül a Nyugat-Dunántúlon egyáltalán nem bővültek a beruházások. A teljesen új beruházások hiánya az erőforrások (munkaerő) szűkösségére is utal, de a kiadvány szerint Vas megye magas bázisa is hozzájárul ehhez a kedvezőtlen értékhez. Közép-Magyarországon az időszak második felében mutatkoznak az élénkülés jelei, azonban a dinamika némileg az országos átlag alatt maradt. Egyedül a Közép-Dunántúl, ezen belül is elsősorban Fejér és Komárom-Esztergom megyék feldolgozóiparában emelkedett dinamikusán. A gyakori, nagy összegű befektetések miatt időnként jelentős ingadozás is jelentkezett egyik évről a másikra. Összességében fejlettebb megyéinkben még a csekély dinamika mellett is relatíve sok beruházás valósul meg, és a 2001. évi világgazdasági recessziót követően az időszak második felében ugyan nem kiemelkedő mértékű, de egyértelmű javulás tapasztalható. A beruházások ágazati szerkezetében pedig a

feldolgozóipar, illetve Közép-Magyarországon a pénzügyi szolgáltatások és az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatások az átlagosnál jóval nagyobb súllyal szerepelnek.

10. ábra: A beruházások teljesítményértékének volumenindexe régiók szerint, 2001=100

Forrás: Németh (szerk.) 2008, p.10.

Az ország elmaradottabb térségeiben az átlagosnál nagyobb ütemű bővülést figyelhetünk meg. Azonban az észak-alföldi régióban nagyobb szerepet kapnak az építési, valamint ágazati besorolás alapján a szállítási szektorban létrejövő – vagyis az autópálya-építésekhez, árvízvédelmi munkálatokhoz kapcsolható – beruházások. Az ilyen típusú infrastrukturális beruházások ugyan fontosak, javítanak az életkörülményeken és élénkíthetik a gazdaságot is, de az elmaradott térségek felzárkózását nem eredményezik automatikusan (Németh 2009). Azonban szerencsére nem elhanyagolható a feldolgozóipar termelékeny ágazataiba irányuló befektetések bővülése sem. Dél-Dunántúlon az átlagosnál nagyobb súllyal szerepelnek a mezőgazdasági beruházások, de itt is az autópálya-építések, valamint a szekszárdi Duna-híd építése áll a konjunktúra háttérében. A Dél-Alföldön a dinamika az ezredforduló után jelentkezett, azonban a fajlagos (egy főre jutó) értékek az időszak egészében a legalacsonyabbak maradtak. A GDP-adatok alapján is az élénkülés jeleit mutató Észak-Magyarországon három javuló beruházású évet három csökkenő év követett, így az egész időszak stagnálással jellemezhető, ugyanakkor a gépberuházások magasabb aránya még mindig bizakodásra adhat okot. A kiadvány tanúsága szerint a régió 3 megyéje közül leginkább Heves megyében bővültek a fejlesztések, jelentős évenkénti ingadozásokkal.

Nógrád megye viszont mind az egy főre jutó érték, mind a dinamika alapján a rangsorok végén áll, és egyetlen ágazatban sincs jele élénkülésnek.

Az utóbbi évekre vonatkozóan sajnos nem áll rendelkezésre megfelelő – a megvalósulás helyéhez köthető, a fentiekkel összehasonlítható – adat; a KSH adatközlése remélhetőleg ebbe az irányba fog elmozdulni. A folyóáras, a beruházó székhelye szerint számba vett adatok²⁵ alapján 2008-ban a Nyugat-dunántúli régióban az általános tendenciával ellentétben az élénkülés jelei mutatkoznak, míg Budapesten és a Közép-dunántúli régióban Veszprém megyét kivéve csökken a beruházási aktivitás. 2008-ban a 2. legdinamikusabb régió az észak-magyarországi volt, és részben az uniós mezőgazdasági források bevonása nyomán a Dél-Dunántúlon, Dél-Alföldön is magasabb volt a beruházási dinamika az átlagosnál. Az Észak-Alföldön az autópálya-építések zárulásával azonban már jelentős visszaesés mutatkozott. A világgazdasági válság hatására bekövetkezett beruházás-visszaesés 2009-ben egyértelműen az ipari karakterű megyéket, térségeket érintette jobban: a Közép-dunántúli, Nyugat-dunántúli és az Észak-magyarországi régióban 20%-os a beruházás-csökkenés, a térségeken belül pedig Fejér és Vas megyék szenvedték el a legnagyobb veszteségeket, közel 40%-os visszaesséssel.

A külföldi forrásból származó befektetések és beruházások fontos szerepet játszottak a rendszerváltozást követően a gazdaság talpra állításában, dinamizálásában. Nem csak az égető tőkehiány oldásával járulnak hozzá a növekedéshez, hanem a fejlett technológia, vállalati kultúra meghonosításával javítják a versenyképességet, a hatékonyságot, elősegítik a hazai gazdaság bekapcsolódását a világgazdaságba, munkahelyeket teremtenek, de a hazai cégek is dinamizálódnak egyrészt a „lecsorgó tudás” révén, másrészt a beszállítói hálózat résztvevőjeként. A külföldi tőke fontosságát jelzi, hogy a részben vagy teljes egészben külföldi tulajdonban lévő vállalkozások a piaci szféra bruttó hozzáadott értékének kétötödét állítják elő, a külkereskedelmi forgalom nagyjából háromnegyedét bonyolítják, a beruházások teljesítményértékének mintegy harmadát adják. Mivel a külföldi cégek befektetései meghatározóak lehetnek egy-egy megye fejlődési pályájában (Opel Szentgotthárdon, Audi Győrben, Nokia Komáromban – hogy csak a legismertebbeket említsem), kitüntetett figyelem övezi a külföldi működőtőke (KMT) beruházások területi változását is. Szükségesnek tartom tehát most röviden kitérni rá annak ellenére is, hogy erre vonatkozóan nem áll rendelkezésre megfelelő részletezettségű, hosszabb idősor.

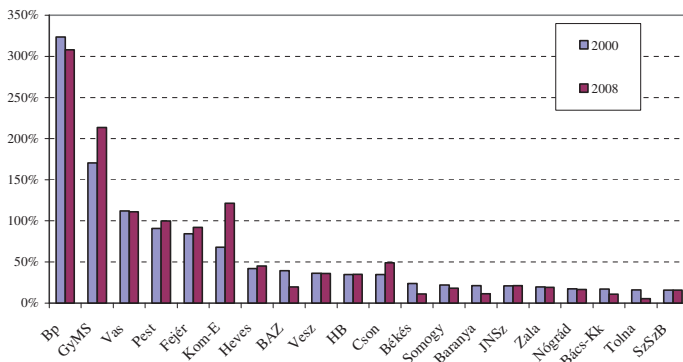
Számos tanulmány foglalkozik a KMT területi megoszlásával, illetve az 1990-es években rögzült kép megváltozásának esélyeivel (Dicházi 1997, Barta–Bernek–Nagy 2003,

---

²⁵ http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qb003.html
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qb005.html

Antalóczy–Sass 2005, Kukely 2006). Mindegyik szerző kiemeli a KMT-befektetések rendkívüli koncentrációját, a főváros és agglomerációjának megkérdőjelezhetetlen fölényét, headquater szerepét. (A külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkéjének mintegy kétharmada regisztrálódik a Közép-magyarországi régióban.) Budapesten kívül gyakorlatilag öt megyében van jelen számottevő mértékben a külföldi tőke (11. ábra), közülük kiemelhető a 2. helyen szereplő Győr-Moson-Sopron és a GDP alapján megfigyeltékhez hasonlóan az ezredforduló után számos megyét megelőző Komárom-Esztergom. 2000-ben Borsod és Heves megyék következtek a rangsorban, köszönhetően némileg kedvezőbb gazdasági struktúrájuknak²⁶, elérhetőségüknek. A grafikon tanulsága szerint Csongrádban is jelentősen – egészen pontosan 2005 és 2008 között 200 milliárd(!) forinttal – nőtt a KMT-állomány. Ehhez azonban nem kapcsolódott ténylegesen új beruházás: földgázszolgáltatók, földgáz-kereskedelemmel foglalkozó vállalatok fuzionáltak szegedi székhellyel²⁷. Ez jó példa arra, hogy problémásak a székhely szerint számba vett adatok, ugyanis mindeközben a tőkejavak és az értéktérítés tényleges térbeli helye nem változott.

11. ábra: Külföldi érdekeltségű vállalkozások egy lakosra jutó külföldi tőkéje a magyar megyékben (országos átlag = 100%)

Adatforrás: KSH Statad, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evesi_qpk006.html

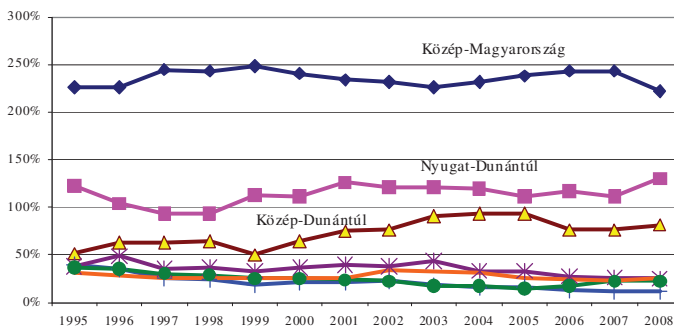
²⁶ A KMT-ből a legnagyobb részt (2008-ban 36%-ot) a feldolgozóipar köti le, így nem véletlen, hogy a rangsor elején szereplő megyék mindegyike feldolgozóipari karakterű. Még a fővárosi agglomerációba is nagyon jelentős mennyiségű feldolgozóipari KMT érkezik annak ellenére is, hogy a fővárosban a szolgáltatók szektor (ingatlanügyletek, kereskedelem, a pénzügyi közvetítés) dominál.

²⁷ Előbb az Égáz és a Dégáz Rt, majd ennek leányvállalata, a gázkereskedelemmel foglalkozó Édenkert Kft kapcsolódott össze, a cég anyavállalata pedig egyesült a százhalmazbattai Dunamenti Erőmű anyavállalatával. Így jött létre a felduzzadt tőkeállományú, szegedi székhelyű GDF SUEZ Nyrt.

Az egy lakosra jutó külföldi tőke alapján felvázolható regionális pályák meglehetősen stabilak (12. ábra), a konvergencia-klubok még markánsabbak. A központi régió dominanciája vitathatatlan, az ezredfordulót követő – a komáromi élénkülés nyomán bekövetkező – enyhe térvesztés után 2004 után ismét növeli részesedését. A nagyvárosi térségek hegemoniája azonban egyáltalán nem magyar specialitás, az egész kelet-közép-európai térségben felértékelődött jelentőségük (Kukely 2006), ennek változására kevés az esély.

12. ábra: Külföldi érdekltségű vállalkozások egy lakosra jutó külföldi tőkéjének alakulása a magyar régiókban (országos átlag = 100%)

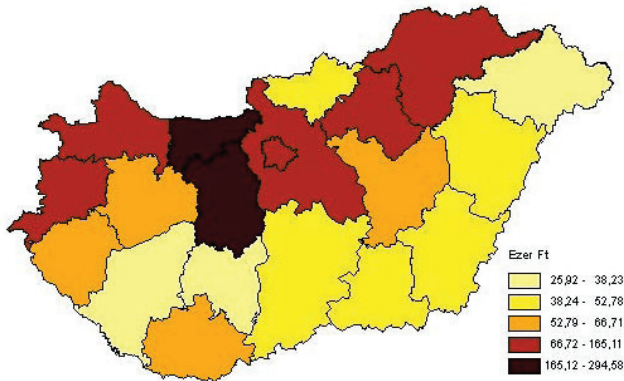
Adatforrás: KSH Tájékoztatási adatbázis

Módosíthat a területi megoszláson a Mercedes Kecskeméten tervezett zöldmezős beruházása, amely minden remény szerint fellendíti a megye gazdaságát is, de az ehhez hasonló, nem túl gyakran előforduló külföldi tőkéből megvalósuló nagyberuházások vélhetőleg továbbra is a főváros környékére kerülnek. A Közép- és Nyugat-Dunántúlon már szűkösek a szabad kapacitások (képzett munkaerő, telephely), mégis nagyobb eséllyel valósulnak meg ebben a térségben az új befektetések.

A külföldi tőkeállomány alakulása mellett a külföldi érdekltségű vállalkozások beruházásai talán még fontosabb konjunktúra-jelzőszámok lehetnének, a beruházások ugyanis a megvalósulás helye szerint is számba vehetők, így még pontosabb képet alkothatunk az esetleges elmozdulásokról. Ilyen adatok azonban ritkán, szintén a már említett KSH-kiadványban (Németh szerk. 2008) kerülnek nyilvánosságra (13. ábra), a folyóáras adatokból képzett átlagok pedig ebben az esetben is rontják az eredmények érvényességét. Az

ezredfordulót követő hat év alatt bekövetkezett növekedés a fentebb már említett, amúgy is jó tőke-ellátottságú, fejlettebb megyékhez, illetve a fővárosi agglomerációhoz köthető, míg az elmaradottabb térségekbe alig kerülnek új külföldi beruházások. Az utóbbi időszakra jellemző hatékonyságnövelő beruházások természetesen elkerülik azokat a térségeket, ahol eddig sem volt jelentős termelő-kapacitás, illetve a gazdaság ágazati szerkezetében nem dominálnak az exportorientált feldolgozóipari ágazatok (járműgyártás, elektronika). Így a hangsúlyosabb mezőgazdasági karakterű alföldi megyék, Somogy és Tolna nagyon kevés külföldi érdekeltségű vállalkozást és külföldi tőkéből történő beruházást vonzott, hasonlóan az évtizedek óta lemaradó nógrádi gazdasághoz. Kiemelhető azonban Heves egyenletes, átlagosnál magasabb dinamikája. A GDP-adatoknál jelezett pozitív irányú elmozdulás tehát nagy valószínűséggel külföldi érdekeltségű vállalkozások beruházásaihoz – és nem csupán az autópálya-építésekhez köthetők. Az ezredfordulót követően Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is emelkedett a beruházások teljesítményértéke, azonban 2004 óta nem csak a beruházások teljesítményértéke, hanem a tőkeállomány is csökken.

13. ábra: A külföldi érdekeltségű vállalkozások beruházásainak egy lakosra jutó értéke megyék szerint, 2001–2007. évi átlag

Adatforrás: Németh (szerk.) 2008, p. 24.

Összességében mind a beruházások és ezen belül a külföldi érdekeltségű cégek beruházásai, mind a KMT-állomány jól megragadják a gazdasági teljesítmény területi különbségeit és jól jelzik a változásokat is; a beruházásokról, befektetésekről szóló puha

információkat is érdemes nyomon követni, azonban konjunktúra-jelzőszámként csak korlátozottan alkalmazhatók:

- A KMT-állomány területi bontásban csak 2 éves késéssel kerül nyilvánosságra, székhely szerint regisztrálva, kizárólag folyóáron, tehát nem indexálható. Rádásul hosszabb, konzisztens idősorok csak regionális bontásban érhetők el (a megyei szintre 2000 előtt csak a jegyzett tőke, 2000 után pedig csak a saját tőke áll rendelkezésre; bár ez utóbbi kétség kívül sokkal jobban tükrözi a folyamatokat, mivel a jegyzést követő tőkeemelés, reinvesztíciót is tartalmazza.)
- A beruházásokról létezik ugyan a megvalósulás helye szerint számba vett, változatlan áras adat legalább regionális szinten, de ennek rendszeres, nem csupán alkalmi jellegű és grafikus közlésére eddig nem vállalkozott a KSH.

2.1.3. Vállalkozások száma

Magyarországon a vállalkozások²⁸ demográfiájáról, azaz a vállalkozások számának változásáról is a KSH közöl területi adatokat. Évente²⁹ teszik közzé a regisztrált vállalkozások számának változását gazdálkodási forma, illetve létszám-kategória szerint megyei bontásban is. Hasznos lehetne még az újonnan regisztrált vállalkozások számának alakulása is, az 1999 óta rendelkezésre álló idősorok azonban inkább a szabályozási környezet változásával állnak összhangban. Az elviekben érdekes vállalati megszűnések pedig nehezen nyomozhatók, és a megszűntetés magas költségei és adminisztrációs terhei miatt egy vállalkozásnak nem feltétlenül éri meg – és nem is kötelező – lefolytatnia a végelszámolási eljárást³⁰.

Az utóbbi években részletezik az adatokat az alapján is, hogy a regisztráltak közül melyek működnek. Azonban ezek azonosításhoz egyéb statisztikai adatgyűjtemések (pl. APEH adóbevallási adatok, cégnyilvántartás) szükségesek, így előállításuk és feldolgozásuk rendkívül időigényes, jelenleg (2010) csak 2008. évre vonatkozóan képezhetők, 1999-ig visszavezetve. Fontos lehetne egy ilyen jelzőszám, ugyanis a KSH aktuális definíciója szerint a 2008-ban regisztrált 1,5 millió vállalkozásnak kevesebb, mint a fele tekinthető működőnek, de a nagyobbak (jogi személyiségű társas vállalkozásoknak) is csupán 70%-a. Román Zoltán szerint a regisztrált vállalatok száma inkább vállalkozási szándékok alakulását jelzi (Román 2009). Rádásul a működő vállalkozások arányának területi különbségei is számottevőek (Budapest és Szabolcsban az átlagosnál

²⁸ A vállalkozások a regisztrált gazdasági szervezetek jelentős részét lefedik. Az egyéb szervezetek (döntően non-profit, valamint a költségvetési és társadalombiztosítási szervezetek), ha növekvő részesedéssel is, de csupán 7%-át teszik ki a teljes körnek, és a legtöbb esetben nem a gazdasági, hanem a társadalmi fejlettség megragadására alkalmasak.

²⁹ Léteznek negyedéves adatok is, így ha jó jelzőszámnak bizonyulna, érdemes lenne ezeket is elemezni.

³⁰ Egy vállalkozás jogutód nélküli megszűnése a következő módokon regisztrálható: fizetési képtelenség esetében felszámolási vagy csődeljárás alá kerül, de ha nincs ilyen probléma, akkor végelszámolási eljárás keretében szüntethető meg.

alacsonyabb, az Alföldön az átlagosnál némileg magasabb arány.) Azonban a jelentős időbeli csúszás, illetve az alábbiakban részletezett, a működő vállalkozások számának alakulására is jellemző értelmezhetőségi probléma miatt nem térek ki ezen adatbázis elemzésére.

A KSH követi a valódi új és a valódi megszűnő vállalkozások számának alakulását is. Itt is érvényesül azonban az időbeli csúszás, mivel meghatározásuk a működő vállalkozások definíciójából vezethető le (pl. valódi megszűnőnek tekinthető a vállalkozás, ha egymást követő két évben kimarad a működő szervezetek közül).

A továbbiakban a következő gazdálkodási formákra vonatkozóan tesztelem a konjunktúrajelző képességet:

- egyéni vállalkozások (kb. 1 millióból 333 ezer működött 2008-ban),
- társas vállalkozások (kb. 563 ezerből 368 ezer működő):
  - jogi személyiségű társas vállalkozások (310 ezer db; ezek a gazdasági értéktermelés szempontjából jelentősebb, nagyobb méretű és tőkéjű, többnyire *kft.* és *rt.* formában működő vállalkozások),
  - jogi személyiség nélküli társas vállalkozások (253 ezer; ezek a kisebb nagyrészt *bt.* formában működő vállalkozások).

A vállalkozások számának vizsgálatával alapvetően a mikro-és kisvállalkozásokról alkothatunk képet, ugyanis a vállalkozások 97%-a, de még a jogi személyiségű vállalkozásoknak is közel 90%-a 10 főnél kevesebbet foglalkoztat. A mikrovállalkozások kis méretük ellenére jelentős szerepet játszanak mind a foglalkoztatásban, mind a gazdasági értéktermelésben³¹. Számuk, illetve a vállalkozássűrűség emelkedésével elvileg a vállalkozói aktivitás változását követhetjük nyomon, amely oka és következménye is lehet a gazdasági fejlődésnek. Mégsem egyértelmű a kapcsolat, ugyanis a hazai vállalkozásstruktúrával épp az a legfőbb gond, hogy túl kevés a nagy- és középvállalatok száma, és különösen sok a kezdő, jórészt önfoglalkoztatáson alapuló kényszervállalkozás aránya. Erre utal az a tény is, hogy Magyarország uniós átlag fölötti KKV-sűrűsége (2005-ben 55 a 44-hez képest) átlag alatti hatékonysággal párosul. A látszólagos előny oka a részidős vállalkozások magas aránya (a működő vállalatok mintegy fele tartozik ebbe a típusba).

A regisztrált vállalkozások számából technikailag nagyon egyszerűen képezhetők indexek. Ezek azonban sajnos nem mozognak együtt a GDP változásával. Az igazi vállalkozási boom a piacgazdaságra áttérést követően, tehát épp a transzformációs válság idején indult meg, és az 1990-es évek végéig tartott, így az ezredfordulót követően relatíve

---

³¹ Az Eurostat SBS adatbázisában közölt információk szerint 2005-ben Magyarországon a vállalkozói szektorban a foglalkoztatottak 36%-át, illetve a hozzáadott érték 16%-át adták mikrovállalkozások.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/european_business/data/main_tables

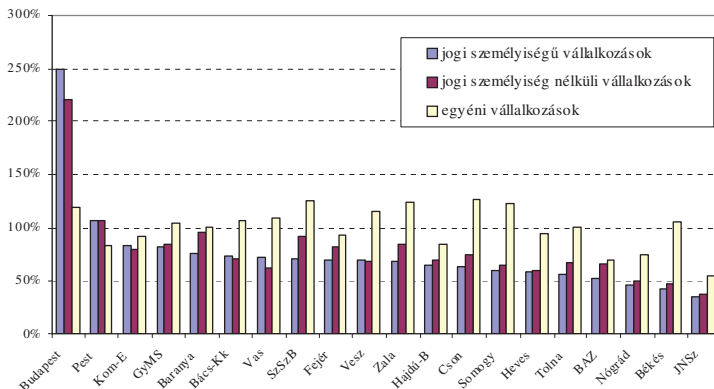
kisebb gyarapodás figyelhető meg. Ráadásul az utóbbi években a regisztrált állomány alakulása nem csupán a gazdasági klíma változásától függ, jelentős szerepe van ebben jogszabály-módosításoknak is:

- A gazdasági szervezetekről szóló törvény a jogi személyiségű vállalkozások alapító tőkéjét a korábinál jóval kisebb összegekben határozta meg; így pl. a korlátolt felelősségű társaságok induló tőkéje 3 millióról 500 ezer forintra csökkent. Ennek hatására elsősorban a korlátolt felelősségű társaságok és kisebb mértékben a részvénytársaságok száma jelentősen növekedett a törvény 2007. szeptember 1-jei hatályba lépését követően.
- Az egyéni vállalkozások száma a 2007. évi 700 ezerről 2008-ra hirtelen egymillióra duzzadt az ÁFA-törvény következtében, ugyanis 2008. január elsejét követően a mezőgazdasági őstermelők számára kötelezővé vált az adószám kiváltása. Ez elsősorban a kedvezőbb mezőgazdasági termelési feltételekkel rendelkező térségekben érezte a hatását, tehát a területi különbségeket is befolyásolja. Eközben a regisztrált egyéni vállalkozók közül az igazán aktív, vállalkozói igazolvánnyal is rendelkezők száma még csökkent is. Ezt megelőzően az egyéni vállalkozások száma 2003 és 2007 között inkább stagnáló-csökkenő tendenciával jellemezhető. Terveztésük lehet a lehetőségek beszűkülésének, a gazdaság lassulásának következménye, de kormányzati gazdaságpolitika kevésbé vállalkozásbarát, kiigazító, jövedelemkoncentráló szándékai is nyilvánvalóan fontos szerepet játszanak.
- Szintén adminisztratív okok (kötelező újregisztráció) miatt ugrott meg 2002-ben a működő egyéni vállalkozások száma is.

A kisvállalkozások sűrűségének területi különbségeit egyes kutatók az iparosodás idejével, fokával, mások a történetileg jellemző birtokszerkezettel vagy a társadalmi környezet sajátosságaival (pl. társadalmi tőkével) hozzák összefüggésbe (Kopasz 2007). Továbbá a különbségek egyre jelentősebb része magyarázható a gazdaság ágazati szerkezetének különbségeivel is. Novák és Vass (2009) részletesen elemzi vállalkozásállomány ezredfordulót követő alakulását; és felhívja a figyelmet arra is, hogy a befolyásoló tényezők közül az utóbbi években nagy szerepet játszott az adminisztratív szabályozási környezet. Velük ellentétben azonban véleményem szerint nagyobb, mint a piaci folyamatok, ugyanis a területi különbségek sokáig állandó képeknek 2008-as megváltozása az adminisztratív intézkedések és az eltérő ágazati vállalatstruktúra eredménye, nem pedig a piaci környezeté.

A magyar földrajzi téren belül (14. ábra) a főváros fölénye vitathatatlan, de egy magas érték éppúgy jelentheti egy térség sikerét (pl. élénk, sokszínű, „több lábon álló” gazdaság), mint elmaradottságát (pl. kényszervállalkozások hazánkban), de utalhat sajátos gazdaságszerkezetre (pl. a Balaton környéki idegenforgalmi jellegű vállalkozások) vagy szokatlan eseményre is (pl. a délszláv háborút követő tőkekimenekítési hullám Baranya és Csongrád vállalkozássűrűsége emelkedett meg). Az alacsony érték pedig azt is jelentheti, hogy néhány nagyobb vállalat jól lefedi a munkaerőpiacot (ilyen például a keleti országrészben Tiszaújváros körzete). Főként az egyéni vállalkozások sűrűségének eltérései magyarázhatók ilyen, gazdasági környezettől kevésbé függő tényezőkkel, még akkor is, ha nem a 2008. év őstermelői regisztrációját is magában foglaló, tehát az ágazati gazdaságstruktúra miatt erősen módosult térszerkezetet vesszük alapul.

14. ábra: Regisztrált vállalkozások 1000 lakosra jutó száma gazdálkodási forma szerint, 2007 (országos átlag = 100%)

Adatforrás: KSH Tájékoztatási adatbázis

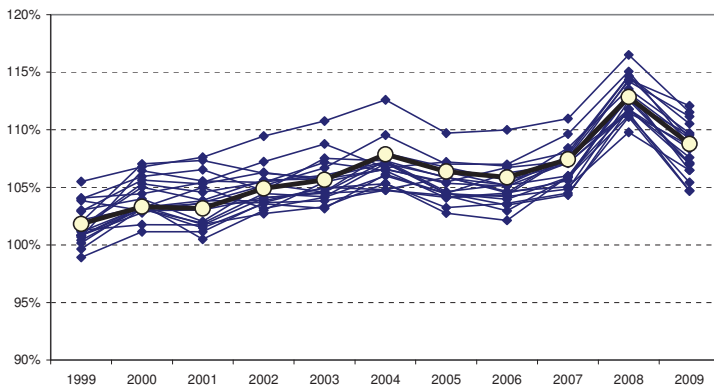
E bizonytalanságok tükröződnek a különféle vállalkozássűrűségi és az egy főre jutó GDP területi adatsorai közötti korrelációs kapcsolatokban is. (A fővárost kiugró egy főre jutó GDP-je miatt kiemeltet a számításból.) Az egyéni vállalkozások magas 1000 lakosra jutó száma nem jár együtt magas fajlagos GDP-vel, a társas vállalkozások mindkét fajtájánál megfigyelhető az egyirányú együttmozgás, különösen a jogi személyiségű vállalkozások vizsgálata tűnhet gyümölcsözőnek.

3. táblázat: Az egy főre jutó GDP és a regisztrált vállalkozások 1000 lakosra jutó száma közötti összefüggés a 19 megyére vonatkozóan, Pearson-féle korrelációs együtthatók alapján

	egyéni vállalkozások	jogi személyiség nélküli	jogi személyiségű
		társas vállalkozások	
2008	-0,35	0,51	0,64
2007	0,10	0,46	0,64

A regisztrált jogi személyiségű vállalkozások számának alakulása sem vethető össze korlátozások nélkül a teljesítmény alakulásával, ugyanis a 90-es évek dinamikája a piacgazdaság kiépüléséhez, és nem a gazdasági konjunktúrához köthető, másrészt a 2008-as dinamika sem az üzleti klíma változására adott válasz, hanem az említett társasági törvény hatályba lépésének következménye. Az alaptendenciák is torzultak amiatt, hogy a nem működő vállalkozások nem feltétlenül kerülnek ki a regisztrációból, és területileg sem mutatnak lényeges eltérést (15. ábra), más jelzőszámokhoz képest rendkívül alacsony az adatsorok szóródása is.

15. ábra: A regisztrált jogi személyiségű vállalkozások volumenindexei (előző év = 100%) a magyar megyékben, kiemelve az országos érték

Alapadatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis

Sajnos az idősorok jellege és az érdeemben vizsgálható időszak rövidsége nem ad lehetőséget a pályák együttmozgásának korrelációval történő tesztelésére, azonban növekedési ütemek alapján összefoglalhatók a dinamika területi különbségei:

- Az átlagosnál (mediánál) magasabb ütemben bővült a jogi személyiségű vállalatok száma a fejlettebb megyékben, mint pl. Pest (kiemelkedő mértékben), Fejér, Komárom-Esztergom és Győr-Moson-Sopron, de a vállalkozási aktivitás terén korábban rosszabbul szereplő Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves, Hajdú-Bihar is dinamizálódott, hasonlóan a GDP-adatoknál megragadható trendekhez.
- A kiugró sűrűségi adatokkal rendelkező főváros dominanciájának enyhe csökkenésével párhuzamosan Pest megye kimagaslóan fejlődik, e dinamikakülönbség a társas vállalkozások számának alakulásában is megmutatkozik – a fővárosból zónálisan kifelé terjedő gazdasági élenkülés, agglomerálódás, esetleg a gazdasági szuburbanizáció jeleként. (Megjegyzendő, hogy az egyéni vállalkozások száma Budapesten évek óta csökken, ami jól jelzi a centralizációra ösztönző, a kevésbé hatékony formákat kiszorító versenypiaci környezetet.)
- A dinamika területi különbségeinek alakulásában kimutatható egy eddig még nem tapasztalt észak-dél különbség: a medián alatt szereplő megyék majdnem mindegyike az ország déli részében helyezkedik el (Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés, Tolna, Baranya, Somogy). Ezek mellett kiemelhető Nógrád megye, amely ebben a rangsorban is az utolsó helyen szerepel.

Összességében a könnyen és gyorsan elérhető, akár negyedéves gyakorisággal is rendelkezésre álló regisztrált vállalkozások számának idősorai nem jelzik jól a gazdasági teljesítmény alakulását, és valóban gyümölcsözőbb lehet a működő vállalkozások számának vizsgálata, a KSH szakértői ilyen irányú adatközlés irányába mozdultak el. Az adatsorok előállításának időigénye azonban csak a (területi) folyamatok ex post értékelésére ad lehetőséget, és a szabályozási környezet változása ezeket az idősorokat igen erősen befolyásolja. Elképzelhetőnek tartom ugyanakkor, hogy a regisztrált vállalkozások szűkebb szegmense (például a 10–49 főt foglalkoztató kisvállalkozások, illetve a gazdasági szolgáltatást végző vállalkozások) érzékenyebben reagál a gazdasági folyamatokra, ennek kiderítése további részletes kutatásokat igényel.

2.2. Ágazati jellegű jelzőszámok

Az értéktermelő-képességet a gazdasági ágak összevont csoportjai szerint vizsgálva megállapítható, hogy hosszú távon Magyarországon is egyre csökken a mezőgazdasági és az ipari szektor súlya. Az ipari expanzió a hetvenes évek közepéig tartott, azóta folyamatosan csökken az ágazat részesedése a foglalkoztatottak számából és az értéktermelésből egyaránt, a

szolgáltató szektor fokozatosan átvette a vezető szerepet, a piacgazdaságra való áttérés pedig felerősítette e terciarizálódást. Igaz ugyanakkor az is, hogy a szolgáltató szektor elsősorban a főváros és térsége növekedésének kulcsa, hiszen itt tömörülnek a magas hozzáadott értéket termelő piaci szolgáltatások, míg az elmaradottabb, elsősorban keleti megyékben a szolgáltatások (elsősorban közszolgáltatások: oktatás, egészségügy, közigazgatás stb.) magas aránya a többi szektor hiányának, illetve leépülésének köszönhető. A megyékben jellemzően nem a terciar szektorhoz köthető a dinamika, a vidéken belüli fejlettségi különbségek alakulásában a dinamizáló ipari ágazatok – elsősorban járműgyártás, villamos gép- és műszergyártás, híradástechnikai termékek gyártása – súlya és teljesítménye játszik meghatározó szerepet.

A fő ágak közül a mezőgazdaság részletes értékelésétől – részben kényszerből – el kell tekintenünk. Az ágazat nemzetgazdaságon belüli súlya csekély: a GDP-ből 3-4%-kal részesedik, 2001. évi Népszámlálás szerint a foglalkoztatottak 5,5%-a, a Stadat adatai szerint pedig 2009-ben az alkalmazottak mindössze 3,8%-a dolgozott a mezőgazdaságban. Ráadásul a termelésre vonatkozó értékek nem állnak rendelkezésre, csak a termésmennyiség és állatállomány alakulását tudjuk nyomon követni. A termésmennyiségek pedig éves szinten az időjárási viszonyoktól erősen függenek, nem véletlen, hogy a komolyabb agrárstatisztikák inkább több év eredményéből számított mozgó átlagokat közölnek. A harmadik indok, ami miatt tulajdonképpen nem jelent érdemi információt a mezőgazdaság területi folyamatainak ismertetése, hogy az ágazat visszaszorulása lényegében változatlan térszerkezetben zajlik: a fővárosban gyakorlatilag elenyésző a mezőgazdasági tevékenység, míg az Alföldön és a Dél-Dunántúlon a mezőgazdaság 7-9%-kal járul hozzá a bruttó hozzáadott értékhez. Legjelentősebb szerepe a dél-alföldi régióban (2005-ben az alkalmazottak 7,4%-a dolgozik ebben a szektorban, 2004-ben a bruttó hozzáadott érték 9,3%-a kerül ki ebből az ágazatból), ezen belül is Békés és Bács-Kiskun megyékben van: előbbi megyében az alkalmazottak, utóbbiban a bruttó hozzáadott érték egytizedét adja az ágazat.

Az ipar és az építőipar teljesítményére vonatkozóan termelési értékek és volumenindexek is rendelkezésre állnak, azonban a terciar szektorra vonatkozó adatok közül csak az idegenforgalom vendégforgalmi adataira korlátozódik. Mindenképp szükség lenne az uniós példát követve részletesebb adatközlésre, elsősorban a gazdasági szolgáltatások értéktermelésére vonatkozóan.

2.2.1. Ipar

A legérzékenyebb területi statisztikák az ipari termelésről állnak rendelkezésre. A konjunktúrakutatásokban kiemelt jelentőségű termelési értékadatokat és az árváltozás hatását nem tartalmazó volumenindexeket negyedéves, sőt, havi gyakorisággal közli a KSH a megyékre vonatkozóan. Alágazati szinten ugyan nincsenek területileg bontott adatok, ugyanakkor a 4 főnél többet foglalkoztató vállalatok³² adatai telephelyhez kötötten is elérhetők, márpedig ez – mint az a KMT-állomány csongrádi megugrásának magyarázatakor is bebizonyosodott – lényeges hatással lehet a kapott eredményekre.

Az ipari termelés alakulása 1964 óta nyomon követhető megyei szinten is, így összehasonlítható a rendszerváltozás előtti és az azt követő időszak (pl. Barta 2000), valamint hosszú távú trendbe illeszthetően is jellemezhetőek a mai területi folyamatok (pl. Nemes Nagy 2004). Az ipari termelés dinamikája alapján az alábbi, a GDP alapján kijelölhetőhez nagyon hasonló korszakok különböztethetők meg (16. ábra):

1) Az 1964-től 1979-ig tartó időszak a dinamikus ipari fejlődés időszaka: a bővülés üteme magas, a fejlesztés pedig térben kevésbé differenciált, azaz minden megyében magas szinten bővült a termelés. (Ez az Alföld iparosításának korszaka.)

2) Második olajárrobbanást és valutakризist követően, 1980 és 1987 között visszaesik a növekedés mértéke, az ipari növekedés területi különbségei tovább csökkennek. (Egyedül Tolna megye éli ebben az időszakban fénykorát, ekkor létesül ugyanis a paksi atomerőmű.)

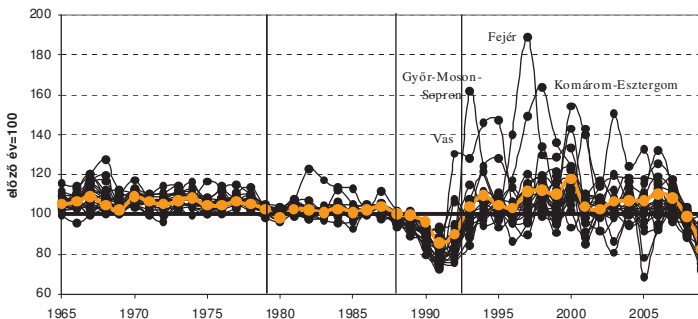
3) Az 1988 és 1993 közötti időszakot az ipari termelés drasztikus visszaesése jellemzi, ezek a gazdasági élet minden területén a válság évei. Minden megyében csökkent az ipari kibocsátás, a legnagyobb vesztesek Veszprém, Baranya, Nógrád és Borsod.

4) 1994-től újabb ipari expanzió, a növekedés mértéke megközelíti a legelső időszakét, ám időben és térben példa nélküli módon differenciált. A nekilendülés csak néhány térséget érintett, azokat sem egyidejűleg, és a legdinamikusabb megyéket erős ingadozás jellemzi. Az időszak tovább bontható a stabilizáció és beruházás (1993/94-1996), ipari „boom” (1997-2000), megtorpanás (2001-2002), mérsékelt növekedés (2003-2007) és a recesszió (2008-?) szakaszaira (Kukely 2008b nyomán). A továbbiakban főként ezekre koncentrálok.

---

³² A statisztikákból kimaradó 1-4 főt foglalkoztató szervezetek az értéktermelés kevesebb, mint 5%-át adják, így az eredmények szempontjából elhanyagolható jelentőségűek.

16. ábra: Az ipari növekedés szakaszai az ipari termelés megyei és országos volumenindexeinek alakulása alapján 1965-2009. (előző év =100, kiemelve az országos értéket)

Adatok forrása: 1965-1998: KSH megyei statisztikai évkönyvek, országos értékek:
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_oia001a.html
 1999-2009: KSH Tájékoztatói adatbázis

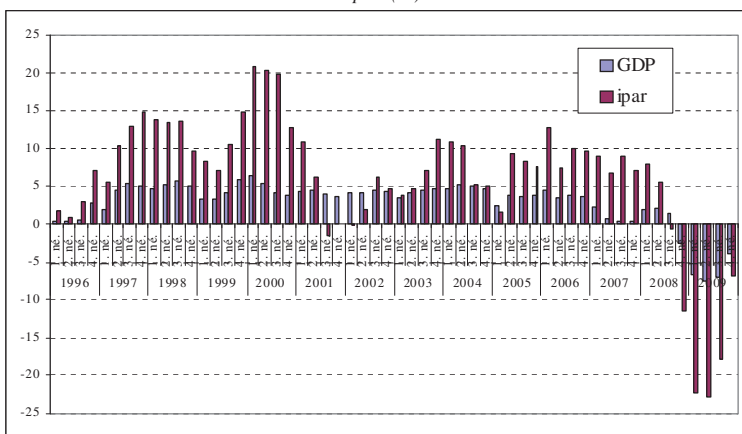
Az ipari termelés alakulása kiemelt figyelmet kapott a rendszerváltozást követően is, jelentősége a gazdasági fejlődés, növekedés, illetve a területi folyamatok szempontjából a következőképpen foglalható össze:

- 1) Az ipar jelentős súlyt képvisel a gazdaságon belül. Mintegy harmadát adja a bruttó hazai terméknek, a foglalkoztatottaknak; a külföldi működőtőke-beruházások közel felét köti le, és az ipari ágazatokba sorolt szervezetek termelik az export értékének mintegy kétharmadát.
- 2) Az ipar, ezen belül is a gépipar a magyar gazdaság húzóágazata volt a rendszerváltozást követő eltelt időszakban (Kukely 2004).
- 3) Az ipari termelés növekedését jelentős strukturális átalakulás kísérte, a mennyiségi növekedés és a minőségi változás együttesen dinamikus fejlődést eredményezett.
- 4) Az ipari dinamika térben rendkívül differenciált mértékű volt, ami nagyon erős hatással volt mind a gazdasági, mind a társadalmi fejlődés területi különbségeire, az egyenlőtlenségek alakulására. A vidéki térségekben egyértelműen az ipari beruházások határozták meg a fejlődési dinamikát (Kiss 1998, Kukely 2008a).
- 5) Az újraparosítás, illetve ennek feltételeinek megteremtése az előbbiekből fakadóan területfejlesztési is eszköznek tekinthető (Barta 2009).

Az ipari termelés társadalmi-gazdasági fejlődésben játszott szerepét támasztja alá, hogy az a GDP-t meghaladó mértékben bővült, és annak alakulásával nagyon szoros kapcsolatban

áll (17. ábra). 1996 és 2009 között a negyedéves volumenindex idősorok együttmozgását jelzi a korrelációs együttható +0,86-os értéke. Az ipari idősor jóval érzékenyebben mutatja a konjunkturális ingadozásokat (volatilitása kétszerese a GDP idősorának). Hozzá kell tenni azonban, hogy az együttmozgás a 2000-2007 időszakot tekintve már egyáltalán nem ilyen erős (+0,29), ugyanis a 2001-2002 fordulóján bekövetkezett ipari lassulás a GDP bővülésében nem jelentkezett, míg a 2007-es általános gazdasági lassulás az ipari teljesítményben még nem érződött, csak a gazdasági világválság begyűrűzése okozott recessziót. *Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy az ipari dinamika az ezredforduló után veszített általános folyamatokat meghatározó erejéből.*

17. ábra: A bruttó hazai termék és az ipari termelés változása az előző év azonos időszakához képest (%)

Adatok forrása:

GDP: KSH Statad, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qpt001h.html

Ipari termelés volumenindexei: KSH Tájékoztatási adatbázis

A rendszerváltozást követően felgyorsult foglalkozási átrétegződés tehát nem eredményezte az ipar a visszaszorulását (Lócsei 2004), sőt, újraiparosodásról (reindustrializációról) beszélhetünk, ami új iparágak megjelenését, ipari szerkezetváltást jelent (Barta 2009), ebből következően a hatékonyság javult, az ipar megújult. A szerkezetváltás egyrészt a tulajdonosi és szervezeti struktúrát érintette (állami nagyvállalatok felbomlása után a magántulajdon és ezen belül a külföldi tulajdon szerepe vált meghatározóvá), másrészt új tevékenységek megjelenésének, a gépipari ágazatok

dinamizálódásának és az avult nehézipar leépülésének köszönhetően az ágazati struktúra átalakulását jelentette. Az iparon belül lezajlott átalakulás, megújulás azonban rendkívül differenciáltan ment végbe, és duális struktúrát eredményezett (Barta 2000, Kukely 2008b). A törésvonal a külföldi tulajdonú nagyvállalatok és a hazai tulajdonú KKV-k között jelentkezik technológiai színvonalban, tökéletlenségben és jövedelemtermelő-képességben. Az előbbi, sikeresnek tekinthető vállalatcsoport csak nehezen ágyazódik be a honi gazdaságba, azaz a hazai cégekkel gyengék a kapcsolataik.

Az ipari struktúra dualitása a hazai térszerkezetben is kifejeződik, a vidéki terek fejlettségi különbségeinek markáns eleme és oka az ipar megújulása. A feldolgozóipari KMT-beruházások ugyanis térben koncentráltan jelentek meg a jó elérhetőségű, nyugati országhatárhoz közeli térségekben. A kezdetben szigetszerűen megjelenő befektetéseket követő újabbak pedig a térbeli közelségből fakadó pozitív externáliák reményében szintén az ország északnyugati, nyugati zónájában, valamint a fővárosi agglomerációban létesültek. A folyamatok az 1990-es évek második felében a kialakult térszerkezet megcsúszásának és a fennálló területi egyenlőtlenségek növekedésének irányába hatottak.

A vidéki térségekben az ipari beruházások határozták meg a fejlődési dinamikát (Kiss 1998). Egy-egy nagyobb ipari üzem hazai megtelepedése, termelésének és ezzel együtt exportjának felfutása döntő jelentőségű lehet egy megye gazdaságában, és nem utolsósorban lakói jóléti viszonyaiban is (pl. Audi megjelenése Győrben, vagy a Nokia letelepedése Komáromban). Nem kell jóstehetség annak megállapításához, hogy a Mercedes kecskeméti beruházása kedvező folyamatokat indíthat el a térségben. A feldolgozóiparba érkező, munkahelyeket teremtő KMT azonban a térben nem véletlenszerűen választ telephelyet, hanem a fentebb említett fekvési és agglomerációs előnyökkel bíró, jól képzett és a modern termelési technikákban jártasságot szerzett munkaerőt kínáló térségeket preferálja (Fazekas 2000). Tehát továbbra sem várható, hogy az elmaradottabb, kedvezőtlen munkaerőpiaci adottságokkal rendelkező térségekbe áramoljon.

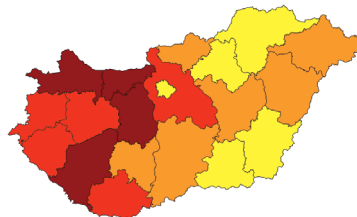
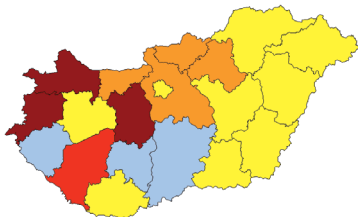
Az ipar térszerkezetének rendszerváltozást követő átalakulásáról született tanulmányok sora kimutatja a nyugati határtérség felértékelődését, az egykori, középhegységi vonal mentén húzódó ipari tengely „berozsdásodását”, majd „újrafényeződését” (Nemes Nagy 2004, Kukely 2008, Kiss É. 2008a, 2008b). A tengely nyugati felének megújulása először Fejér, majd az ezredfordulótól Komárom-Esztergom megyében ment végbe, Veszprém megyében azonban elmarad a látványos fejlődés. A keleti fél dinamizálódásának megfigyelésében azonban nem alakult ki teljes egyetértés a kutatók között. Kiss Éva (2008a, 2008b) szerint a dinamika nem terjed ki az Észak-középhegységi megyéire, Kukely (2008) viszont az ezredforduló után Heves, majd

Borsod-Abaúj-Zemplén megye kétség kívül kevésbé szembetűnő termelésfelfutására is felhívja a figyelmet. A következőkben bemutatott, növekedési térképsorozat ez utóbbi megállapítást támasztja alá (18. ábra).

18. ábra: Az ipari termelés évi átlagos növekedési üteme a megyékben az ipari fejlődés különböző szakaszaiban.

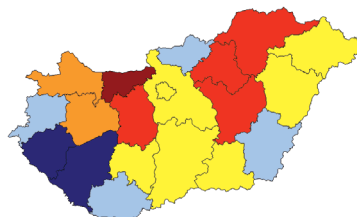
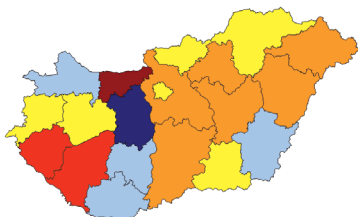
1994-1997

1997-2000

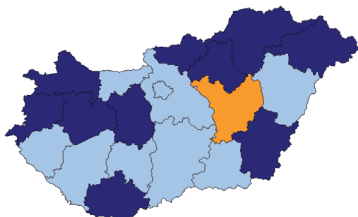

2000-2003

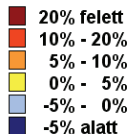
2003-2006

2006-2009

Ipari növekedés

Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis. A legalább 5 főt foglalkoztató szervezetek telephely szerinti adatai

Az „ipari boom” 1997-től 2000-ig tartó szakaszában a fellendülés általános volt, minden megyét érintett, de kétség kívül elsősorban a nyugati országrészre koncentrálódott. Az ezredforduló előtt legnagyobb nyertesnek számító Vas, Fejér és Győr-Moson-Sopron a keleti

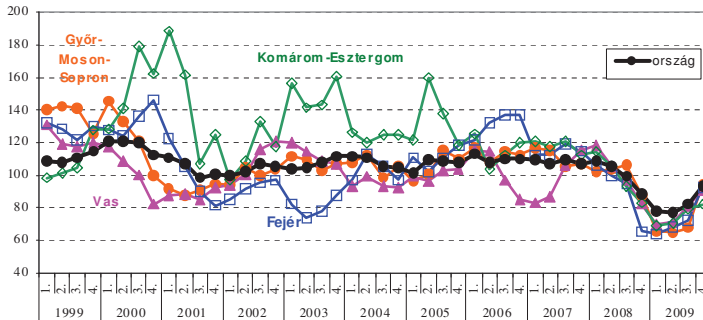
piacok összeomlásának, illetve a gazdaság nyugati orientációládása következtében felértékelődött kedvező földrajzi helyzetének, valamint a nehézipar és a nehézipari válság hiányának köszönheti előrelépését. Az ezredfordulót követő lassulás, recesszió azonban épp ezeket a megyéket érintette a leginkább. (A termelésből való részesedése alapján csekély jelentőségű Tolna visszaesése inkább az atomerőmű 2-es blokkjának meghibásodásából ered.) Ellenben épp a visszaesés idején dinamizálódott Komárom-Esztergom megye ipara, és Somogyban és Zalában is fellendülés kezdődött – e két utóbbiban azonban ezt követően komolyabb visszaesés következett. Valamint, ha nem is olyan kiugró teljesítménynövekedéssel, de valóban megjelenik Heves, majd Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok megye is a nekilendülő megyék között. Ezek közül különösen lényeges az ipari hagyományokkal rendelkező, jelentős súlyt képviselő borsodi fellendülés.

Az ipari termelés immár 1999-ig visszanyúló, egységes módszertan szerint közölt negyedéves láncindex idősorai alapján a megyei pályákat kisebb csoportokra bontva is érdemes részletesebben elemezni.

Az „ipari boomot” megélt, fejlett megyei gazdaságok az ezredfordulót követően kissé eltérő pályán mozognak (19. ábra³³). Közülük Komárom-Esztergom kedvező pozícióból indulva, a dinamikusán bővülő gépipari ágazatoknak és az export felfutásának köszönhetően (az értékesítésből az export aránya itt a legmagasabb: 84%!) képes tartósan a középérték fölött teljesíteni. A növekedési perióduson belül – hasonlóan a megelőző 5 évben fejlődő Győr, Vas és Fejér megyékéhez – a termelés itt is jelentősen ingadozik. Az ezredfordulót követő visszaesés alkalmával először Vas, majd Győr-Moson-Sopron megyében kezdődik meg a recesszió (volumenindex 100% alá kerül). Az utolsóként belépő Fejér megyében csökken a legtovább a termelési érték, 2001. második felétől egészen 2004. elejéig. Érdekes, hogy a 2008. évi ipari recesszió viszont ebben a megyében jelentkezik korábban – mindez a megye sérülékenységet, konjunktúraérzékenységet jelzi. 2000 végén Vas és Győr-Moson visszaesése is látványos, de viszonylag hamar – 5-6 negyedév alatt – túljutnak a mélypontra. Mindezzel együtt hosszabb távon mégis *Vas megye veszített a legtöbbet az évtized végére: 1999. 1. és 2009. 4. negyedéve között a lehetséges 44 csupán 22 negyedévben növekedett, ugyanis a 2001. és 2008. évi recessziókn kívül még 2004-2005-ben enyhébben, 2006-2007-ben pedig markánsabban fordulóján is visszaesett a termelés. Ez összességében az egy főre jutó ipari termelési érték alapján stagnálást eredményezett, így a rangsorban megelőzte Komárom-Esztergom és megközelítette Jász-Nagykun, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megye is.*

³³ A 20-23. ábrákon a könnyebb összehasonlíthatóság érdekében ugyanazt a skálabeosztást alkalmaztam.

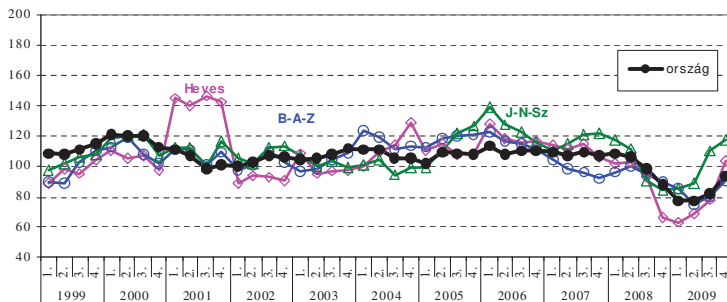
19. ábra: Az ipari boom alatt és után, 4 megye fejlődési pályája az ipari termelés volumenindexei alapján (előző év azonos időszaka = 100)

Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis. A legalább 5 főt foglalkoztató szervezetek telephely szerinti adatai

Jellegzetes csoportot alkot Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok, pályájukban jellemzőek szerényebb mértékű, de tartós nekilendülési szakaszok figyelhetők meg (20. ábra). A növekedésben ugyanúgy hullámváz figyelhető meg a negyedéves növekedési ütemeik alakulásában, mint a legfejlettebb megyék csoportjánál, e hullámváz mértéke azonban jóval kisebb (az idősorok szórása alacsonyabb). Ezek a pozitív változások azonban nem átütő erejűek.

20. ábra: Újonnan nekilendülő megyék az ipari termelés volumenindexei alapján (előző év azonos időszaka = 100)

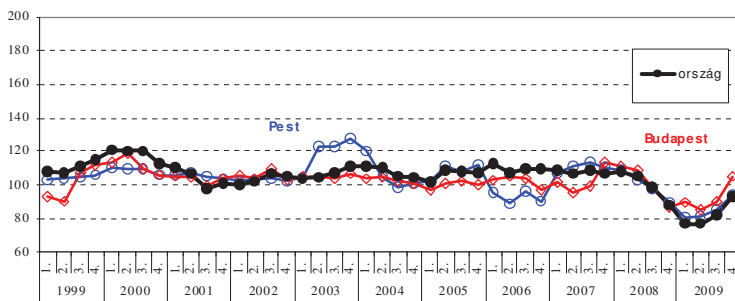

Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis. A legalább 5 főt foglalkoztató szervezetek telephely szerinti adatai

Az eddigiekben nem esett még szó a fővárosi agglomerációról. Igaz ugyan, hogy nem látványos ebben a térségben az ipari termelés növekedése, de Budapest és Pest megye őrzi súlyát az ipari térszerkezetében, együtt az összes termelési érték közel egynegyedét adják, és hatékonyságban, fejlettségben is fölveszik a versenyt az előző négy megye értékeivel, ráadásul egyik ipari recesszió sem érintette igazán mélyen (21. ábra). A fővárosban zajló dezindusztrializációval párhuzamosan Pest megye fejlődése az 1990-es évek második fele óta szinte töretlen, a gazdasági szuburbanizáció és agglomeráció célterülete.

21. ábra: A fővárosi agglomeráció mérsékelt dinamikája az ipari termelés volumenindexei alapján (előző év azonos időszaka = 100)

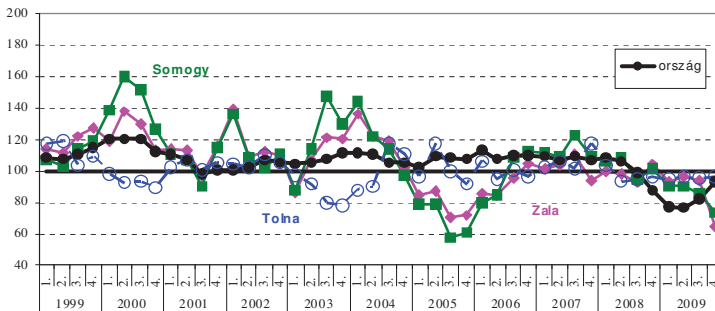
Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis. A legalább 5 főt foglalkoztató szervezetek telephely szerinti adatai

Az egyes megyei láncindexek többnyire egészen szorosan együttmozognak mind az országos átlaggal, mind pedig a többi megye idősorával, a néhány kilógó megyét érdemes kiemelni. Ezek Tolna, Somogy és Zala megyék, melyek közül Somogy és Zala teljesen együttmozog (22. ábra). 2004 végén e két megyében egy több éve tartó növekedési periódus szakad meg, és a megyei rangsorok végére kerülnek, jócskán elmaradva a többiekétől. Somogy megyében a gépiparban, a híradástechnikai termékek gyártása terén történt termékszerkezet-váltás, illetve döntően a 49 fő feletti nagyvállalkozások drasztikus export-csökkenése húzódik meg a visszaesés mögött. Ez nagy valószínűséggel a tabi székhelyű Flextronics megrendeléseinek visszaesését³⁴ takarja. Somogy csekély ipari termelésének jelentős

³⁴ Az egyik fő megrendelő, a Siemens eladta mobiltelefon-üzletágát, a felvásárló új tulajdonos pedig a termelés súlypontját Kínába helyezte át.

hányadát adó vállalat Zalaiban (Zalaegerszegen) is rendelkezik telephellyel³⁵, innen eredhet az együttmozgás. Azonban Zala megye ipara sokkal nagyobb jelentőségű, így itt jóval kisebb amplitúdójú kilengések keletkeztek. Tolna pedig sajátos iparszerkezetének köszönhetően még a 2008. évi válság idején sem szenvedett el visszaesést.

22. ábra: Furcsa pályán. Zala, Somogy és Tolna megyék fejlődési pályája az ipari termelés volumenindexei alapján. (előző év azonos időszaka = 100)

Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis. A legalább 5 főt foglalkoztató szervezetek telephely szerinti adatai

A többi (8) megye pályájában még ilyen időszakos, de jelentősebb kiemelkedés sem figyelhető meg. A két egykori bányászati tevékenységen alapuló ipari jellegű megye, Baranya és Nógrád kikapaszkodása a depresszióból még mindig esélytelennek tűnik. Gazdaságszerkezeti, hatékonyságbeli gondokra utal, hogy 2009. évben mind Nógrád, mind Baranya megyében átlag fölötti mértékben esett vissza a már amúgy is több menetben lezsugorodott ipari termelés.

Az ipari alapú fejlődés kockázataira nagyon jól rávilágít az ezredfordulót követő recesszió, illetve a jelen válság is: az egyoldalú gazdaságszerkezet, mely a nemzetközi konjunktúraingadozások hatásainak kitett ipari termelésen alapul, súlyos gondokat okozhat válság idején, illetve annak következtében. A kiélezett nemzetközi versenyben résztvevő vállalatok a körülmények megváltozására nagyon gyorsan reagálhatnak telephely-változtatással. A beszállítói hálózat kiépülése, a KMT beágyazódása sem gyógyír a problémára; a termelői lánc megszakadása egyidőben több nagy foglalkoztató elköltöztetését

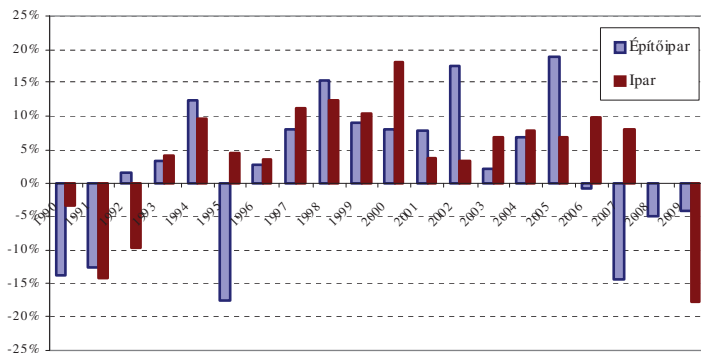
³⁵ A korábbi fő profil, a mobiltelefonok gyártása helyett Zalaegerszegen 2005. óta speciális termékeket, például helymeghatározó és műsorszóró eszközöket, adathordozókat gyártanak, illetve itt létesítette regionális szervizközpontját, amely magasabban képzett munkaerőt is igényel.

eredményezheti, illetve a 2008-as recesszió kezdetén ez exportra termelő cégek és beszállítók egymást követő termelés-visszafogása és elbocsátásai ugyanazon a munkaerőpiacon jelentkeztek.

2.2.2. Építőipar

Az építőipar több éve a nemzetgazdaság legdinamikusabban bővülő ágazatai közé tartozik, a GDP-ből egyre nagyobb részarányt képvisel, de így is csak 5% körüli a súlya. Az ágazat teljesítményének alakulása nem kapcsolódik szorosan az ipari termeléshez (23. ábra), a GDP és az építőipari termelés láncindex idősora viszont egészen jól korrelál (a válságmentes időszakban, 1995-2007 között +0,71 a korrelációs együttható értéke, a válság időszakát is számításba véve ez kissé lecsökken +0,55-re, ugyanis az építőipari termelés visszaesése kevésbé volt drasztikus.)

23. ábra: Az ipari és az építőipari* termelés alakulása Magyarországon, előző évhez képest, 1990-2009

*Valamennyi építőipari vállalkozás adata

Adatok forrása:

Építőipari termelés: KSH Statad, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oe004.html

Ipari termelés volumenindexei: KSH Tájékoztatói adatbázis

A 2001-2003 évi ipari recesszió idején az építőipari teljesítmény 2002-ben épp felpörgött, ellenben 2003 második felében, az ipari termelés felfutásával párhuzamosan lelassult. 2006 óta a kormányzat keresletszűkítő, az államháztartási egyensúly megeremtését célzó intézkedései is jelentkeztek az ágazatban, míg ipari recessziót csak 2008-ban okozott a külső kereslet, vagyis az exportlehetőségek beszűkülése. Ennek oka abban keresendő, hogy a

gazdasági konjunktúráról leginkább függő vállalati megrendelések mellett a lakosság is fontos szereplő (lakásépítések és -vásárlások). Másrészt, ami még ennél is fontosabb, a költségvetési szektor hatása ebben az ágazatban nagyon jelentős befolyással bír, közvetlenül az infrastrukturális (autópályák, utak, hidak, vasúti pályák, környezetvédelmi, vízgazdálkodási és árvízvédelmi műtárgyak építése) és állami támogatással épülő – pl. idegenforgalmi – beruházásokon, valamint közvetve a lakásépítés állami támogatási rendszerén keresztül. E két szereplő (lakosság és állam) jelentősége az utóbbi néhány évben meg is erősödött. A kereslet alakulása tehát szakmapolitikai döntésektől is függ, de egyéb politikai szándékok is meghúzódnak a háttérben: választások környékén mindig megemelkedik az állami – önkormányzati megrendelések aránya (lásd 1994., 1998., 2002. és 2005. évi kimágasló értékek).

A 2003. évi lassulást az állami megrendelésre készülő közlekedési infrastruktúra építések visszaesése okozta. A 2004-es bővülésben a gazdaság megélénkülése mellett (a vállalati beruházások kiemelkedően magasak voltak) az infrastrukturális beruházások ismét nagy szerepet játszottak (több mint 90 km autópálya épült), de a lakásépítések száma is nagyobb mértékben emelkedett. 2005-ben az építőipar még inkább felpörgött, a termelés értéke átlagosan 15%-kal bővült az előző évihez képest, a beruházások és a lakásépítések alacsonyabb növekedése lassabb volt ugyan, de a 2006. évi választások előtt újra élenkült a költségvetési szféra kereslete. 2007-től kezdődően pedig egyértelműen az állami és a lakossági megrendelések csökkenése hatott kedvezőtlenül az ágazat teljesítményére, az eltelt 3 évben ugyanis az ipari épületek és raktárak építése növekedett.

A regionális folyamatok értékelését nehezíti, hogy az építőiparra vonatkozóan területi adatok székhely szerinti bontásban állnak rendelkezésre³⁶, a vállalat központja és az értéktermelési tevékenység pedig térben elválik egymástól, gyakran megye- és régióhatárokat is átlépve. Éppen ezért kell óvatosan kezelni, hogy a termelési érték fele a központi régióra, ezen belül 43%-a a fővárosra koncentrálódik. A főváros építőiparban (is) fontos szerepét, dinamizmusát kétségbe nem vonva azért megjegyzendő, hogy a legnagyobb árbevételű építőipari cégek néhány kivételtől eltekintve fővárosi székhellyel működnek, és az építőipari cégek között lezajló koncentráció is székhelyek fővárosi koncentrációját erősítette³⁷.

Az ipari tevékenység alakulásától eltérően sajnos most nem állnak rendelkezésre sem hosszú idősorok, sem megbízható negyedéves adatok, így az építőipari növekedés területi

³⁶ A TeIR-en keresztül elérhető MR-STAR adatbázis tartalmaz a megyében végzett építőipari tevékenységre vonatkozóan is adatokat, a legfrissebb azonban 2006-ra vonatkozik.

³⁷ Így például az útépitéseket, -felújításokat végző Colas csoport az utóbbi években debreceni, egri, zalaegerszegi cégeket vont össze a fővárosi székhely alatt.

különbségeinek alakulását 2002-től³⁸ vizsgálható a legalább 5 főt foglalkoztató szervezetek székhely szerint számba vett adatai alapján, éves szinten. A fentebb említetteknek megfelelően három tényező együttesen befolyásolja az építőipar volumenének időbeli alakulását (vállalati és a költségvetési szféra kereslete, a lakosság lakásépítési, illetve lakásvásárlási igénye), ezek a területi különbségeket is együttesen határozzák meg. Így egyáltalán nem meglepő, hogy sem a megyék, sem a régiók építőipari növekedési pályája nem áll kapcsolatban a gazdasági fejlődéssel, valamint volumenindexek több év átlagában sem korrelálnak az egy lakosra jutó GDP-vel. A másik fontos jellemző, hogy a megyék éves bővülés alapján felállított sorrendje évről évre nagyon drasztikus mértékben változik; az idősorok volatilitása ezen az időtávon jóval nagyobb, mint a GDP-é, hiszen az építés szorosan kapcsolódik a szintén magas volatilitású beruházási tevékenységhez. Szabályszerűség abban mutatható ki, hogy minden régió, és néhány kivételtől eltekintve minden megye pályájában megjelenik a 2003. és a 2007. évi törés, 2007-ben egyetlen (Győr-Moson-Sopron), 2009-ben pedig három (Budapest, Heves és Vas) esetben nem csökkent a teljesítmény. Az egész idősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg 2001. évi adata a legnagyobb (meghaladja a 150%-ot), ami egyértelműen az árvízi helyzet számlájára írandó: a védekezéshez és a kármentítéshez kapcsolódó munkálatoknak, valamint az árvizet követő lakásépítéseknek köszönheti ezt a kiugró értéket.

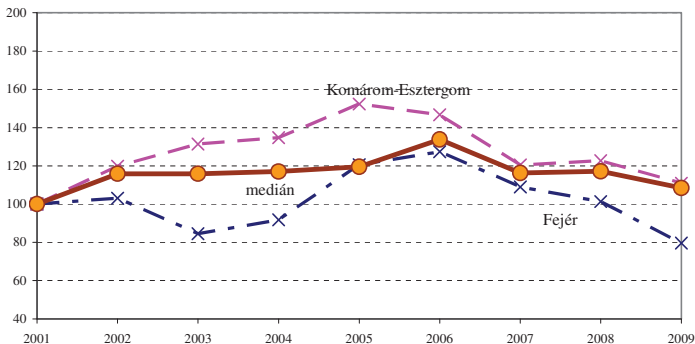
A legfejlettebb térségek közül Közép-Magyarország jól szerepel a rangsorokban, hiszen itt minden szegmens hatása jelentkezik: a vállalati szféra itt a legdinamikusabb (bevásárlóközpontok, irodaházak, az agglomerációban gyárépületek, egyéb nem lakóházak építése), a költségvetési szféra megrendelései is jelentősek (metróépítés, úthálózat-felújítása, közmű-beruházások), és a lakáspiac is itt a legélénkebb. Ráadásul az említett székhely szerinti számbavétel is e térség pozícióit javítja. Közép-és Nyugat-Dunántúl megyéiben az autópályák megléte, a tárgyi infrastruktúra relatív jó állapota jóval kevesebb építkezést indukált az elmúlt években, így ezekben a térségekben a legkifejezettebb a gazdaság állapotának befolyásoló hatása. Jól példázza ezt Komárom-Esztergom és Fejér pályája (24. ábra). Fejér megye gazdaságának stagnálása megmutatkozik az építőipari teljesítményben is, 2001 és 2003 között végig 100% alatt volt a termelés volumenindexe, míg ez idő alatt az ipar termelés felfutásával párhuzamosan Komárom-Esztergomban az építőipar is bővül. A fentiekben már említett 2003. évi általános lassulás egyedül Komárom-Esztergomot nem érintette, a megyében erre az

---

³⁸ A TEÁOR módosulása miatt az adatokat eddig vezették vissza. Ezek azonban a rendelkezésre álló korábbi időszakkal nem köthetők össze, ugyanis egyes megyéknél akár ellentétes irányú folyamatokat is jeleznek. Ha nem volt jelentős az eltérés, akkor a megyei pályák elemzésénél ezt is figyelembe vettem.

évre kerül a bővülés maximuma (120%) – ekkor az ipari termelés volumene is kiugró. Azt is fontos azonban leszögeznünk, hogy ezekben a vállalkozói szféra által meghatározottabb megyékben sem mozognak együtt az építőipari és az ipari termelés volumenindexei!

24. ábra: A vállalati szféra hatása az építőiparra Fejérben és Komárom-Esztergomban. Az építőipari termelés* bázisindexe, 2001= 100

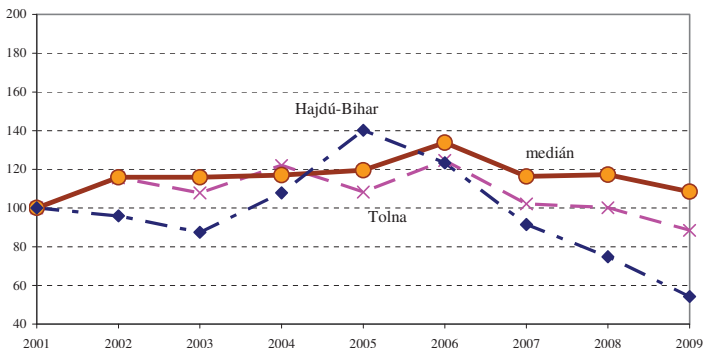
* 5 fő feletti szervezetek székhely szerinti adatai.
Adatok forrása: KSH Statdat

A megyék egy másik csoportjában egyértelműen nyomon követhető, hogy mikor zajlik autópálya-építés, vagy nagyobb állami beruházás: az M3 meghosszabbításához kapcsolódik Hevesben 2002 és 2004, Borsodban 2004, az M30 épüléséhez Hajdúban 2002 és 2004-2005 építőipari bővülése, 2004-2005-ben Csongrád megye is bekapcsolódik a fellendülésbe, az M0 körgyűrű, valamint az M6 építése pedig Pest és Budapest adatait növeli. Az M7 2004-től induló folytatása Somogy adatait csak 2005-ben növeli. Ha az autópálya-építések gazdaságfejlesztő hatása nehezen és nem minden esetben mutatható is ki (Németh 2009), legalább az építőiparban minden kétséget kizáróan dinamikát indukál... Az egy lakosra jutó GDP alakulása alapján hasonló, de az építőipari értéktérítés évi átlagos növekedési üteme alapján 2005-ben a 2. és az utolsó helyen szereplő két megye, Hajdú és Tolna pályája szép példa az autópálya-építés hatásainak bemutatására (25. ábra).

Majdnem minden megyében van valamilyen állami beruházás, amely időszakosan fellendíti a helyi építőipart is. Az eddig nem említettek közül még kiemelhető az árvíz- és belvízvédelmi munkálatok hatása a Tisza mentén (2001), nagyobb idegenforgalmi beruházás

Békésben, stb. Egyedül Nógrád megye marad ki mind a költségvetési szervek, mind az élénkülő vállalkozói aktivitás által generált bővülésből – 2002 és 2009 között csupán két esztendőben figyelhető meg némi bővülés, az ágazat termelési értéke 2009-re a 2001. évi érték 60%-a alá esett vissza.

25. ábra: Autópálya-építéssel és anélkül: az építőipari termelés* bázisindexe Hajdú-Bihar és Tolna megyében, 2001= 100

* 5 fő feletti szervezetek székhely szerinti adatai.
Adatok forrása: KSH Statad

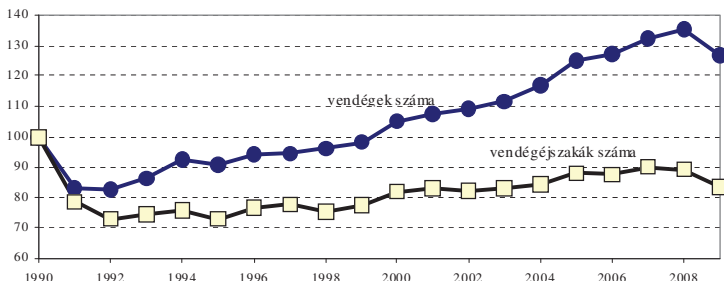
2.2.3. Turizmus

A KSH turizmus szatellit számlákra alapozott becslései szerint a nemzetgazdaság turizmusra jellemző ágazatainak hozzájárulása a bruttó nemzeti termékhez 5%, de a tovagyrúzó hatásokat is figyelembe véve a GDP 8,5%-a hozható összefüggésbe a turizmussal (Jelentés a turizmus 2005. évi teljesítményéről, KSH). A turizmus rendszerváltozás utáni felértékelődő szerepét jelzi a vele leginkább kapcsolatban álló Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás (H) ágazat hosszabb távon növekvő jelentősége, de a fejlesztéspolitikában is hangsúlyos tétel; az ezredforduló óta komoly állami illetve közösségi támogatással jelentős turisztikai célú beruházások, fejlesztések valósultak meg.

Mielőtt az országos trendeket áttekintենek, szükséges röviden kitérni a felhasznált adatokra. A turizmus alakulásának leírására leggyakrabban alkalmazott, könnyen elérhető és részletes területi bontásban rendelkezésre álló jelzőszámok a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmára, vagyis a szűken vett turizmus szektornak sem a teljes egészére vonatkoznak.

A vendégforgalom hosszabb idősorát vizsgálva kijelenthető, hogy a turizmus is megszenvedte a rendszerváltozást, az 1990. évi szintet a vendégek száma csak 2000-ben haladta meg (26. ábra). Országosan már az 1980-as évek második felében is fokozatosan csökkent belföldi és külföldi kereslet: a gazdasági problémák miatt a szociálturizmus finanszírozási nehézségekbe ütközött. A vendégforgalom lassú hanyatlása a rendszerváltozás után felgyorsult, az 1991-92-es mélypont után előbb lassan, majd 1995-től komolyabb mértékben növekedett. A megnyíló határok a külföldi vendégkör átalakulását, lassú bővülését eredményezték, a belföldi turizmus pedig igazán az ezredforduló táján érte el csúcspontját. Az ezredforduló után, 2003-ig a vendégforgalom csak 1-2%-kal bővül, a vendégéjszakák száma pedig a mélypontra, 2002-ben még csökkent is az előző évihez képest, az átlagos tartózkodási idő lényeges lerövidülése miatt. Szinte kizárólag a fővárosi adatok javulásának köszönhetően 2004-ben már érzékelhető javulást lehet felfedezni, de az igazi áttörést éppen a 2005. év hozta: közel 7%-os vendégforgalom-növekedés mellett a vendégéjszakák száma több mint 4%-kal emelkedett. (Elsősorban a belföldi forgalom dinamizálódott, az érkező külföldiek száma enyhén csökkent.) A gazdasági teljesítmény 2007-ben kezdődő lassulása, illetve a 2009. évi visszaesés nagyon pontosan tükröződik a vendégforgalomban is; 2009-ben a GDP-ével szinte megegyező, 6,5 és 6,3%-os visszaesést mértek a vendégek és a vendégéjszakák számában. Ugyanakkor a transzformációs válságot követő növekedési periódusban már korántsem ilyen szoros a kapcsolat, ugyanis a vendégforgalom évi átlagos bővülése minden periódusban (1995-2000, 2000-2005, 2000-2008) elmarad a GDP-étől.

26. ábra: A kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák és a vendégek számának alakulása Magyarországon, 1990 = 100

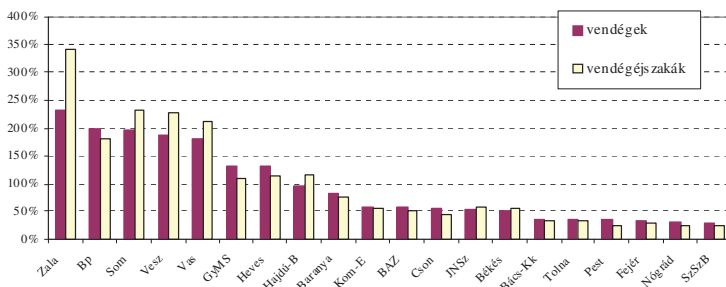

adatok forrása: 1990-2007: KSH T-STAR, 2008-2009: KSH Tájékoztatási adatbázis

A területi különbségek alapjellemezője a turizmus rendkívüli koncentrálttsága: a vendégforgalom több mint felét a két legfontosabb turisztikai célpontban, Budapesten és a balatoni megyékben regisztrálják, a külföldi vendégforgalomnak pedig még ennél is nagyobb hányada jut e két térségre (kb. ¾-e). Ez a turizmus szerepének regionális különbségeit jelző, népességszáma vetített értékekben is jelentkezik; a főváros mellett Zala, Somogy, és Veszprém megyékben a legmagasabb az 1000 lakosra jutó vendégéjszakák száma, Budapest a sokkal rövidebb átlagos tartózkodási idő miatt a vendégszámban ér el magasabb helyezést, de Zala még ebben a tekintetben is megelőzi. Jelentős még a turizmus a nyugati határ mellett (Vas, Győr-Moson-Sopron), a keleti megyék közül pedig Hevesben és Hajdú-Biharban is, a többi megye viszont egyik jelzőszám alapján sem éri el az országos átlagot (27. ábra).

27. ábra: Az 1000 lakosra jutó vendégek és vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken 2008-ban (országos átlag = 100%)

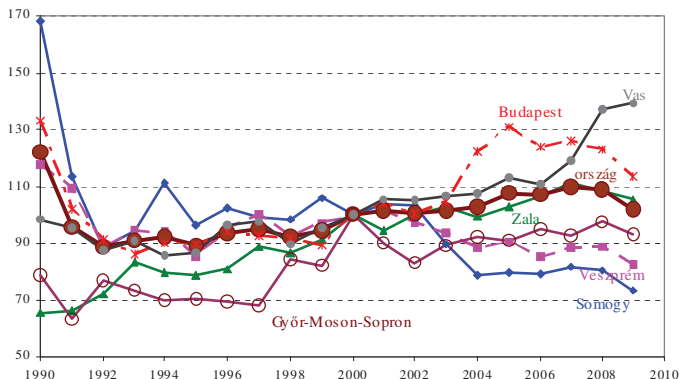

adatforrás: KSH Stadat, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oga011b.html

A vendégforgalom ezredfordulót követő lanyhulása, illetve visszaesése, valamint a 2005. évi dinamizálódás nem egyformán érintette a megyéket (28. ábra). A turistaforgalomból a legnagyobb hányadot birtokló megyék közül Somogy megye a legnagyobb vesztes, ahol a turizmus szerkezetének átalakulása, a tömegturizmus visszaesése miatt a mélypontot jelentő 2004-ig közel 10%-kal csökkent a vendégek száma, és több mint 20%-kal a vendégéjszakáké. A másik két balatoni megye közül Zala nagyon gyorsan átvészelte a csökkenési periódust és stabil fejlődési pályára állt, melyben nagy szerepet játszott a gyógyfürdő-fejlesztési program, és a sármelléki repülőtér forgalomba helyezése. Ez a vendégéjszakák számának alakulásában kevésbé mutatkozik meg, mivel az átlagos tartózkodási idő itt csökkent a legnagyobb mértékben, egy teljes nappal rövidült 2000-hez képest. Veszprémre a vendégforgalom stagnálása a jellemző, de a szintén jelentősen lerövidült

tartózkodási idő mellett a vendégéjszakák száma jelentősen csökkent. 2005-ben minden téren javult valamit a helyzete. Összességében a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet nem csak a feldolgozóipari karakterű megyékhez képest veszít pozíciójából (Lőcsei–Németh 2006), de a vendégforgalmi adatok alapján sem tartozik az élmezőnybe.

28. ábra: Fejlődési pályák a kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma alapján a piacvezető megyékben (bázisindexek, 2000=100)

adatforrás: KSH T-STAR, Statdat, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oga011b.html

A kimagasló turistaforgalommal rendelkező térségek közül a főváros az egyetlen, amely nem esett vissza 2004 előtt sem. Amint arra utaltam, az országos adatok 2004. évi javulása elsősorban a budapesti fordulópontra miatt következett be. Az uniós csatlakozás, az erőteljes marketing, valamint az ún. „fapados” légitársaságok megjelenése a külföldi vendégforgalom 19-17%-os felfutását eredményezte. 2006 után azonban a válság hatására az átlagosnál nagyobb visszaesést könyvelhettek el a fővárosi szállásadók. A gyógyfürdő-fejlesztések pozitív hatása a Vas megyei szálláshelyek vendégforgalmában is éreztette hatását, még a válság sem tudta megtörni a dinamikát.

Tartósan javul több, az 1000 lakosra jutó turistaforgalom alapján kedvezőtlen helyzetben lévő megye is, ezek közül kiemelkedik Tolna, Csongrád és Pest megye, de Békés, Jász-Nagykun és Szabolcs-Szatmár-Bereg idegenforgalma is növekvő pályára került. Az utóbbi évek legnagyobb vesztese a kiinduló pozícióját tekintve is rosszul szereplő Nógrád, ahol 2000 és 2008 között évente átlagosan 5%-kal csökkent a vendégéjszakák száma.

2.3. Társadalmi jelzőszámok

2.3.1. Foglalkoztatás

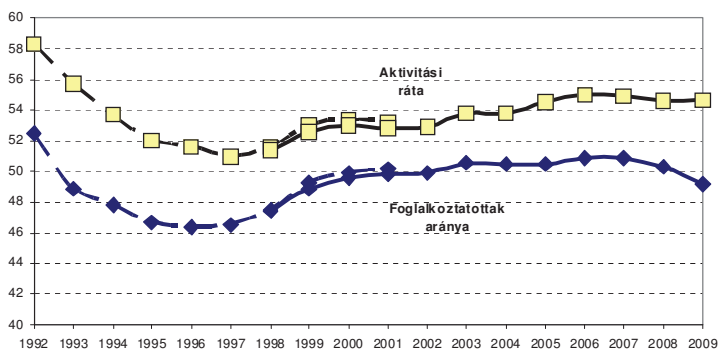
A gazdasági fejlettség és dinamika megragadására különösen alkalmasak a foglalkoztatottságra, munkanélküliségre vonatkozó adatok. A fejlettség és a munkaerő-piaci helyzet területi különbségeinek összefüggéseit, a különbségek hátterében megbúvó helyzeti és strukturális, régmúltban gyökerező és újonnan megjelenő tényezőket több hazai kutatói is részletesen elemezte (pl. Schwertner 1994, Ábrahám–Köllő 1996, Fazekas 1997, Nemes Nagy–Németh 2005).

Munkanélküliségre vonatkozó adatgyűjtés a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően Magyarországon is két különböző módszertan szerint zajlik, két különböző intézményben. A KSH lakossági munkaerő-felméréseit az ILO ajánlásainak megfelelően készíti és teszi negyedévente közzé; alapja egy a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív felvétel. Ezzel párhuzamosan az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) a hazai hatályos jogszabályoknak megfelelően regisztrálja a munkanélkülieket. Ezt a nyilvántartást a munkanélküliség kezelésére szolgáló eszközrendszer működtetésére és értékelésére alakították ki, így a munkanélküliek (az utóbbi években nyilvántartott álláskeresőek) definíciója függ az ország mindenkori foglalkoztatáspolitikájától, az ellátórendszer szigorúságától, és nagyobb számokat eredményez, mint a lakossági munkaerő-felmérés. Ez sok szempontból korlátot is jelent az adatok időbeli és térbeli összehasonlításában a jogszabályi változások gyakorisága miatt. Bár ez utóbbi, ÁFSZ által közrebocsátott adatbázis időbeli és területi részletezettsége jóval nagyobb (ezek havi rendszerességgel közölt, települési szintű adatok, szemben a KSH legfeljebb megyei szintre, negyedévente közölt adataival), a KSH Lakossági Munkaerő-felmérése hosszabb távon és nemzetközi szinten is összehasonlítható adatokat biztosít. A kétféle adatbázis alapján rajzolható területi arányok nem egyeznek meg pontosan: a lakossági munkaerő-felmérés adatai a fejlettebb térségekben alacsonyabb rátát eredményeznek, mivel az álláskeresőök bízva a sikeres és gyors elhelyezkedésben, nem regisztráltatják magukat a Munkaügyi Központokban. Az elmaradottabb térségekben pedig épp a nyilvántartott álláskeresőök száma magasabb, mert közülük sokan nem felelnek meg az ILO szigorú kritériumainak, azaz ténylegesen nem tudnának munkába állni a megkérdéztetést követően.

A hosszabb időtávot felölelő vizsgálatokat nehezíti, hogy a munkanélküliségi mutató kiszámításához szükséges vetítési alap többféleképpen is megadható: az aktív népességet a nemzetközi szervezetek általában a 15-64 vagy a 15-74 éves népességen belül vizsgálják, de bizonyos esetekben indokolt a nyugdíjkorhatárok változását is figyelembe véve a munkaképes korú népességet használni. A következőkben a 15-74 éves népességen belüli arányokat veszem alapul.

A rendszerváltozást követő gazdasági válság egyik markáns jele a gazdasági aktivitás drasztikus lecsökkenése és az addig ismeretlen munkanélküliség megjelenése volt (29. ábra). A keresők egy másik jelentős csoportja korai nyugdíjazással teljesen kikerült az aktívak köréből, de a demográfiai folyamatok is az inaktívak arányának növekedéséhez vezettek, továbbá egy jelentős társadalmi csoport teljesen kikerült még a szociális ellátórendszer látóköréből is. A KSH Lakossági Munkaerő-felmérése szerint a foglalkoztatottak száma 1988 és a mélypontot jelentő 1995 között mintegy 750 ezer fővel csökkent.

29. ábra: A 15–74 éves korú népesség gazdasági aktivitása, 1992–2009

Szaggatott vonal jelzi a régi, és folytonos vonal az új, 2003-ban bevezetett módszertan szerinti adatokat.
Adatforrás: A KSH lakossági munkaerő-felmérése alapján. Foglalkoztatottság és kereseti arányok 1998–2003, (Munkaügyi adattár) KSH, 2005, ill. KSH Stadat.

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/mpiacal/tablmpa19807_01_01a.html

A munkanélküliek száma 1993-ban volt a legmagasabb (520 ezer fő, 12,1%), ezt követően jelentősen csökkent. A gazdasági fellendülést követően, a termelés szintjének emelkedésénél alacsonyabb mértékben ugyan, de a foglalkoztatottak száma is növekedésnek indult (azaz közben jelentősen javult a hatékonyság is). Ez az aktivitási ráta 2000-ig tartó folyamatos emelkedésében is megmutatkozott. A növekedés mögött azonban a gazdasági fellendülés mellett az is szerepet játszott, hogy változott a foglalkoztatottak statisztikai meghatározása, a korábbinál lényegesen kevesebb heti rendszeres munka is elegendő lett. Ez utóbbi jelzőszám szerint az ezredfordulót követő évek stagnálását 2003-ban és 2006-ban egy kis mértékű, szintén a foglalkoztatás bővüléséből fakadó javulás váltotta fel. A munkaerőpiac – a munkanélküliség emelkedésével is együtt járó – lassú bővülése mögött több tényező együttes hatása áll, ilyen pl a nyugdíjkorhatár több lépcsőben történt megemlése, a

rokkantnyugdíjazás szigorítása, vagy a sorkatonai szolgálat eltörlése. 2007-től azonban helyreáll a rend: a munkanélküliek száma a gazdaság lassulásával, recessziójával párhuzamosan emelkedik, a foglalkoztatottak száma pedig csökken.

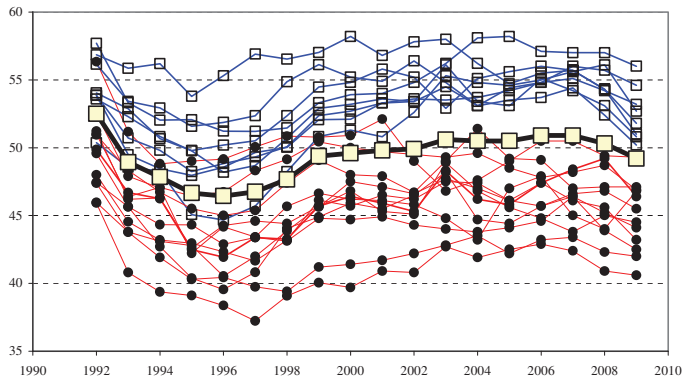
A munkanélküliségi ráta nemzetközi összehasonlításban sem a 2008. évi válság előtt, sem a válság alatt nem tekinthető magasnak, azonban a foglalkoztatottság, így a gazdasági aktivitás alacsony értékei komoly problémát okoznak³⁹. Főként regionális szintű összehasonlításokban szerepel az utolsók között a 7 régió közül a négy elmaradottabb: Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Alföld. Az aktivitás területi különbségei ugyan jóval kisebbek az eddig tárgyalt gazdasági jelzőszámok alapján tapasztalhatóknál, azonban a két, egymással ellentétes tartalmú, térben (és időben) ellentétes irányban változó építőeleme, a munkanélküliség és a foglalkoztatottsági szint jóval markánsabb egyenlőtlenséget hordoz. A kettő közül pedig inkább a foglalkoztatottak számának és arányának változása mozog együtt a GDP változásával, ugyanis az ezredfordulót követően a munkanélküliség a gazdasági teljesítmény javulásával párhuzamosan emelkedett, és ez az amúgy ellentétes irányú együttmozgás erősségét rontotta.

A transzformációs válságot követően a foglalkoztatottak arányának területi képe is gyorsan rögzült. Az ezredfordulóra gyakorlatilag konvergencia-klubok alakultak ki (30. ábra). Egyre inkább elszakadt a Nyugat- és Közép-dunántúli, valamint a Közép-magyarországi régiókat alkotó 8 megye a többitől, és a vonalak főként az utóbbi években összetartóvá váltak. Csak egyetlen megye került föl a „lenti” csoportból (Komárom-Esztergom), Csongrád és Bács-Kiskun pedig a fölülről csúszott le az alsó csoportba az ezredfordulót követően. A lemaradók csoportja nem teljesen egységes, és inkább az ezredfordulót követően kezdenek sűrűsödni a vonalak, szerencsére kissé emelkedő trenddel, és a két legelmaradottabb, az ezredfordulón még erősen leszakadni tűnő megye (Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén) is kezdett javuló pályára állni. Az államháztartási kiigazítás és a gazdasági világválság azonban kissé szétzilálta a mezőnyt.

---

³⁹ Ez a foglalkoztatottak nem minden csoportjára igaz. Így például a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében nincs probléma, de az alacsony végzettségűek rátája jóval az uniós átlag alatt marad; továbbá a férfiak – elsősorban 40 év fölötti korcsoportjai, valamint mindkét nem 25 év alatti korcsoportjai esetében nagy a lemaradás.

30. ábra: „Konvergencia-klubok” a foglalkoztatottak megyei pályái alapján, 1992-2009

Vastagon kiemelve az országos átlag, pirossal jelölve az elmaradó, kékkkel a kedvező helyzetű megyék.
Adatforrás: KSH lakossági munkaerő-felmérése

Természetesen a csoportokon belül is vannak nyertesek és vesztesek. Az utóbbi években Csongrád és Bács-Kiskun mellett a sokáig vezető Vas megye veszített sokat kedvező pozíciójából. Látványosabb javításra pedig Jász-Nagykun-Szolnok volt képes. A pályákat vizsgálva megállapítható még, hogy a kedvezőbb helyzetű csoportot összességében sokkal erősebben érintette a 2008. évi válság, átlagosan 2-3 százalékponttal csökkent a foglalkoztatottság egy év alatt, de Budapesten, Pest és Győr-Moson-Sopron megyékben mégis kisebb mértékű volt a változás. Nagyon érdekes viszont Baranya megye, ahol a foglalkoztatottak becsült száma és aránya e szerint a statisztika szerint a válság idején éppen javult.

2.3.2. Keresetek

A lakossági életszínvonal területi egyenlőtlenségeinek megragadására leginkább a jövedelmi jelzőszámok alkalmasak. Az APEH által begyűjtött jövedelmi adatsorokat több szerző részletesen vizsgálta már. Az egyenlőtlenségek változásának irányairól, a nyertes és vesztes térségekről, illetve a jövedelmi helyzet korábbi kutatásairól ad összefoglalást Kiss János Péter 2007-ban íródott disszertációjában. Fontos tudnunk ugyanakkor, hogy e fent említett települési szintű adatbázis csak jókora időbeli csúszással érhető el, ezért a következőkben az alkalmazásban állók keresetére vonatkozó megyei idősort teszteljük abból a szempontból, hogy használható-e konjunktúra-jelzőszámként. (Ezt a KSH adja közre.) A

kétféle területi adatsor minden évben jól korrelál egymással, de tartalmában jelentősen különbözik: a jövedelem-egyenlőtlenségek alakulása erősen függ a foglalkoztatottak (itt alkalmazottak) számának népességarányától is, míg a béreket csak az alkalmazottakra, és nem a teljes népességre vetítik.

A bérszínvonal területi különbségei a termelési-beruházási adatokhoz képest alacsonyak. A bruttó értékekhez képest a nettó bérek még kiegyenlítettebbek, jelezve az állami redistribúció kiegyenlítő hatását. Az első helyen álló főváros ennél az indikátornál csupán 25 %-kal haladja meg az országos átlagot, míg a legrosszabb helyzetű megyék (Nógrád, Szabolcs, Békés) 80-85%-on állnak. Csupán Tolna megye pozíciója meglepő: feltűnően jó helyen, a középmezőnyben szerepel, amit egyértelműen a „Villamosenergia-, gáz-, gőz, vízellátás” ágazat átlagosnál jóval magasabb bérszínvonala okoz. A kialakult különbségeket két strukturális tényező befolyásolja. Egyrészt a gazdaság térségként eltérő szerkezete⁴⁰ és teljesítménye alapvetően határozza meg a kereseti különbségeket. Hangsúlyos szerepét bizonyítja, hogy a legmagasabb és a legalacsonyabb béreket biztosító ágazatok (pénzügyi közvetítés vs. szálláshely-szolgáltatás, építőipar) között jóval nagyobb különbségek állnak fenn, mint egy ágazaton belül a megyei értékek között. A gazdasági struktúra viszonylagos stabilitása azt eredményezi, hogy a bérszínvonal területi különbségei rövid távon nem nagyon változnak: általában a gazdasági értéktermelő-képesség területi különbségeit tükrözik vissza. Másrészt fontos befolyásoló tényező a költségvetési-, illetve a versenyszférában alkalmazottak egymáshoz viszonyított aránya is. Ugyanis 2002-ben a közalkalmazotti béremelés következtében az addig nagyjából hasonlóan alakuló, sőt, inkább a vállalati alkalmazottak kis előnyét tükröző keresetek és kereseti indexek elszakadtak egymástól, természetesen a költségvetési szféra javára, majd a mérleg csak 2007-ben billent vissza. Azokban a megyékben, ahol más gazdasági tevékenység híján a közszolgáltatások, illetve a költségvetési szektor részaránya magasabb, 2002-2003-ban nagyobb mértékű volt a kereseti indexek növekedése. A 2007-es bérbefagyasztásnál természetesen ellentétes irányú folyamatok játszódtak le.

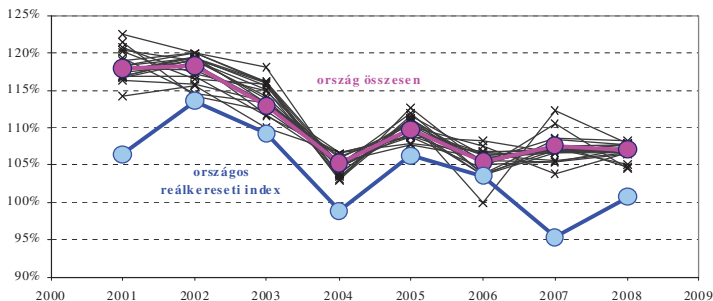
A bérek alakulása más jelzőszámokéhoz képest térben rendkívül kiegyenlített (a növekedési ütem szórása 1-2%), így nem meglepő, hogy a keresetek változásának következőkben összefoglalt általános trendjei mindenhol érvényesülnek⁴¹ (31. ábra).

⁴⁰ Nem csupán az ágazati szerkezet okozza az eltéréseket, hanem a gazdaság – az iparral foglalkozó alfejezetben kifejtett – „dualis” jellege is, azaz a hatékony és kevésbé hatékony tevékenységek aránya. Ez abból is kiviláglik, hogy ugyanazon ágazat bérszínvonala is jelentős területi különbségeket takar.

⁴¹ A nettó bérek változását nominálértéken mérhetjük, de az infláció alapvetően nem torzíja el a trendet, csupán magasabb növekedési indexet eredményez.

- A keresetek reálértékének rendszerváltozást követő zuhanása 1997-ben fordult meg, és állt lassú növekedési pályára.
- Az ezredforduló után a kormányzati intézkedések (minimálbér jelentős emelése, köztisztviselői és közalkalmazotti béremelés) hatására a növekedés felgyorsult. Csúcspontját a nettó bérek reálértékének közel 14%-os emelkedésével 2002-ben érte el.
- Az 1997 óta tartó folyamatos gyarapodás 2004-ben szakad meg, amikor – ha csekély mértékben is, mindössze 1%-kal – csökkentek a bérek. Ennek egyik eleme a 13. havi illetmények 2005-re áttolt kifizetése volt. Ez az adminisztratív változás viszont a 2005. évi ismételt nagyobb mértékű növekedésben játszott szerepet.
- 2007-től ismét kormányzati intézkedések okoznak változást. A közszférában dolgozók bérének csökkentése hosszú idő óta először tényleges visszaesést okoz a reálbérekben, és 2008-ban sincs érdemi növekedés.

31. ábra: A havi bruttó átlagkereset* alakulása a megyékben és (lilával kiemelve) a nemzetgazdaságban nominálértéken, valamint (kézzel kiemelve) reálértéken, előző év = 100%

*A négy főnél többet foglalkoztató vállalkozások, létszámhatártól függetlenül a költségvetési szervek és a kijelölt nonprofit szervek adatai, telephely szerint.

Adatok forrása: KSH Statad, http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qli050.html

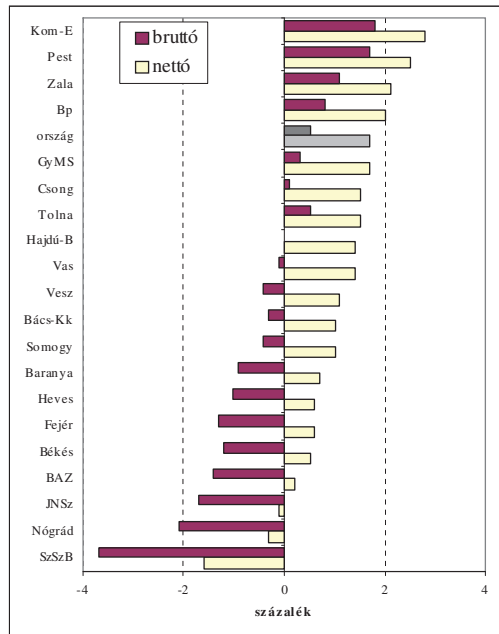
Magyarországon tehát a bérek időbeli alakulását elsősorban a kormányzati politika határozza meg, a közszféra bértáblája és a minimálbér országszerte egységes alakításán keresztül. A versenyszférában jóval kiegyenlítettőbb az éves változások mértéke, de a minimálbér szabályozásával még ez is befolyásolható. A bérek növekedésének minimális területi különbségeit áttekintve csak néhány lényeges folyamat emelhető ki:

- A kormányzati intézkedéseket, valamint a költségvetési szféra béremeléseit tükrözi az elmaradottabb megyék 2002-2003. évi átlagon felüli növekedése. A legszebb példa erre Szabolcs-Szatmár-Bereg, ahol 2002-ben a legnagyobb volt a bérdinamika, 2004-ben viszont a legkisebb. Hasonló jelenség figyelhető meg Nógrád, Békés és Bács-Kiskun megyékben is. A 2007. évi megszorítások természetesen ellentétes irányban játszódtak le.
- A gazdasági folyamatok hatása is megjelenik néhány esetben. Az általános trendektől való eltérés egyetlen, fentebb már említett példája Fejér megye, ahol 2001-ben – vélhetően az IBM távozásához is köthetően – csökkent a bérszínvonal növekedése. Pozitív példa Komárom-Esztergom, ahol az ipari konjunktúra a bérszínvonal átlagon felüli emelkedését eredményezte.

A bérek alakulásának területi különbségeiről a KSH kétféle adatbázist közöl. Az eddigiekben bemutatott, Stadatból származó telephely szerinti adatok mellett a Tájékoztatási adatbázis is tartalmaz nagyon részletes, ágazatilag bontott és havi gyakoriságú létszám és keresetadatokat. További előnye ennek az adatbázisnak, hogy segítségével már a 2009. évi változások is nyomon követhetők, hátránya viszont a székhely szerinti számbavétel. Az adatok tanúsága szerint (32. ábra) a bérek csökkenése nem a válság által látványosan sújtott feldolgozóipari karakterű megyéket érintette elsősorban. A legnagyobb veszteséget Szabolcs, Nógrád és Bács-Kiskun megyék szenvedték el. A válság vélhetően nem csak térben, hanem társadalmi értelemben is a perifériákat sújtja inkább. Komárom-Esztergom első helyezése ugyanis arra enged következtetni, hogy az elbocsátott munkaerő jelentős része alacsonyabb bérért dolgozó, főként fizikai munkás, így az alkalmazásban megmaradók átlagbére még emelkedhetett is. A fővárosi agglomerációban, valamint a Győr-Moson-Sopron és Vas megyei székhelyű cégeknél alkalmazottak ehhez hasonlóan viszonylag csekély bérveszteséget szenvedtek el, ellenben Fejér megye viszont kilóg a sorból.

32. ábra: A havi bruttó és nettó átlagkereset* változása 2009-ben a 2008. évi értékhez képest a magyar megyékben és a fővárosban

* A négy főnél többet foglalkoztató vállalkozások, létszámhatártól függetlenül a költségvetési szervek és a kijelölt nonprofit szervek adatai.

Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis

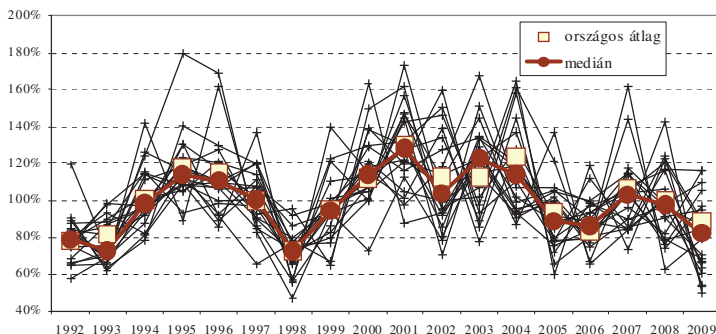
Összességében megállapítható, hogy a gazdasági teljesítmény változásával nem feltétlenül függ össze a nominálértéken mért bérszínvonal változása, csak a reáljövedelem. Logikus megoldást az sem feltétlenül jelent, ha a fogyasztói árindex változásával korrigált értékeket vizsgálnánk. További részletező elemzés azért sem indokolt, mivel egyrészt a megyei pályák nagyon szorosan együtt mozognak az országos átlaggal, másrészt alapvetően a kormányzati bérpolitika, és nem a piaci folyamatok befolyásolják a növekedés mértékében fennálló amúgy csekély területi különbségeket.

2.3.3. Lakásépítés

A lakásépítések területi különbségeinek alakulása több év átlagában szoros kapcsolatban áll a térségi fejlettséggel, a migrációs folyamatokkal, a lakosság

életkörülményeivel, valamint a meglévő lakásállomány állapotával. A bővülés vagy szűkülés alaptrendjeire egyértelműen hatást gyakorol továbbá a lakásépítések állami támogatási rendszerének változása is, területileg jellemzően differenciált módon. A viszonylag hosszú, 1992-től számítható megyei láncindex adatsor (33. ábra) alapján majdnem minden megyében jellegzetesen fluktuáló görbékkel írható le a lakásépítés növekedése, miközben e növekedési pályákban több ponton hasonlóság is tapasztalható. Ugyanakkor az alább ismertetett fordulópontok nem esnek egybe a GDP-adatsor fordulópontjaival, és a kétféle láncindex idősor között sem mutatható ki együttmozgás (a korrelációs kapcsolat 1995 és 2009 közötti időszakot vizsgálva +0,15).

33. ábra: A lakásépítések számának növekedési indexei (előző év =100), 1992-2009

Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis, 2009. évi értékek: KSH Stadat,
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zrs003.html

Az alapvető trendek és a kapcsolódó szakirodalom alapján a következő általános tapasztalatok szűrhetők le:

- A rendszerváltozás után bekövetkező visszaesés a lakáspiacot nagyon érzékenyen érintette, a lakásépítések száma drasztikusan lecsökkent. Az állami szerepvállalás a lakásépítésekben a nagy építőipari vállalatok felbomlásával elenyészővé vált, az állami támogatások is visszaestek, de a fizetőképes kereslet is csökkent. A lakásprivatizációnak köszönhetően inkább a használt lakások piaca mutatott élénkülést. Az új lakások számának csökkenése 1993-ban állt meg, 1994-ben elérte, majd 1995-ben haladta meg először az előző évi teljesítményt, de az 1989. évi szintre (kb. 50 ezer újonnan épített lakás) azóta sem került az átadott lakások száma.

- Az első növekedési periódus az 1990-es évek közepén kezdődött. Az 1994 és 1997 között tapasztalható bővülés a kormányzat szociálpolitikai és lakáspolitikai alapelveinek megfelelően a többgyermekes és szegény családokat hozta helyzetbe. Ebben az időszakban inkább a községi lakásépítések száma emelkedett nagyobb mértékben. Mindez különösen a rosszabb minőségű lakásállománnyal rendelkező, elmaradottabb, jórészt alföldi megyéket érintette (pl. Szabolcsban 1995-ben 180%-kal bővült az új lakások száma a megelőző évhez képest). Összességében Fejér kivételével minden megyében bővült az épített lakások száma. A lakásépítési konjunktúra évről évre lassult, a Bokros csomag hatására 1998-ban újra lezuhant a lakásépítési index közel 30%-kal, míg az épített lakások száma 1999-ben érte el mélypontját kevesebb mint 20 ezer (!) átadott lakással. A recesszió mértéke a fővárosban és Pest megyében volt a legkisebb, Szabolcs-Szatmár-beregben pedig a legnagyobb, ahol 1997-ben az előző évi érték felét sem érte el az újonnan épített lakások száma.
- 1999 után újra növekedési periódus kezdődött, míg igazi fellendülés az ezredfordulón következett be. E lakáspiaci boom tulajdonképpen a piaci folyamatok és az azokat felerősítő lakástámogatási politika közös eredménye. Az új kormányzat ugyanis új, a korábbihoz képest magasabb jövedelmű társadalmi rétegek lakásvásárlását is támogatta többféle formában. A reálkeresetek javulása nyomán az addig elhalasztott kereslet robbanásszerű emelkedése a kínálat bővülését eredményezte. Ingatlanpiaci befektetők sora jelent meg előbb a fővárosi lakásépítési piacon, majd a vidéki terekben is. A banki hitelezés gyakorlata az igényeknek megfelelően alakult: a beruházók számára projektfinanszírozási hitelkonstrukciót dolgoztak ki, a lakosság számára pedig devizahiteleket, illetve állami támogatáshoz kapcsolódó forinthiteleket nyújtottak. E második bővülési időszakban megváltozott a lakásépítés beruházói köre: egytizedről 45 százalékra növekedett a vállalkozói lakásépítés aránya⁴². Elsősorban a nagyvárosi térségekre koncentráldott, területileg pedig Közép-Magyarország és a Nyugat-Dunántúl felé tolódott el a legmagasabb bővülési ütem. 2001 kiugró (30%-os) növekedése után 2002-ben és 2003-ban az újabb lakáspolitikai változások hatására enyhébb, majd 2004-ban ismét jelentősebb (több mint 20%-os) bővülés következett.

⁴² Ennek következtében az idősorok volatilitása láthatólag megemelkedett, hiszen a tőkeerős vállalkozások tömegével építették meg a lakásokat és szereztek be a szükséges engedélyeket az egyes projektekhez, aztán hosszabb ideig nem történt jelentősebb változás. Ehhez képest a lakossági építkezések és a kisebb vállalkozók kivitelezései időben egyenletesebben oszlanak el.

- 2005-ben a túlkereslet csökkenése, illetve a lakásépítések és vásárlások támogatási rendszerének átalakítása⁴³, valamint szigorítása egyértelmű és drasztikus csökkenést eredményezett a lakásépítések számában is: 2000 óta először csökkent le az újonnan épített lakások száma az előző évihez képest, mintegy 6%-kal. Budapesten kívül 2005-ben csupán három megyében nem csökkent a kiadott lakásépítési engedélyek száma az előző évihez képest, és ezek közül egyedül Komárom-Esztergom megye dinamikája jelentős (közel 140%). (Az utóbbi évekre a kiadott lakásépítési engedélyek számának változása is rendelkezésre áll, ami azért fontos, mert a lakásépítések számának változásánál korábban reagál a lakáspiaci folyamatokra. Így pl. az újonnan épített lakások számának 2005. évi visszaesésének előjeleként az építési engedélyek száma már 2004-ben is csökkent, egészen pontosan 2004. harmadik negyedéve óta.) A lakáspiac gyakorlatilag azóta sem tért magához. A gazdaság lassulása, a lakásvásárlás állami támogatási rendszerének újabb szigorítása tovább csökkentette a keresletet. A 2007. évi stagnálás után és a gazdasági világválság következtében újra recesszióba fordult a lakásépítések és az engedélyezési eljárások számának alakulása is, amiben mind a mai napig nem érzékelhető érdemi javulás.

E fordulópontok egy évvel korábban jelentkeznek a lakásépítési engedélyek számában, így a továbbiakban, a megyei pályák és területi különbségek vizsgálatánál erre az 1998 és 2009 között, akár havi rendszerességgel is rendelkezésre álló adatbázisra támaszkodom.

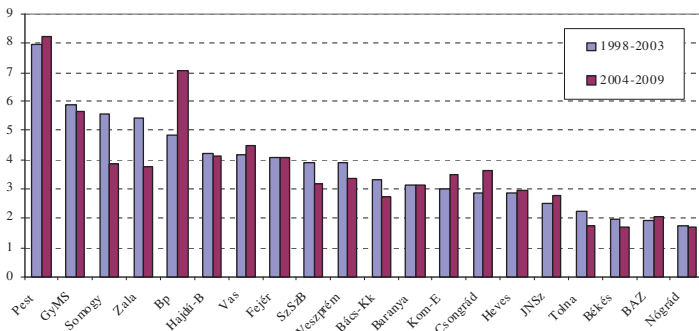
A megyék sorrendje a kiadott lakásépítési engedélyek 1000 főre jutó száma alapján a megyei pályák jelentős éves fluktuációja miatt gyakran változik. Így hosszabb időszakok – külön a bővülés (1998-2003) és a visszaesés (2004-2009) – átlagai alapján célszerű a megyéket elhelyezni a rangsorban (34. ábra). A fővárosi agglomeráció összességében mindkét időszakban igen jól szerepel, de már ezek az adatok is jelzik az agglomeráció fővárosi és vidéki részei között zajló versenyt a jómódú, fiatal családokért. Az időszak elején egyértelműen Pest megyében épült több lakás, 2000 után azonban a fővárosban is megkezdődött a tömeges lakópark-építés, ami nyilvánvalóan szerepet játszott a népességfogyás trendjének változásban is. Általában magas lakásépítési kedv jellemzi a fejlettebb, nyugati országrészben élő népességet is, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye viszont lakosainak életkörülményeihez képest sokkal jobban szerepel. Az utóbbi megye kedvezőbb pozíciójában azonban minden bizonnyal szerepet játszik a 2001. évi tiszai

---

⁴³ A lakáspolitikai értékeléséről, eszközeiről részletebben lásd Lakner 2006.

árvízét követő újjáépítés is. Nem meglepő módon a rangsorok végén szerepel Nógrád, valamint Békés, Tolna és Borsod-Abaúj-Zemplén megye.

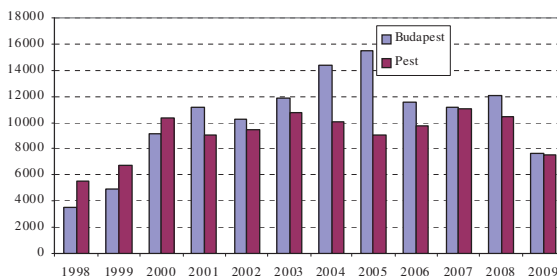
34. ábra: A kiadott lakásépítési engedélyek 1000 főre jutó száma a lakáspiaci bővülés (1998-2003) és visszaesés (2004-2009) időszakában

Adatok forrása: KSH Tájékoztatási adatbázis

A jelentős fluktuáció ellenére a megyei pályák erős hasonlóságokat mutatnak, hiszen 3 kivétellel mindegyik megyében 2003-ban vagy 2004-ben volt a legnagyobb a lakásépítési engedélyek népességre vetített száma, illetve a csúcsot követően mindenhol az utolsó, 2009. évi érték volt a legalacsonyabb. A három kivétel közül az egyik Zala, ahol picit korábban, 2002-ben jelentkezik a csúcs, a másik kettő a fővárosi agglomerációt takarja. Pest megyében 2000-ben érte el a maximumát a fajlagos adat, ugyanakkor az abszolút számok alapján szintén 2007-ig folyamatosan 10 ezer körül alakul az engedélyek száma – tehát a népességszám növekedése, vagy inkább a migrációs folyamatok okozzák a népességre vetített érték csökkenését. Budapesten a maximum egy évet csúszva, 2005-ben jelentkezik, utána viszont Pest megyével ellentétben viszonylag gyorsan lassul. A főváros és Pest megye „versengésében” újra az utóbbi pozíciói javulnak (35. ábra).

35. ábra: Verseny az agglomerációban: kiadott lakásépítési engedélyek száma Budapesten és Pest megyében, 1998-2005

Adatok forrása: KSH Tájékoztatói adatbázis

Az ezredforduló óta eltelt időszak legfontosabb területi jellemzője, hogy a lakásépítés döntően a központi régióra, és ezen belül is a fővárosra koncentrálódik: 2005 óta az új építési engedélyek felét (!) a központi régióban, és egyharmadát-egynegyedét Budapesten adják ki. Korábban is jellemző volt a főváros és agglomerációjának túlsúlya, de az utóbbi években ez fokozódott, amely összekapcsolható a térség töretlen gazdasági dinamizmusával – e relatív előny a lakásépítéseket érintő recesszió alatt is megmaradt. A 2003 óta eltelt időszak relatív nyertesének tekinthető még Komárom-Esztergom is, ahol a bázisindex értéke az agglomerációhoz hasonlóan végéig a medián fölött alakuét, de Vas, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok – és végre Nógrád is a lehetséges 6 esetből 5-ször a mezőny első felében végzett. A legnagyobb vesztesek köre is egyértelmű: Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, illetve Somogy és Veszprém tartozik ebbe a körbe.

2.4. Új és lehetséges konjunktúramutatók

Az eddigiekben elemzett, a gazdasági teljesítmény alakulását többé-kevésbé lekövető, illetve azt meghatározó regionális (megyei) szinten is elérhető, illetve „A gazdasági folyamatok regionális különbségei...” c. kiadványaiban évről évre elemzett konjunktúra-jelzőszámok körét folyamatosan bővíti a KSH. Természetesen nem csupán a KSH közölhet elemzésre érdemes adatokat, így az alábbiakban ezekre is kitérek, természetesen a teljesség igénye nélkül.

1. Az ágazati jellegű jelzőszámok közül az ipari termelésre vonatkozó adatok mellett szóba jöhet még az *ipari rendelésállomány* – eddig csak országos szinten közölt – regionális adatsorainak értékelése.
2. A jövőben pontosabb információk alapján alkothatunk képet az idegenforgalmi teljesítmény alakulásáról, mivel 2008-tól nem csak a vendégforgalomról, hanem a *kereskedelmi szálláshelyek bevételeiről* is közölnek információkat területi bontásban, havi (!) gyakorisággal.
3. Fontos jelzőszám lehet a *kiskereskedelmi forgalom alakulása* is, amely egyrészt a lakossági kereslet változásairól nyújt információt, másrészt a kiskereskedelem teljesítménye is értékelhető ezzel. Ezt azonban a KSH egyelőre csupán grafikus formában és regionális bontásban teszi közzé az említett kiadványban. (Az elemzésből kiderül, hogy 2008-ban Közép-Magyarországon csökkent a leginkább a forgalom értéke, míg a Nyugat- és Közép-dunántúli régiókban alig mérséklődött.) Esetleg a jövőben tesztelhető még a kiskereskedelmi üzletek száma és alapterülete is, mint konjunktúra-jelzőszám, bár ez valószínűleg kevésbé jól reagál a változásokra.
4. Az általános gazdasági konjunktúraciklusok és a *lakáspiaci áralakulás* között együttmozgás figyelhető meg a hosszú távú adatokban. A nyilvántartás közismert fogyatékosai, a lakáspiac rugalmatlansága megnehezíti a változások értékelését⁴⁴, ráadásul a 2000 óta a lakásárak emelkedése sem volt összhangban a gazdaság teljesítményével, a kettő jelentősen elszakadt egymástól.
5. Az utóbbi időkben e hagyományosnak tekinthető jelzőszámok mellett világszerte egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a szolgáltató szektor magas hozzáadott értékű termelő ágazatai, összefüggésben a tudás, az innovációs, illetve a K+F tevékenység versenyképességet és fejlődést meghatározó szerepével. Ezzel kapcsolatban a KSH két új témakört is elemez, mint a regionális fejlődést befolyásoló tényezőt: az *infokommunikációs eszközök* elterjedtségét az üzleti szférában és a *K+F szektor ráfordításait*, illetve *létszámállományát*. Mindkét adatkört inkább keresztmetszeti vizsgálatokban alkalmazzák, a feltárt területi különbségek igazodnak a jól ismert fejlettségi képhez, vagyis az új elemek esetében is megismétlődnek az öröklött területi egyenlőtlenségek (Jakobi 2007). Részletesebb – többféle indikátoron alapuló és alacsonyabb területi bontásban közölt – adatbázist állított össze a GKINET Kft. Az eredmények szerint mind az infokommunikációs eszközhasználat minőségi

⁴⁴ A lakásárak területi különbségeiről ld. Tóth 2004, Farkas et al. 2004.

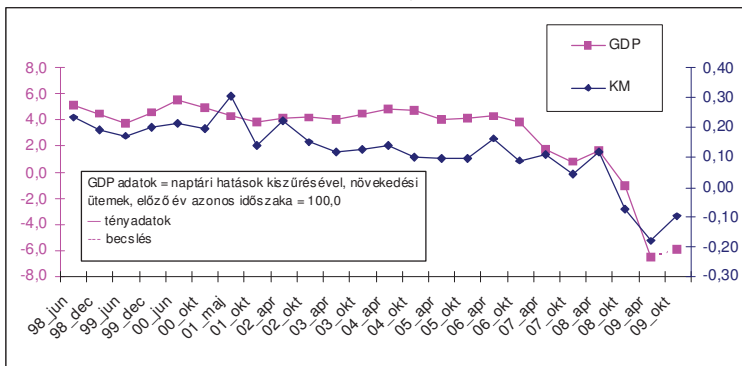

jellemzőiben, mind a K+F tevékenységben a főváros-vidék között mutatkozik éles törésvonal.

A területi fejlődés szempontjából fontos differenciáló tényező lehet még az *Európai Uniótól érkező források* térbeli allokációja is, ennek részletes vizsgálata, területi fejlődésben betöltött ellentmondásos szerepének megítélése jelenleg is számos kutatás tárgyát képezi.

A konjunktúra-jelzőszámok legszűkebben értelmezett köre, a *vállalati és lakossági felméréseken alapuló, a várakozásokat tükröző bizalmi indexek, konjunktúramutatók* is tesztelhetők abból a szempontból, hogy mennyiben alkalmasak a regionális konjunktúra megragadására. A Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete félévente adja közre a mintegy 13.000 vállalat⁴⁵ megkérdezésén alapuló, a nemzetgazdaság egészére reprezentatív felmérés eredményeit, amelyet területi és létszám-kategória szerinti megoszlás alapján súlyoz ki⁴⁶. A GDP-hez képest jóval korábban publikált adatok jól együttmozognak a gazdasági teljesítménnyel (36. ábra).

36. ábra: A GDP és a GVI által számított Konjunktúramutató alakulása, 1998-2009

Forrás: MKIK GVI, <http://www.gvi.hu/index.php/hu/research/showItem.html?id=126>

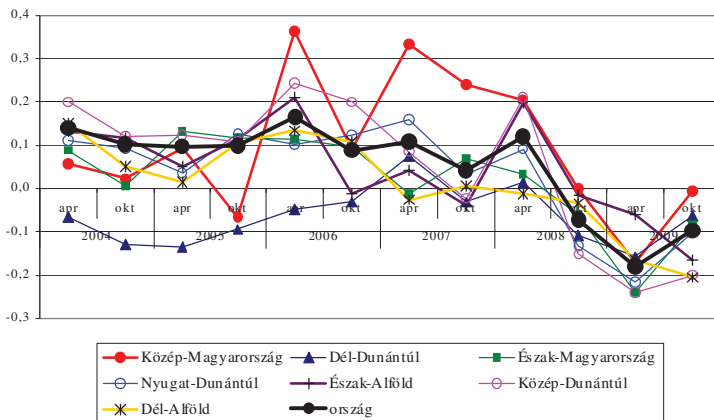
A beérkezett adatokból számítható regionális konjunktúramutató is, azonban ezek reprezentativitása rendkívül kétséges. Az egy főre jutó GDP és a Konjunktúramutató alakulása csupán a Közép-Magyarországi régióban hasonlít egymásra, a regionális pályák többsége együttmozog az országos értékkel. Az a következtetés azonban talán megengedhető, hogy a 2008-ban kezdődő válság következményeként a leginkább a közép-dunántúli cégek

⁴⁵ A vállalatok bő 10%-a tölti ki a kérdőíveket.

⁴⁶ Részletes módszertartalom ld.: <http://www.gvi.hu/index.php/hu/research/showItem.html?id=126>

konjunktúra-kilátásai romlottak, a legkevésbé pedig a központi régió vállalkozásai érzékelték a válság negatív hatásait (37. ábra).

37. ábra: A GVI Konjunktúramutató alakulása régiók szerint 2004-2009

Adatok forrása: MKIK GVI

3. A gazdasági növekedés területi sajátosságai

Az előző fejezetben a gazdaság különböző szféráiban zajló folyamatokat nemzetgazdasági és megyei szinten is áttekintettem. A következőkben az egyes szférák együttes hatását igyekszem vizsgálni. Előbb kiemelem a regionális sajátosságokat, majd az egyenlőtlenségek alakulására térek ki, végül a konjunktúra-jelzőszámokat értékelem aszerint, hogy mennyiben képesek megragadni a területi folyamatokat.

3.1. Regionális sajátosságok

A növekedés különböző tényezői nagyon eltérő térszerkezetben és differenciáltsági szinten alakítják a térfolyamatokat. A növekedési ütemek megyék közötti szóródása elsődlegesen a beruházások és az azokkal szoros kapcsolatban lévő építési teljesítmény nagy egyenlőtlenségeit jelzi, visszatükrözve e gazdasági szektor erős kötődését a nagyberuházásokhoz. Ennek ellenpárjaként a vállalkozások számának bővülésében, a foglalkoztatásban és a keresetekben szinte alig mérhető területi különbségek.

A vizsgált jelzőszámok területi adatsorai között a korrelációk túlnyomó többsége alacsony, nem szignifikáns. Ez azt jelzi, hogy a különböző térségekben egy-egy évben nagyon eltérőek, és a térségi fejlettségi szinttel is csak laza kapcsolatban változnak az egyes növekedési elemek. Az egyes szférák növekedésének területi képe egymással és a GDP-bővüléssel is nem igazán mutat hasonlatosságot. Egyetlen érdemi kivételt jelent a GDP és az ipari növekedés, a két szféra térszerkezete között majdnem az összes vizsgált évben fennálló közepesen erős kapcsolata.

Hosszabb időszak alatt történt változásokat alapul véve javul a kapcsolat. Ha a 2000-2008 időszak évi átlagos növekedési ütemei alapján vetjük össze a különböző növekedési mutatók területi szerkezetét, néhány érdekes összefüggésre is fény derül (4. táblázat). (Sajnos néhány jelzőszám esetében az évi átlagos ütem nem feltétlenül jó indikátora a változásoknak. Ha az időszakon belül a változás nem lineáris növekedést takar, azaz a növekedés és a csökkenés váltogatja egymást, akkor az évi átlagos ütem nem sokat árul el a változásokról, és az időszak végpontján történő változás lesz a meghatározó.)

4. táblázat: A megyei dinamikamutatók (2000-2008) korrelációs mátrixa*, kiemelve a legalább közepes erősségű kapcsolatokat

	GDP	beru	jszv	jszvnv	ipar	épip	vendéj	vend	fogl	MN	bér	lakép	laken	GDPp
GDP	1													0,07
beru	0,27	1												-0,13
jszv	0,60	0,27	1											0,13
jszvnv	0,29	-0,28	0,64	1										-0,08
ipar	0,66	0,05	0,34	0,23	1									-0,07
épip	0,50	0,16	0,32	0,45	0,31	1								-0,13
vendéj	0,10	-0,06	0,08	0,03	-0,10	0,17	1							0,11
vend	0,06	0,00	0,02	0,07	0,05	0,04	0,81	1						0,08
fogl	0,74	0,30	0,81	0,49	0,55	0,48	0,12	0,12	1					0,16
MN	-0,19	0,03	-0,20	-0,21	-0,34	-0,21	0,04	-0,19	-0,34	1				-0,59
bér	0,00	-0,09	-0,34	-0,12	0,13	0,03	-0,06	-0,16	-0,30	0,20	1			-0,60
lakép	0,45	0,15	0,35	-0,20	0,19	-0,06	0,21	0,22	0,43	-0,34	-0,57	1		0,67
laken	0,16	0,10	0,44	-0,04	0,28	-0,03	0,01	-0,10	0,41	-0,46	-0,31	0,60	1	0,51

* a beruházások és a bérek esetében folyó áras adatokból képzett volumenindexek; beruházások 2000-2007

A mutatók rövidítése: **beru**: beruházások teljesítményértéke, telephely szerint, **jszv**: jogi személyiséggel rendelkező társas vállalkozások, **jszvnv**: jogi személyiség nélküli társas vállalkozások, **ipar**: ipari teljesítmény telephely szerint, **épip**: építőipari teljesítmény székhely szerint, **vendéj**: vendégházak száma kereskedelmi szálláshelyeken, **vend**: vendégek száma kereskedelmi szálláshelyeken, **fogl**: foglalkoztatottak száma, **mn**: munkanélküliek száma, **bér**: bruttó átlagkereset, **lakép**: lakásépítések száma, **lakeng**: kiadott lakásépítési engedélyek száma, **GDPp**: egy főre jutó GDP értéke 2000-ben (nem volumenindex).

A fenti táblázat alapján is megállapíthatjuk, hogy a növekedési adatok többsége nem áll kapcsolatban a fejlettségi szinttel, vagyis sem – az egy főre jutó GDP alapján – elmaradott, sem a fejlett megyéket nem jellemez az átlagosnál nagyobb bővülés a gazdaság legtöbb szférájában. Kivételt képez ez alól a munkanélküliség, a bérszínvonal és a lakásépítések alakulása. 2000 és 2008 között a munkanélküliség átlag feletti növekedése alapvetően az elmaradottabb térségeket sújtotta, a bérszínvonal alakulása viszont egyértelműen a kiegyenlítődés irányába hatott, vagyis a fejlettebb térségekben kevésbé növekedett. A lakásépítések is nagyobb intenzitással zajlottak a fejlettebb térségekben.

A GDP növekedési ütemének területi struktúrája közepesen erős kapcsolatban áll az ipar, az építőipar és a jogi személyiségű vállalkozások számának alakulásával. (Ez utóbbi azért érdekes, mert korábban bebizonyosodott, hogy a vállalkozások száma időben nem mozog együtt a gazdasági teljesítmény változásával.) Fontos jelzőszámnak tűnik a foglalkoztatottak száma, amely hosszabb távon erősen kapcsolódik az összteljesítmény és több más jelzőszám változásához is. A várakozásokkal ellentétben azonban a beruházások és a GDP bővülésének mértéke térben nem hasonlít annak ellenére sem, hogy nemzetgazdasági szinten az idősorok nagyon jól korrelálnak.

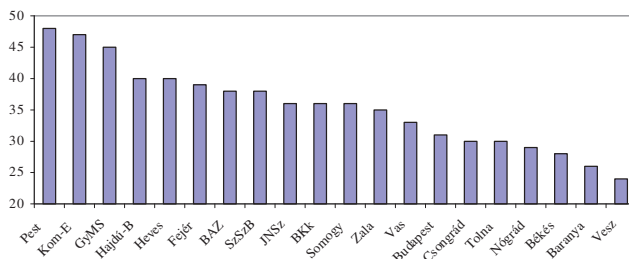
Annak eldöntésére, hogy egy-egy megye dinamikája mennyire kiegyensúlyozott az ezredforduló után, egy nagyon egyszerű teszttel mutatható ki. Vegyük sorra a megyei

volumenindexeket a gazdaság különböző szféráiban 2000 és 2008 között minden évben, és számoljuk össze azoknak az eseteknek a számát, amikor az adott megye bővülése a mediánérték fölött volt! Ha egy megye értékei a gazdaság több szférájában is gyakran kerültek a középérték fölé, akkor elmondható, hogy kiegyensúlyozottan növekszik. Ha az esetszám alacsony, akkor is stabilitásról beszélhetünk, de negatív értelemben. Hogy ne kapjon túl nagy hangsúlyt egy-egy szféra, csak a következő jelzőszámok indexeit vontam be a vizsgálatba:

- Jogi személyiségű regisztrált társas vállalkozások számának volumenindexe
- Ipari termelés volumenindexe
- Építőipari termelés volumenindexe
- Vendégszákák számának volumenindexe
- Foglalkoztatottak számának indexe
- Munkanélküliek számának indexe (fordított nagyság szerinti értékeléssel)
- Bruttó átlagkeresetek indexe
- Lakásépítési engedélyek számának indexe

A 8 jelzőszámot tehát minden megye esetében – a bruttó bérek kivételével⁴⁷ – 9-szer vizsgálhatunk. Egy-egy megye elvben maximálisan 71-szer kerülhetne a medián fölé, ekkor minden évben, minden jelzőszám alapján a rangsorok első felében szerepelne. A kapott eredmények szerint (38. ábra) azonban még a legjobban szereplő Pest megye is csak 48-szor, vagyis az esetek bő kétharmadában került ilyen pozícióba. A legrosszabbul szereplő Veszprém azonban mindössze 24-szer. Tehát a megyék mezőnyét a módszer elég jól differenciálja.

38. ábra: Medián fölötti helyzetek száma 8 gazdasági jelzőszám alapján 2000 és 2008 között

⁴⁷ A bruttó bérek indexe csak 2001-től áll rendelkezésre.

A fenti eredményeket összevetve a GDP bővülésének évi átlagos ütemével ugyanezen időszak alatt több lényeges megállapítást tehetünk:

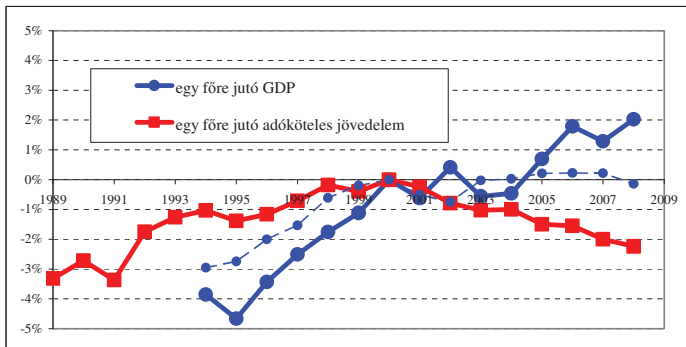
- Mindkét szempontból jó teljesít Pest és Komárom-Esztergom megye, ahol a dinamika a gazdaság több szféráját és viszonylag tartósan érinti.
- Legfejlettebb megyénk közül Győr-Moson-Sopron megyében nem kiugróan magas a gazdasági összteljesítmény növekedése, azonban kiegyensúlyozott szerkezetben megy végbe. Fejér és különösen Vas megye már koránt sem szerepel ilyen jól.
- A GDP alapján javuló megyék (Heves, Hajdú-Bihar, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg) a konjunktúra-jelzőszámok alapján is jobban teljesítenek.
- Mind az egy főre jutó GDP, mind a GDP bővülési üteme, mind a konjunktúra-jelzőszámok eléggé reménytelen helyzetet tárnak fel Nógrád és Békés megyékben, de ehhez hasonlóan a tolnai gazdaság sem mutatja az élénkülés jeleit.
- A mediánteztben az utolsó két helyen szereplő Baranyáról és Veszprémről a korábbiakban még nem sok szó esett. Főképp Veszprém esetében nem meglepő a kapott eredmény, ugyanis valóban sokat veszített relatív pozíciójából a GDP alapján is.
- A teszt alapján viszonylag kedvezőtlen pozícióban szerepel Budapest. A GDP növekedése 9-ből 7-szer a medián-érték fölött szerepelne, azonban főként a bruttó bérek és az ipari termelés szinte végig medián alatti növekedése miatt kerül az utolsó harmadba. Mindez tovább erősíti azt a feltételezést, hogy a fővárosi gazdaság dinamikáját más jellegű jelzőszámmal, egészen konkrétan a (gazdasági) szolgáltatások teljesítménye alapján lehetne igazán megragadni.

3.2. Kiegyenlítődés vagy differenciálódás?

A Bevezetésben felsorolt kérdések közül az A/2 jelű arra vonatkozott, hogy a – Nemes Nagy által módosított és kiegészített (Nemes Nagy 1987, 2005) – Williamson-hipotézisnek megfelelően elindult-e már Magyarországon a területi egyenlőtlenségek csökkenése a gazdaság különböző szféráiban. A kutatási előzmények (Kiss 2007) szerint az ezredfordulót követően a divergencia szakasza véget ért; az egy főre jutó bruttó személyi jövedelmek esetében minden területi szinten jelentős béta- és szigma-konvergencia is lejátszódott, és az egy főre jutó GDP-t tekintve is enyhébb fokú béta-konvergencia mutatható ki a 19 megyére vonatkozóan. Az idősor továbbvezetésével a jövedelmek alapján mérhető társadalmi

egyenlőtlenségek további csökkenése mutatható ki, azonban a gazdasági értéktértermelés területi különbségei az utóbbi években nem alakultak ennyire kedvezően⁴⁸ (39. ábra).

39. ábra: Szigma konvergencia és divergencia Magyarországon NUTS 3 szinten* (Hoover index változása százalékpontban a 2000. évi értékhez képest)

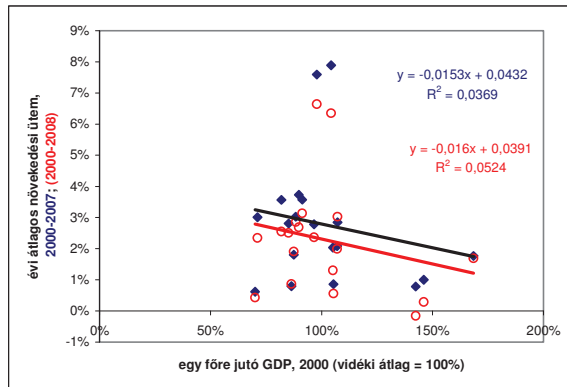
19 megye + a főváros (n=20), vékony szaggatott vonallal: Budapest nélkül (n=19)

Adatok forrása: az egy főre jutó adóköteles jövedelemre vonatkozó számításokat Kiss János Péter bocsátotta rendelkezésemre.

A gazdasági értéktértermelés megyei szinten szigma-divergenciát jelez, melynek oka egyértelműen a Budapest és a vidék (vagyis a többi 19 megye közötti) szakadék további mélyülése, ugyanis Budapestet kiemelve a vizsgálatból, azaz csak a megyék közötti egyenlőtlenségekre fókuszálva a különbségek stagnálása, viszonylag enyhe növekedése figyelhető meg. Azonban a 19 megye között Kiss által kimutatott béta-konvergencia jelei elhalványodnak: a 2000. évi egy főre jutó GDP érték, illetve a GDP évi átlagos növekedési üteme között a fordított irányú kapcsolat megbízhatósága és erőssége is csökken (2000 és 2005 között még -0,30 a Pearson-féle korrelációs együttható értéke, 2000 és 2007 között már csak -0,19). A válság területi kiegyenlítő szerepére utal, hogy a 2008. évet is bevonva vizsgálatba a valamennyit javul az összefüggés (40. ábra) magyarázó ereje.

⁴⁸ Természetesen az egy főre jutó GDP nagyobb területi egyenlőtlenségeket hordoz, mint a jövedelem. Itt a változások könnyebb összehasonlíthatósága kedvéért viszonyítottam mindkét idősort a 2000. évi egyenlőtlenségi szinthez.

40. ábra: Megbízhatatlan béta-konvergencia a megyék között* az egy főre jutó GDP és annak változása alapján az ezredforduló után.

*Budapest nélkül

A vidéken belüli egyenlőtlenségek mérséklődése irányába hat a fejlett Vas és Fejér megyék átlag alatti, illetve Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Bács-Kiskun, valamint Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén átlag fölötti dinamikája (ld. 2. táblázat). Komárom-Esztergom és Pest megye gazdaságának kimagasló növekedése az ezredfordulóig még a kiegyenlítődéssel irányába hatott, azonban azóta az egy főre jutó GDP értékek már távolodnak a vidéki átlagtól, vagyis egyre nagyobb mértékben haladják meg azt. Nógrád és Békés, a fejlettségi rangsorok végén szereplő megyék dinamikátlansága is a konvergencia ellen hat.

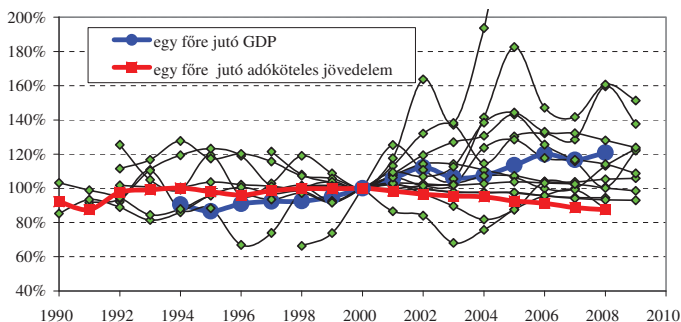
Visszatérve az eredeti kérdésselre, hogy ugyanazon irányba mutatnak-e a gazdaság különböző szféráiban a területi folyamatok, némi módosításra van szükség. Előzetes feltételezésem szerint ugyanis a közeledési fordulat a gazdaság legtöbb szférájában jelen lenne, ez azonban már a GDP-re vonatkozó idősor továbbvezetésével megdőlt. Vizsgálható azonban az a kérdés, hogy az egyes indikátorok között van-e olyan, amely egyértelműen kiegyenlítődéssel/differenciálódást jelez.

A továbbiakban két viszonylatban tekintem át az egyes gazdasági szférákban mérhető területi egyenlőtlenségek alakulását. Egyrészt a főváros-vidék megosztottságot vizsgálom az alapján, hogy a fővárosra és a 19 megye átlagára vonatkozó értékek hányadosa hogyan változott (41. ábra), másrészt a vidéki tér belső differenciáltságának változását tesztelem a Hoover-index változásának bemutatásával (42. ábra). A különválasztást indokolja, hogy jelenleg a főváros-vidék dualizmus a legmarkánsabb eleme az ország térszerkezetének, illetve

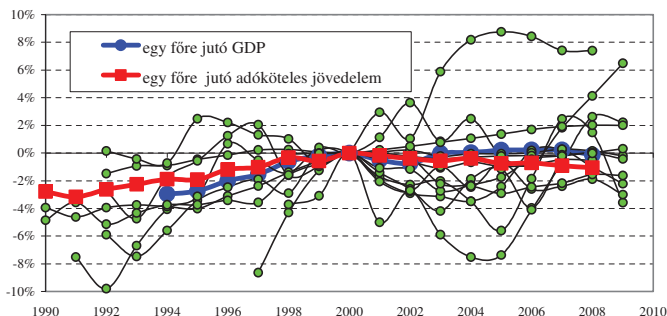
a fentiekben igazolódott, hogy nem azonos irányú változások játszódnak le a két viszonylatban. Ráadásul vannak olyan jelzőszámok, amelyek csak az egyik, vagy csak a másik a vidéki tér differenciálásban bírnak markáns szereppel, így elsősorban az ipari termelés. Bár az egyes gazdasági jelzőszámok eltérő mértékű differenciákat takarnak, hogy a változások irányát kiemljem és összehasonlíthatóvá tegyem, ismét a 2000. évi értékekhez viszonyítottam.

41. ábra: A főváros – vidék arány változása a gazdasági jelzőszámok alapján (2000. évi arány = 100%)

Emlékeztetőül: az ábrákon az előző fejezetekben jellemzett gazdasági jelzőszámok területi egyenlőtlenségei szerepelnek. Ezek közül a népességre vetített GDP és jövedelem indikátor egyenlőtlenségeit kiemeltük. E közelítésben azonban nem az egyedi indikátorok, hanem a területi egyenlőtlenség alakulása áll a középpontban.

42. ábra: A gazdasági jelzőszámok területi egyenlőtlenségeinek alakulása a 2000. évi szinthez képest a 19 megye között, a Hoover index változása alapján, százalékpontban

A kissé kuszának tűnő vonalak, illetve a pontos adatok (ld. 3. melléklet) részletesebb elemzésével az alábbi megállapítások tehetők:

- *A gazdasági jelzőszámok jelentős része a főváros-vidék viszonylatban jelez divergenciát az ezredforduló után, míg az 1990-es években a vidéki téren belül is erősen növekedtek a területi egyenlőtlenségek.*
- A főváros előnye egyre nagyobb a lakásépítések és a turistaforgalom fajlagos adatai alapján, változatlan a különbség a foglalkoztatottak aránya szerint, és egyértelműen a közeledés jelei mutatkoznak a bérek, jövedelmek, valamint a csekélyebb jelentőséggel bíró jogi személyiség nélküli vállalkozások sűrűsége alapján. A lényeges indikátorok közül a beruházások és a külföldi működőtőke fajlagos adatai alapján kezdetben erős kiegyenlítődés figyelhető meg, azonban 2004 után újra nő a főváros előnye, csakúgy, mint a munkanélküliség esetében, az építőipari teljesítményben pedig éppen ellentétes irányú változások történtek.
- A megyék között a gazdasági közeledés irányába hat az építőipari teljesítmény alakulása, nem növeli és nem csökkenti az egyenlőtlenségeket a foglalkoztatás, a turizmus, a bérek, a jogi személyiség nélküli vállalkozások sűrűségének változása, de egyértelműen a divergencia irányába mutat a jogi személyiségű cégeké. A legnagyobb mértékben a KMT egyenlőtlenségei növekedtek meg az időszak elején. A vidéki teret erősen differenciáló ipari termelés alakulása 2004-ig a közeledés, 2004 után a távolodás irányába hat, a világgazdasági válság hatására azonban újra kiegyenlítődés kezdődött – mindez a gazdasági összteljesítmény egyenlőtlenségeinek változásával összhangban áll. *Az ipari teljesítmény vidéki tér differenciálásban játszott szerepe tehát nem csak az egyenlőtlenségek egy időpontra vonatkozó összehasonlítása, hanem a területi egyenlőtlenségek változása alapján is megragadható.* Hasonlóan ingadozik egyébként a lakásépítések és a munkanélküliség szerepe is. Összességében a legfontosabb jelzőszámok alapján nincs határozott, egyértelmű trend, néha kioltják, néha fölerősítik egymást a különféle változások.
- A gazdasági válság hatására 2008-ban és 2009-ben több jelzőszám alapján az egyenlőtlenségek csökkenése mutatható ki mind a főváros-vidék viszonylatban, mind a vidéki téren belül. A kivételek egyike a lakásépítések volumenindexe, bár ez jellegzetesen késve reagál a várakozások alakulására, hiszen múltbeli döntések eredményét tükrözi. Az építési engedélyek alapján már csökkennek az egyenlőtlenségek. A másik kivétel a fővárosi és a vidéki ipari termelés közötti

különbség növekedése, ami azt jelenti, hogy a vidéki ipar sokkal nagyobb mértékű visszaesést szenvedett el.

3.3. A főbb konjunktúramutatók értékelése

Az egyes jelzőszámok gazdasági teljesítményt magyarázó képességéről az alábbi kérdések megválaszolásával alkothatunk képet:

1. *A vizsgált gazdasági jelzőszám alapján meghatározható területi kép hasonlít-e a GDP által kirajzoltéhoz?* Ez a népességre vetített adatok területi adatsoraira számított korrelációs együtthatóval egyszerűen tesztelhető. A számításokat elegendő egyetlen évre – most a válság által még nem érintett 2007-re – vonatkozóan elvégezni, ugyanis a területi különbségek évről évre nem változnak meg alapvetően. Budapest kiugróan magas gazdasági teljesítményének esetleges torzító hatását kiküszöbölendő a számítást elvégeztem mind a 20 területegységre, és a főváros kiemelése után is. (5. táblázat)
2. *A vizsgált gazdasági jelzőszámok közül mennyire differenciálja a megyéket, vagyis melyik hordoz nagy – az egy főre jutó GDP-hez képest nagyobb – területi egyenlőtlenségeket?* Ez egyenlőtlenségi mutatóval számszerűsíthető. Jelen esetben a Hoover-indexet számítottam, vagyis összehasonlítottam, hogy az adott jelzőszám területi megoszlása mennyire hasonlít a népesség megoszlásához⁴⁹; ebben az esetben is külön mérve a vidéki téren belüli egyenlőtlenségeket is. (5. táblázat)
3. *Az adott gazdasági jelzőszám dinamikája hasonlít-e a GDP-éhez nemzetgazdasági, illetve megyei szinten?* Ez egyrészt a dinamikát kiemelő láncindex idősorok korrelációval történő összehasonlítása⁵⁰ (6. táblázat), másrészt a trendváltozások (fordulópontok) létének, időpontjának összevetése révén válaszolható meg.
4. *Az egyes gazdasági jelzőszámok alapján a növekedés területi szerkezete hasonlít-e a GDP változásának területi szerkezetéhez?* Hasznosak lehetnek ugyanis azok az indikátorok is, amelyek időben nem mozognak együtt az összteljesítménnyel, de ez inkább adminisztratív okoknak köszönhető. (Lásd a 3.1 alfejezetben a 4. táblázatot.)
5. *Az adott gazdasági jelzőszám alakulását mennyiben határozzák meg a gazdasági folyamatoktól független tényezők?*

---

⁴⁹ Több egyenlőtlenségi mutatót is kiszámoltam, de szignifikáns különbségek nem adódtak.

⁵⁰ A válság esetleges torzító hatását kiküszöbölendő 1995 és 2007 között, valamint 1995 és 2009 között is elvégeztem a számítást a nemzetgazdaság egészére.

6. Az egyes jelzőszámok technikailag alkalmasak-e a vizsgálatra? (Rendelkezésre áll-e egységes módszertan alapján összeállított, hosszú idősor, telephely vagy székhely szerint érhető el az adatok, képezhető-e volumenindex, rendelkezésre áll-e negyedéves idősor, stb.)

5. táblázat: Gazdasági jelzőszámok területi jellemzői, 2007-ben

	Korreláció az egy főre jutó GDP területi adatsorral**		Hoover index értéke *** (%)	
	n=20	n=19	n=20	n=19
Egy főre jutó GDP	1,00	1,00	20,6%	8,7%
Egy lakosra jutó beruházás (a megvalósulás helye szerint)	0,74	0,72	18,5%	13,9%
Külföldi érdekeltségű cégek külföldi tőkéjének egy lakosra jutó értéke*	0,95	0,88	45,4%	39,7%
Jogi személyiségű regisztrált társas vállalkozások 1000 lakosra jutó száma	0,95	0,74	26,7%	11,1%
Jogi személyiség nélküli regisztrált társas vállalkozások 1000 lakosra jutó száma	0,92	0,60	21,9%	9,7%
Egy főre jutó ipari termelési érték	0,32	0,77	26,4%	29,8%
Egy főre jutó építőipari termelési érték az építőiparban*	0,93	0,68	23,7%	11,8%
1 lakosra jutó vendég a kereskedelmi szálláshelyeken	0,41	0,20	31,1%	29,4%
Egy lakosra jutó vendégéjszaka a kereskedelmi szálláshelyeken	0,27	0,16	33,9%	34,8%
Foglalkoztatottak aránya	0,66	0,83	4,8%	4,5%
Munkanélküliségi ráta	-0,53	-0,71	18,9%	18,1%
Bruttó átlagkereset	0,96	0,83	8,8%	3,2%
1000 lakosra jutó lakásépítés	0,63	0,52	20,1%	19,0%
1000 lakosra jutó lakásépítési engedély	0,56	0,52	22,5%	22,1%
Egy lakosra jutó adóköteles jövedelem	0,91	0,90	9,6%	6,6%

* székhely szerinti számba vett adatok

** kiemelve az eltérő területi mintázatra utaló értékek

*** kiemelve a markáns egyenlőtlenségeket hordozó értékek

6. táblázat: Gazdasági jelzőszámok idősorainak néhány jellemzője nemzetgazdasági szinten

volumenindex	Korreláció a GDP volumenindex indősorával		Volatilitás	
	1995-2009	1995-2007	1995-2009	1995-2007
Bruttó hazai termék (GDP)	1,00	1,00	3,1	1,5
Beruházások teljesítményértéke*	0,77	0,62	5,9	5,0
Jogi személyiséggel rendelkező társas vállalkozások száma	-0,31	-0,51	4,8	5,0
Jogi személyiség nélküli társas vállalkozások száma	0,26	-0,31	6,4	6,1
Ipari termelés	0,88	0,49	8,1	4,3
Építőipari termelés	0,55	0,71	9,9	10,9
Vendégek száma kereskedelmi szálláshelyeken	0,68	0,16	3,3	2,4
Vendégéjszakák száma kereskedelmi szálláshelyeken	0,50	-0,08	3,6	2,9
Foglalkoztatottak száma	0,72	0,58	2,2	1,3
Munkanélküliek száma	-0,63	-0,05	12,0	9,0
Bruttó átlagkereset	0,53	-0,03	6,8	5,3
Reálbér*	0,63	0,69	6,2	6,7
Lakásépítések száma	0,15	-0,24	16,4	16,4
Lakásépítési engedélyek száma**	0,66	0,36	22,2	19,9

* volumenindex csak nemzetgazdasági szinten áll rendelkezésre

** idősor csak 1999-től áll rendelkezésre

Az általános konjunktúramutatók esetében elvárható, hogy a gazdaság összteljesítményével megközelítőleg szinkronban váltoozanak. Közülük a *beruházások teljesítményértéke* nagyon jól kapcsolódik a GDP időbeli alakulásához. Területi bontásban azonban problémát okoz, hogy az értékatokat a megvalósulás helye szerint csak 1-1,5 évvel később közlik. A beruházó székhelye szerint közölt adatok gyorsan és akár negyedéves bontásban is elérhetők, azonban ezek is csak folyóáron, vagyis hiányoznak a volumenindexek. E fontos jelzőszámból tehát csak késve nyerhetünk információt, a többitől eltérő módszereket alkalmazva (pl. a fajlagos adatok vidéki átlaghoz viszonyított értékeinek változásával, volumenindexek becslésével). Még ennél is problémásabb a térben nagy, de a GDP-hez hasonló területi mintázatú *külföldi működőtőke-állomány* alakulásának elemzése. Ugyanis ebben az esetben csak székhely szerinti számbavétel történik, és egy adminisztratív jellegű székhely-változás jelentős területi elmozdulást indukál a termelés tényleges helyének változása nélkül is. A folyóáras adatok közlése ráadásul 2000 óta más tartalommal történik (korábban külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéjét, azóta saját tőkéjét közlik).

A *regisztrált vállalkozások* számából technikailag nagyon egyszerűen képezhetők volumenindexek, amelyek könnyen, gyorsan, akár negyedéves gyakorisággal elérhetők

megyei bontásban is. A belőlük képezhető fajlagos adatok is kellőképp tükrözik a fejlettség egy főre jutó GDP-vel jellemzett területi különbségeit. Azonban az ezredforduló óta a növekedési adatok egyáltalán nem követik a gazdasági teljesítmény alakulását, sem nemzetgazdasági szinten, sem az egyes megyéket vizsgálva. Sőt, még az adminisztratív okok miatt értékelhetetlen 2008. évi adatok elhagyásával is fordított irányú marad a kapcsolat, azaz épp akkor lassul a vállalkozások számának növekedése, amikor a GDP intenzívebben bővül. A nem működő vállalkozások kiszűrése nagyon időigényes (2 éves késést eredményez az adatközlésben), és a folyamatok helyes értelmezéséhez is csak egy fokkal visz közelebb. A jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások számának változása mégis jól használható területi információkat hordoz, ugyanis épp azokban a megyékben átlag fölötti a növekedés, amelyek a GDP alapján is kedvező helyzetben vannak, ráadásul igen jól kapcsolódik a foglalkoztatottak számának változásához.

Az ágazati jellegű adatok közül az *ipari termelés értéke és volumenindexei* fontos, megbízható adatforrást jelentenek. A termelés népességre vetített értéke a gazdasági fejlettség területi különbségeit nagyon jól magyarázza, de csak a vidéki téren belül. Az ipari növekedés időbeli alakulása is együttmozog az összteljesítményével; egyedüli jelzőszámként nem csak nemzetgazdasági szinten, hanem a megyék döntő többségében is (a 19 megye közül 16-ban), és a változás területi szerkezete is a GDP-adatsoréval. 2001-ben a GDP-hez képest tartalmaz egy extra recessziót is, azonban mindez összekapcsolható a gazdasági növekedés minőségi jegyeinek átalakulásával. Az egyetlen problémát az jelenti, hogy megyei szinten csak 1999-ig vezethetők vissza a volumenindex idősorok módszertani váltás miatt.

Az *építőipari teljesítmény* erősen összefügg a gazdasági teljesítmény területi szerkezetével és időbeli változásával, sőt, korrelál a beruházások, valamint a foglalkoztatottak számának alakulásával is. Kisebb módszertani töréssel, de a területi idősorok egészen 1992-ig visszavezethetők. Jelentős problémát okoz ugyanakkor, hogy nem a kivitelezés helye, hanem a kivitelezést végző szervezet székhelye szerint érhetőek el ezek az adatok. A megyék többségében nem mutatható ki időbeli együttmozgás a GDP alakulásával, a fővárosban viszont erős (+0,72) a kapcsolat. Az idősorok erős volatilitása, évről évre ellentétes irányba történő mozgása is erősen zavarja a megyei pályák értékelését, értelmezését.

A turizmus teljesítményét remélhetőleg jól megragadó *vendégforgalmi adatok* technikailag szintén könnyen és gyorsan elérhető, egyszerűen kezelhető adatbázist képeznek, azonban időbeli változásuk nem hasonlít a gazdasági teljesítményére; a fő turisztika célterületek közül egyedül Somogy megyében mutatható ki enyhe együttmozgás. Területi

mintázatuk sem egyezik meg az egy főre jutó GDP-ével. Azonban nem általános, hanem ágazati jellegű jelzőszámról lévén szó, ezek teljesülése alapvetően nem elvárás.

A *foglalkoztatottságra* vonatkozó adatok az ipari termeléshez hasonlóan nagyon hasznos információkat nyújthatnak a gazdasági folyamatokról. A foglalkoztatottak száma az egyik legstabilabb rendszer, de csekély változásai összhangban állnak a gazdasági teljesítmény változásával. Nemzetgazdasági szinten ez a kapcsolat közepes erősségű, azonban a megyei szinten vizsgálódva az összefüggés gyakorta elvész. Tehát a teljesítmény növekedése nem feltétlenül jár együtt a foglalkoztatottság emelkedésével, a hatékonyság azonban ilyenkor ezzel párhuzamosan javul. A munkanélküliek számának, arányának változása jelentősebb adminisztratív problémával terhelt, ugyanis 2005-ben egyötöddel emelkedett meg a munkanélküliek száma, amit nem a gazdasági folyamatok indokoltak. Ugyanis a munkanélküli ellátórendszer 2005. november 1-jétől hatályos átfogó módosításának köszönhetően az inaktívaknak érdemes lett magukat munkanélküliként regisztráltatni, és ez megjelent a KSH ettől elviekben független statisztikaiban is.

Az *alkalmazásban állók keresetének* alakulása nagyon sok problémával terhelt. A pénzértékben, nomináláron kifejezett adatok nagyobb infláció alkalmával a gazdasági folyamatokat nem tükrözve javulnak. A legfrissebb adatokat a foglalkoztató székhelye szerint közlik, és csupán 2000-ig vezethető vissza az idősor megbízható módon. Változásában elsősorban az állami intézkedések hatásai tükröződnek, csupán a 2008. évi sokk hatására kerül kapcsolatba a gazdasági teljesítmény változásával. Azonban ebben az esetben sem egyértelmű az összefüggés: a nagy ipari visszaesést elszenvedő megyékben még növekednek is az alkalmazásban megmaradók átlagbérei, míg a többi térségben az állam kiadáscsökkentő intézkedéseinek hatására csökkenés tapasztalható. Feltétlenül szükség lenne a versenyszféra és a közszféra bérszínvonalának szétválasztására megyei szinten is.

Utolsó számításba jöhető jelzőszám a lakásépítések számának alakulása, vagyis pontosabba a lakásépítési engedélyek számának alakulása – a gazdasági teljesítménnyel ugyanis inkább ez utóbbi mozog együtt, az előbbi jellegzetesen késve reagál. A lakáspiaci tendenciák eltértek a gazdaság összteljesítményében tapasztalhatótól, a 2008. évi válság azonban sokat „javított” a kapcsolaton. A területi folyamatok értékelésére inkább csak több év átlagolásával alkalmas, az idősorok erős volatilitása miatt.

4. A 2008-2010-es gazdasági világválság hatásai⁵¹

A gazdasági világválság a környező országokhoz képest is nagy visszaesést eredményezett a magyar gazdaságban, melynek jól ismert jelei a növekvő munkanélküliség, a beruházások visszafogása, a kibocsátás és az export drasztikus csökkenése, illetve a reálbérek és a belső kereslet visszaesése. Ezeket az általános, azaz a világ legtöbb országában tapasztalható jelenségeket csak felerősítette a magyar gazdaság sajátos helyzete: a viszonylag magas költségvetési hiány és a magas eladósodottság, kiegészülve a háttérben meghúzódó társadalmi, gazdasági és politikai feszültségekkel együtt.

Csupán néhány adatot elevenítenék fel a válság érzékeltetésére: 2009-ben a magyar GDP 6,3%-kal zsugorodott, míg a munkanélküliségi ráta ugyanebben az évben 8%-ról 10%-ra emelkedett⁵². Azt is hozzá kell fűznünk azonban, hogy bármilyen súlyosnak is mondjuk ezt a mostani válságot, ennek hatása egyelőre meg sem közelíti a rendszerváltozás okozta sokkot (43. ábra.) Akkor a GDP 1989-től kezdve négy hosszú éven át folyamatosan csökkent, és csak 1994-ben váltott irányt a negatív trend. A válság előtti, 1989-es teljesítményszintet pedig csupán 10 évvel később, 1999 végére érte el a magyar gazdaság.

A jelenlegi (2008-ban kezdődött, és remélhetőleg 2010-ben véget érő) válságban már 2008 2. negyedévétől csökken a GDP, noha igazán jelentős visszaesés csak 2008. utolsó és 2009. első negyedévében következett be. Azonban vélhetőleg 2010 folyamán túllendülünk a mélypontra, így a visszaesés a kiindulópontoz képest nem éri el a 10%-ot, és remélhetőleg a zsugorodás időtartama sem lesz hosszabb két évnél, szemben a transzformációs válsággal, amikor a nemzetgazdasági teljesítmény 4 hosszú éven át folyamatosan, összesen 20%-kal csökkent. Ezzel együtt sem szeretném a 2008-2010-es válságot jelentéktelen mértékűnek beállítani, hiszen a nemzeti jövedelem ilyen mértékű visszaesése nagyon ritka: a 20 század folyamán a transzformációs válságot, illetve a világháborúk időszakát leszámítva csak az 1929-1933-as gazdasági világválság okozott hasonló mértékű károkat (KSH 1996).

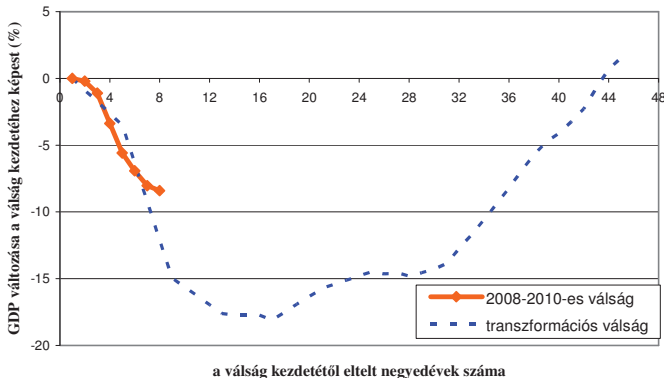
---

⁵¹ A fejezetben szereplő kutatásaimhoz nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet (MKIK GVI).

⁵² A 15-74 éves népességre vonatkozóan, IV. negyedévi adatok a KSH lakossági munkaerő-felméréséből.

43. ábra: A transzformációs (1989-1994) és a 2008-2010-es válság hatása a magyar gazdaság teljesítményére

Forrás: www.gvi.hu és www.niesr.ac.uk nyomán, KSH adatai alapján saját számítás és szerkesztés
 Adatok forrása: KSH stADAT adatbázis, 2010. márc. 28-ai letöltés:
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/tabl3_01_08hc.html, és
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tabl3_01_01i.html)

A recesszió gyors és jelen időben zajló folyamatának területi hatásait viszonylag kevés indikátor képes megragadni. A 2. fejezetben részletesen elemzett konjunktúraindikátorok is mintegy fél éves késéssel kerülnek publikálásra; ráadásul a váratlan változások, gyors visszaesések idején azért sem jelentenek jó információforrást, mert időben sem elég részletezettek és igen gyakran visszamenőlegesen korrigálni kell. A jelenben és a közeli múltban történő, országos szinten viszonylag jól megragadható gyors visszaesést, esetleg fellendülését kimutatni nehéz feladatnak bizonyul. Eddig mindössze három adatforrást sikerült feltárni, amelyek többé-kevésbé alkalmasak a világgazdasági válság területi hatásainak megragadására, ráadásul a területi részletezettségük is megfelelő:

1. A sajtóban megjelenő vállalati leépítései szándékok. Az érintett vállalatok telephelyhez köthetők, így az elbocsátások száma területi szempontból is elemezhető.

2. A nyilvántartott álláskeresők számának alakulása⁵³. Erre vonatkozóan az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) honlapján⁵⁴ havi rendszerességgel, mindössze egy-két hónap csúszással közli a települési szintű adatokat.
3. A felszámolási eljárások, csődök, végelszámolások alakulása. Az érintett cégek neve és telephelyének címe a Céglönyben heti rendszerességgel szerepel.

A rendelkezésre álló információk források alapján tehát már most leszögezhetjük, hogy a válság terjedése sokkal inkább megragadható, mint az esetleges fellendülés. Ennek oka az, hogy az elbocsátások hírértékűek, és nem a létszámbővítés; illetve a csődeljárások, végelszámolások naprakészen elérhetők, új vállalatok alapítása viszont nem. A következőkben ezeket az adatforrásokat részletesebben is elemzem, mégpedig – az eddigiektől eltérően – nem megyei, hanem a területi folyamat minél teljesebb megértése okán települési és kistérségi szinten.

4.1. Az elbocsátások területi koncentrálódása

A gazdasági válság területi hatásainak elemzésére kivételes alkalmat ad, hogy a vállalatok leépítési szándékai a szélesebb nyilvánosság elé kerülnek, így az elbocsátási szándékot bejelentő cégek érintett telephelyei az esetek többségében azonosíthatók, településekhez köthetők. Mivel az elbocsátások száma jól alkalmazható a gazdasági teljesítőképesség visszaesésének indikátoraként, ezekből az információkból felvázolható a gazdasági válság magyarországi földrajza.

Érdeemes tehát összegyűjteni a sajtóban megjelenő elbocsátási híreket és az érintett cégek székhelyei és telephelyei szerint megfigyelni, hogy mely településeket érint leginkább a válság⁵⁵. A 2008 szeptember végétől 2009 októberéig összegyűjtött információk természetesen nem felelnek meg minden szempontból a statisztikai adatgyűjtéssel szemben támasztható elvárásoknak. Ennek egyik oka, hogy elsősorban a nagyobb vállalatok elbocsátásai hírértékűek, a kisebb cégek néhány főt érintő létszámléépítései nem kerülnek nyilvánosságra. 2008 októbere és 2009 októbere között 36 ezer fő munkahelyének

⁵³ A KSH által közölt munkanélküliség és a nyilvántartott álláskeresők száma közötti különbségekről részletesen lásd a 2.3.1. fejezetet. Az ÁFSZ megyei bontásban további figyelemre méltó adatokat is publikál (pl. újonnan belépők álláskeresői száma, nyilvántartásba bekerülő üres álláshelyek száma, bejelentett csoportos létszámléépítések), ezekkel a jövőben bővíthető a témakör vizsgálata.

⁵⁴ http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2010

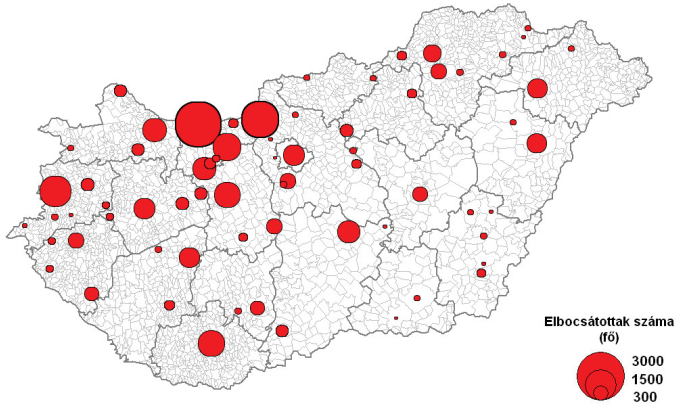
⁵⁵ A több telephelyes vállalatok létszámléépítéseit az egyes telephelyek között szétosztottam a sajtóban megjelent információk, illetve amennyiben az kideríthető, a foglalkoztatottak telephelyek közötti megoszlása alapján. Nem lokalizálhatók, ezért a térképeken nem szerepelnek az egész országra kiterjedő hálózattal rendelkező vállalatok (pl. Mol, bankok, biztosítók), valamint egyes építőipari cégek és GYSEV elbocsátásai.

megszűnése került be a területi adatbázisba, holott a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal adatai szerint ebben az időszakban 140 ezerrel nőtt a nyilvántartott álláskeresők száma. A másik lényeges korlátot az jelenti, hogy az adatgyűjtés módszeréből adódóan nem ellenőrizhető a ténylegesen elbocsátottak létszáma, illetve az elbocsátás konkrét időpontja sem ismert. Harmadrészt nem minden esetben azonosítható be, hogy az adott vállalat pontosan melyik telephelyéről van szó.

Az eredmények azonban mindenképp jelzésértékűek a gazdaság teljesítőképességére vonatkozóan, hiszen a nagyobb vállalatok foglalkoztatásban betöltött jelentős szerepükhöz képest is jelentős hányadát adják az országos GDP-nek, és az elbocsátási szándék már önmagában elegendő a teljesítmény visszaesésének megragadására. (Ebből a megfontolásból nem vettem figyelembe a kazincbarcikai székhelyű Borsodchem esetében az állami segítségnyújtás eshetőségét, lévén az a válság tényét nem módosítja, és az eredetileg bejelentett 550 fős elbocsátással számoltunk, csakúgy, mint a Gyulai Húskombinát esetében.)

Az összegyűjtött információk szerint a vizsgált egy év két külön szakaszra bomlik. Az időszak első felében – 2008. szeptembere és 2009 februárja között – a vállalati szféra a legnagyobb gazdasági visszaesést éppen a korábbi konjunktúra tekintetében nyertesnek számító térségekben szenvedte el (44. ábra). Az elmúlt 10-15 évben a Dunántúl északnyugati részén létesült exportorientált feldolgozóipari nagyvállalatok, illetve ezek beszállítói most kénytelenek termelésüket visszafogni, alkalmazottaik egy részét elbocsátani, esetleg tevékenységüket végleg megszüntetni. Az ipari termelésben élen járó megyék közül Komárom-Esztergom megye veszteségei a legjelentősebbek: a legtöbb, 3300 munkahelyet érintő visszaesést a Nokia-beszállítók leépítései nyomán Komárom városa szenvedte el, a 2. helyen szereplő Esztergomban 2000 fő veszítette el állását a Suzuki termelés-visszafogásának köszönhetően, Tatabányán pedig a Sanmina leépítései okoznak jelentős gondokat. Az érintett dunántúli városok sokaságából az elbocsátottak száma alapján felállított települési rangsorban 3. helyen álló Szombathely visszaesése emelendő ki, ahol nem néhány nagy, hanem több cég sorozatos termelés-csökkenése eredményezi a környező térségekhez képest is komolyabb problémát (itt szintén közel 2000 főt érintett a leépítési hullám). A térségben nagyobb létszámú elbocsátásokkal érintett továbbá Győr, Székesfehérvár, Mór, Ajka, Veszprém és Zalaegerszeg, valamint a Dunántúl déli részéről Pécs és Tab (a Flextronicsnál, a település egyetlen jelentős ipari üzemében történt elbocsátások miatt) is.

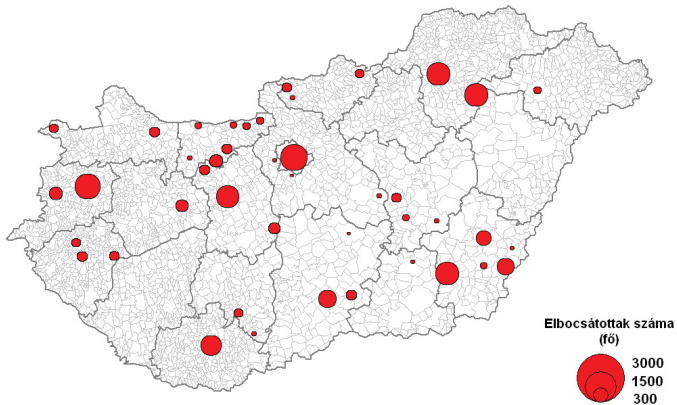
44. ábra: Az elbocsátások területi képe 2008. október és 2009. február 20. között

Adatok forrása: saját gyűjtés az frott és elektronikus sajtóból

A korábbiakhoz képest 2009 februárjának végén érezhetően módosult az elbocsátások területi képe (45. ábra). Már nem elsősorban az ipari termelés északnyugat-dunántúli fellekváiról szóltak a híradások, a válság az addig szinte érintetlen keleti országrészben is érezteti hatását, elérte az észak-magyarországi és alföldi térség nagyobb gyáregységgel rendelkező településeit is (Kecskemét, Miskolc, Tiszaújváros, Nyíregyháza, Orosháza, Mezöberény, Kiskunhalas). Az egy év alatti változásokat azonban mindenképpen az időszak első felének erős koncentrációja dominálja.

45. ábra: Az elbocsátások területi képe 2009. február 20. és 2009. szeptember 20. között

Adatok forrása: saját gyűjtés az írott és elektronikus sajtóból

Legalább ennyire érdekes az is, hogy honnan nem érkeztek hírek elbocsátásokról. Úgy tűnik, kimaradtak az elmaradott külső perifériák az északkeleti, keleti és déli határaink mentén, az Alföld és a Dél-Dunántúl nagyobb várossal nem rendelkező, szintén hagyományosan hátrányos helyzetű térségei – hiszen itt eddig sem volt jelentősebb ipari termelői kapacitás, így nem is volt minek leépülni. Egyelőre csupán kisebb elbocsátások történtek Hevesben és Nógrádban, valamint a feldolgozóipari karakterrel nemigen jellemezhető Csongrádban. Másrészt a turisztikai profilú balatoni régió helyzete sem tűnt aggasztónak.

A leglényegesebb területi sajátosság egyértelműen a főváros és tágabb környezetének viszonylagos „érintetlensége”. A fővárosban nem csupán az ország gazdaságában betöltött domináns szerepéhez, hanem még az ennél szerényebb népességi súlyához képest is csekély maradt az elbocsátások száma. Vélhetőleg épp e speciális szerepkör és gazdaság szerkezet, a feldolgozóipar csekélyebb súlya okozza a kivételes helyzetet. Ezen még az sem módosítana érdemben, ha az egyébként országos fiókhálózatot fenntartó, így elvben nem lokalizálható, nagyjából 3000 főt érintő bankszektorban történt leépítéseket is a fővárosban számolnánk el.

4.2. A munkanélküliség terjedése

A válságnak a társadalom szempontjából legrettegettebb jele a munkanélküliek számának és arányának hirtelen megemelkedése. Ennek kapcsán először mindig az a kérdés merül föl, hogy mikor következik be a fordulat, azaz mikorra várható a munkanélküliek számának tetőzése. Másrészt fontos tudni, hogy kiket – mely társadalmi csoportokat, mely térségben élőket, mely gazdasági ágazatban foglalkoztatottakat – sújt a leginkább a munkanélküliség, hiszen a válságkezelés eszközrendszerét ennek megfelelően kell kialakítani.

Általános trendek, szakaszok

A munkanélküliség tetőfokát firtató kérdés havonta vizsgálható, hiszen az ÁFSZ havi rendszerességgel bocsátja rendelkezésre a nyilvántartott álláskereső⁵⁶ számára vonatkozó településsoros adatokat. E nyilvántartás szerint a válság kezdetén, 2008 szeptemberében mintegy 424 ezer fő szerepelt a nyilvántartásban, és az álláskereső aránya a munkavállalási korú népességből⁵⁷ pedig 6,4% volt. Ezek az adatok egy rövidebb – szezonális okokkal magyarázható – átmeneti időszakot leszámítva folyamatosan romlottak 2010 februárjáig, amikor közel 659 ezren voltak állás nélkül, ami a munkavállalási korúak 9,8%-át jelentette. A rendszerváltozás óta eltelt hosszabb időszakot vizsgálva ez tekinthető a munkanélküliség időbeli alakulását leíró görbe második nagy hullámának, hiszen ilyen gyorsan utoljára az 1990-es évtized elején romlott a helyzet. Akkor azonban gyakorlatilag a nulláról (1990 januárjában 23 ezer főt tartottak nyilván) 1993 februárjáig több mint 700 ezerre nőtt a regisztrált munkanélküliek száma.

A munkanélküliség általában késve követi a gazdasági teljesítmény változását, viszont fontos jelzőszám, mivel a recesszió kezdetének és alsó fordulópontjának csillogó bizonyságát jelenti. Az ipari termeléssel szemben, amely már 2008 májusában csökkenni kezdett, a munkanélküliségben csak 2008 októberében lehetett érzékelni a válság hatását, amikor a szezonális hatásoktól eltekintve is növekedni kezdett a nyilvántartott álláskeresők száma és aránya.

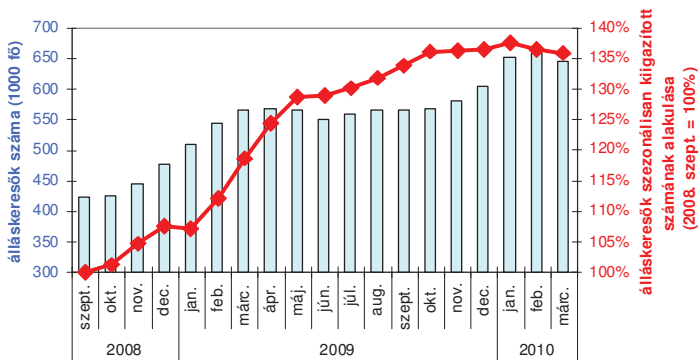
Ki kell emelni, hogy a „nyers” adatok értékelését a munkanélküliség éven belüli szezonális változása jelentősen nehezíti. Ennek legfőbb oka, hogy egyes ágazatok, főképp a mezőgazdaság, az építőipar és az idegenforgalom munkaerő-feltevő képessége szezonálisan

⁵⁶ 2005. óta a korábbi „regisztrált munkanélüliek” megnevezés helyett a „nyilvántartott álláskereső” az új hivatalos elnevezés. A továbbiakban a két kifejezést egymás szinonimájaként használjuk.

⁵⁷ 2008-tól 15-61 éves népesség

ingadozik, így teljesen átlagos jelenség a munkanélküliek számának február-március környéki tetőzése, tavaszi és nyári csökkenése, amit az őszi-téli időszakban újra emelkedés követ. A szezonális kisebb részét a pályakezdők munkaerőpiacra lépése magyarázza júliusban, illetve január-februárban. Így tehát azt, hogy az álláskeresők száma valóban a válság hatására növekedett meg 2008-2009 fordulóján, nem tudhatjuk biztosan. Az álláskeresők pusztá számának változásából csak kellő körültekintéssel következtethetünk a trendfordulókra; törekedni kell tehát a szezonális hatások kiküszöbölésére. A nyers és a szezonálisan kiigazított adatok közötti különbséget, illetve a munkanélküliség növekedését szemlélteti az 46. ábra.

46. ábra: A nyilvántartott álláskeresők számának növekedése a gazdasági világválság hatására

Adatok forrása: ÁFSZ, <http://kisterseg.afsz.hu/index.php?ts=00&am=1&kiigbtn=Rajta&chxs=1&mode=kiig>. A szezonális kiigazítást a MultiRáció Kft. készítette az ÁFSZ megbízásából, X-11/12 ARIMA eljárással.

A változások sebessége, jellege alapján az elmúlt (2010 tavaszáig tartó) időszak legalább három szakaszra bontható:

1. 2008 októberétől 2009 januárjáig már érzékelhető mértékben emelkednek a szezonálisan kiigazított adatok is, a nyers adatok emelkedése tehát a korábbi években megszokott mértéket már fölülmúlja.
2. 2009 januárjától a növekedés üteme drasztikusan megemelkedik, és egyre többen kerülnek az Munkaügyi Központok nyilvántartásába. Ez az időszak egészen 2009 májusáig tart. Májusban ugyan már az álláskeresők enyhe – 5000 fős, illetve 0,1 százalékpontos – csökkenését regisztrálták áprilishoz képest, a szezonális hatás kiszűrése után azonban egyértelmű, hogy a gyors emelkedés trendje ekkor még

nem tört meg. 2009 májusában az álláskeresők száma már 33%-kal (közel 140 ezer fővel!) múlta felül az egy évvel korábbi értéket, ami a válság kezdete óta az addigi legmagasabb különbség mind értékében, mind arányában.

3. *2009 júniusától egészen 2010 januárjáig a növekedés üteme enyhén növekszik, véget ér a drasztikus változások időszaka.* A nyers adatok a nyár folyamán alig változnak, de a szezonális 2009 nyarán jóval kisebb hullámvölgyet okozott az idősorban: csupán két hónapban (május után júniusban is) csökkent néhány ezer fővel az álláskeresők száma. A nyári stagnálást, enyhe növekedést pedig ősz végén újra nagyobb mértékű növekedés váltotta fel. Ebben az időszakban azonban a nyilvántartásban lévők számának emelkedését már döntően a szezonális hatások okozták.
4. *2010 februárjában a negatív tendencia megfordulni látszik.* Bár nagyon halványak a jelek, de a szezonálisan kiigazított országos adatsor csökkenni kezdett, annak ellenére, hogy a nyers adatok ekkor még növekedtek.

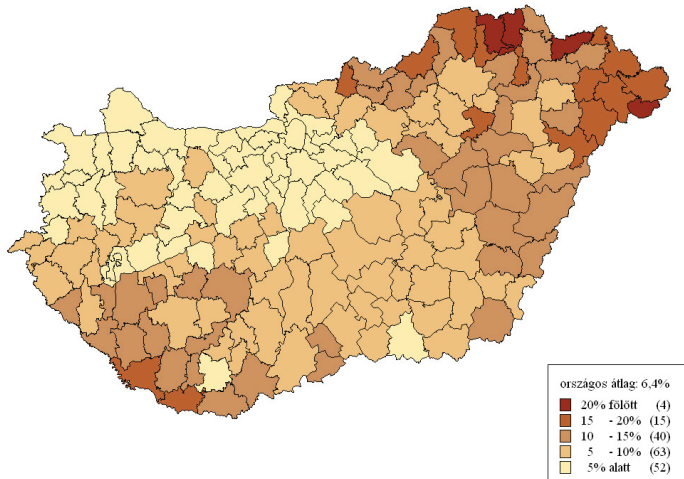
A változások területi vonatkozásai

Természetesen nem csak időben, hanem térben is eltérő mértékben emelkedett a munkanélküliség. A következőkben a válság munkaerőpiacra gyakorolt hatásának területi különbségeinek bemutatására kerül sor, igazodva az előzőekben vázolt, eltérő növekedési ütemmel jellemezhető szakaszoláshoz. Először röviden összefoglalom.

A munkanélküliség területi képe az 1990-es évek második fele óta viszonylag stabil, híven tükrözi a fejlettségi térszerkezetet (47. ábra). A főváros és agglomerációja az M1 autópálya, a nyugati határszegély és a Balaton illetve az M7 autópálya által bezárt háromszögben a legalacsonyabb – 5% alatti – az álláskeresők aránya. A munkanélküliség a legnagyobb problémát az ún. „BB-tengelytől” (Balassagyarmatot Békéscsabával összekötő képzeletbeli vonaltól) keletre fekvő, valamint a dél-dunántúli, nagyobb városi központ nélküli kistérségekben jelenti. Különösen kritikus helyzetűek voltak (és maradtak) az északkeleti határ mentén sorakozó kistérségek, valamint egy kisebb kiterjedésű összefüggő zónát alkotva Somogy és Baranya megyék országhatár menti térségei, illetve a közép-tiszavidéki belső periferia települései.

47. ábra: A nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességből (%), 2008. szeptember

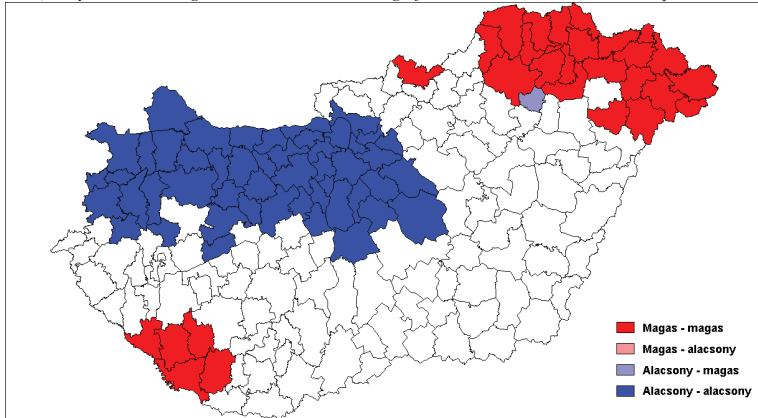

Adatok forrása: ÁFSZ, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2008

A kedvező és kedvezőtlen helyzetű térségek térben markánsan elkülönülnek egymástól, ezt jelzi az álláskeresők arányának erős pozitív területi autokorreláltsága (Moran I értéke 2008 szeptemberében +0,72), valamint a lokális Moran I értékek által kirajzolt klaszterek⁵⁸ (48. ábra).

⁵⁸ A Moran I értéke a térbeli együttmozgást, egymásrahatását méri: nullához közeli érték a vizsgált jelenség véletlenszerű térbeli eloszlására utal, magas pozitív érték mellett a hasonló területegységek térben koncentrálnak, illetve zonális elrendeződés figyelhető meg, míg magas negatív érték esetében is szabályos, de mozaikszerű térbeli konfiguráció rajzolódik ki, azaz magas érték mellett épp alacsony érték valószínűsíthető. A lokális Moran I kiemeli azokat a térségeket, ahol valóban szignifikáns mértékű a szomszédsági egymásrahatás. Részletesebben ld. Dusek 2004, Anselin 1995.)

48. ábra: A nyilvántartott álláskeresők aránya alapján meghatározott területi klaszterek (bátyaszomszédság esetén, 5 százalékos szignifikanciaszint mellett, 2008. szeptember)

Forrás: saját szerkesztés Geoda szoftver alkalmazásával. Az álláskeresők aránya a magas-magas kategóriában mind a kistérségben, mind a szomszédságában átlagosan magas; alacsony-magas kategóriánál a kistérségben alacsony, a szomszédos térségek átlagában magas; alacsony-alacsony kategóriában mind a kistérség, mind pedig a szomszédságában alacsony; a magas-alacsony kategóriában pedig kistérségben magas, a környezetében pedig átlagosan alacsony.

Kérdés tehát, hogy hogyan módosult ez a területi kép 2008 őszétől. A változásokat kétféle módon követjük nyomon:

- A nyilvántartott álláskeresők számát az egy évvel korábbi értékhez viszonyítjuk, így a szezonális hatásokat kiszűrve nyomon tudjuk követni, hogy mely térségekben „rendellenes” a növekedés⁵⁹.
- Az álláskeresők számának növekedési mértéke azonban attól is függ, hogy milyen volt a kiindulási alap, azaz hogy a válságot megelőzően mekkora volt a munkanélküliek aránya. Ahol korábban a nyilvántartott álláskeresők száma viszonylag alacsony volt, ott gyorsan magasra kúszik az index értéke, vagyis egy kisebb érték sokkal könnyebben duplázódik meg. Ahol azonban eredetileg is sok volt a regisztráció, ott több száz fő elbocsátása sem okoz jelentős elmozdulást. Ezért érdemes vizsgálni a munkanélküliségi ráta emelkedését is. Ilyen adat

⁵⁹ A növekedés háttérében nem csupán a munkaerő iránti kereslet változása állhat. Az utóbbi években az ÁFSZ adatai némi emelkedést, a KSH Lakossági Munkaerő-felméréséből származó munkanélküliségi adatok stagnálást mutatnak, aminek háttérében nyilvánvalóan szabályozási intézkedések állnak. (pl. nyugdíjkorhatár emelése, rokkantnyugdíjazás szigorítása, társadalombiztosítási reform). Részletesebben: ÁFSZ (2008): Munkaerőpiaci helyzetkép. 2007. évi összefoglaló, pp. 15-16.)

azonban az ÁFSZ regiszteréből nem generálható, így egy tartalmában hasonló jelzőszám elemzésével kell megelégednünk: *azt vizsgáljuk, hogy hogyan változott egy év alatt az álláskereső munkavállalási korú népességhez viszonyított aránya, azaz a két időpont között mekkora a különbség.*

A munkanélküliség területi különbségeinek alakulása szorosan kapcsolódik a gazdasági teljesítmény visszaeséséhez, illetve a vállalati szféra létszámleépítéseihez⁶⁰. Nem csoda, hogy az ÁFSZ statisztikái és a sajtóban megjelent információk szerint is az *első periódusban*, tehát 2008 szeptembere és 2009 januárja között abban a térségben növekedett meg a leginkább az álláskeresők száma az egy évvel korábbi értékhez képest, amely korábban az ipari termelés fellegrvárának számított. Vagyis a Dunántúl északi, északnyugati részében (49. ábra, január; ezek a térségek a legsötétebb színnel vannak jelöltük a térképen). A változások elsősorban novembertől kezdtek koncentrálni e térségekbe.

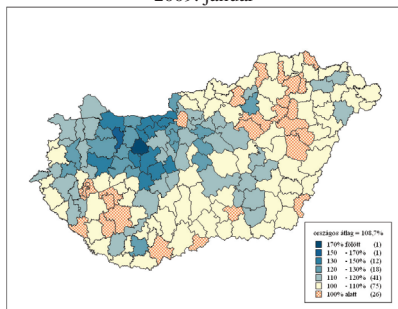
A Komárom-Esztergom, Fejér, Győr-Moson-Sopron és Vas megyék feldolgozóipari központjaiban (pl. Komárom, Esztergom, Tatabánya, Mór, Székesfehérvár, Győr, Szombathely) a nagyobb vállalatok termelés-visszafogása, és jelentős elbocsátásai azt eredményezték, hogy a környéken 2009 januárig 1,5-2-szer annyi álláskeresőt regisztrálnak a Munkaügyi Központokban, mint egy évvel korábban. A csúcstartó januárban a Móri kistérség volt, ahol 170 százalékos a növekedés mértéke, de a környező térségekben is 1,5-szeres a növekedés. Ezzel szemben, mintha csak egy fordított fejlettségi térképet látnánk, alig romlott a helyzet az ország elmaradottabb térségeiben, sőt, 26 kistérségben még csökkent is a magukat álláskeresőként regisztrálók száma (ez utóbbi kategória a térképen a piros színnel rácsozva szerepel)

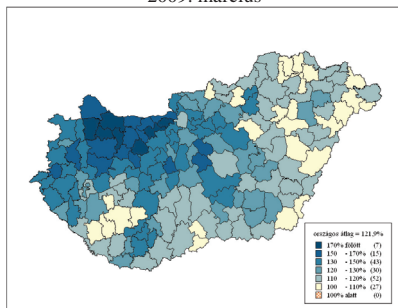
⁶⁰ Válság idején a közszféra többnyire biztonságot nyújt.

49. ábra: A nyilvántartott álláskeresőök számának indexe (előző év azonos időszaka = 100%)

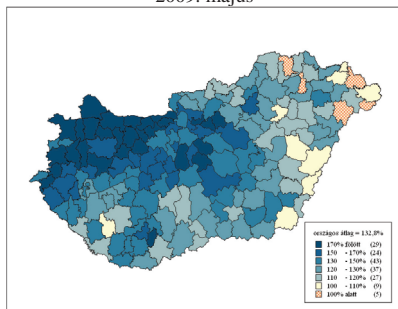
2009. január

2009. március

2009. május

Adatok forrása: ÁFSZ, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2009

A 2009. februártól májusig tartó 2. szakasz a válság terjedési szakasza. Az álláskeresők száma hónapról hónapra egyre nőtt, májusra már nagyon kevés olyan térség maradt Magyarországon, ahol a munkaügyi kirendeltségeken ne lehetne érzékelni a válság hatását a magukat álláskeresőként regisztrálók számának jelentősebb növekedésén keresztül (49. ábra, március, május). Áprilisban és májusban a 174 kistérség közül kevesebb mint 20 esetben nem haladta meg az index értéke 120%-ot. A válság hatása már nem korlátozódik az exportorientált feldolgozóipari létesítmények környezetére, hanem általánossá válik, egyre több ágazatot és térséget érint.

Azonban a BB-tengelytől keletre fekvő körzetekben még ekkor is csak minimálisan növekedett a munkanélküliség. A Dunántúl déli részén és Bács-Kiskun megye Duna- és határmenti térségeiben, illetve a Közép-Tiszavidéken sem okozott túl nagy munkaerőpiaci sokkot a gazdasági válság. *A külső és belső perifériák mellett kevésbé érintett még a stratégiai fontosságú iparral rendelkező Paks és Tiszaújváros⁶¹ környete, ugyanakkor Dunaújváros, Százhalombatta, Kazincbarcika és Diósgyőr térségében a nagyobb gyáregységekben elbocsátásra került sor, illetve esetenként ezt csak az állami támogatás ígéretével sikerült elkerülni.⁶²*

Az első és a második szakaszban a nyilvántartott álláskeresők arányának változása is hasonló folyamatokat tükröz (50. ábra). A térképeken most is annál sötétebbek a kistérségek, minél nagyobb a változás egy év alatt, illetve szürke színűek azok a körzetek, ahol nem növekedett, hanem csökkent, azaz javult a mutató értéke. Látványosan márciustól kezdtek elsötétetni a térképek, azaz egy év alatt egyre több kistérségben növekedett az arányszám jelentősen, több mint 3 százalékponttal.

Ebben a terjedési szakaszban kifejezetten jelentős szerepe volt a szomszédságnak, hiszen egy-egy nagyobb vállalat létszámleépítésének hatásai tovagyűrűztek az egész gazdaságra, és az egymással szorosabb kapcsolatban álló kistérségi vonzáskörzetek mindegyikében növekedett az álláskeresők aránya. (Ezt bizonyítja az álláskereső arányának változására számított Moran I értéke, ami 2009 júniusában érte el a maximumát +0,39-es értékkel.)

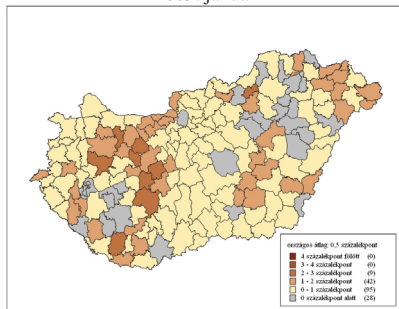
---

⁶¹ Tiszaújvárosban működik egy másik jelentős foglalkoztató, az elektronikai profilú Jabil Circuit is, amely 2009. februárjában már jelentős, 900 fős leépítési szándékot jelentett be.

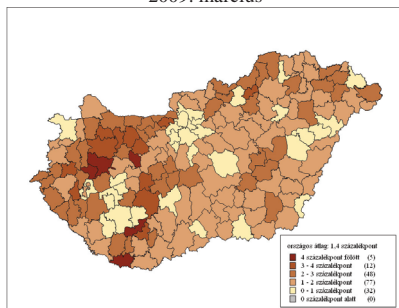
⁶² A kazincbarcikai székhelyű Borsodchem 500 dolgozója csak így menekült meg az elbocsátástól, a dunaújvárosi székhelyű Dunaferri is tárgyalásokat folytatott a kormányzattal a munkahelyek megőrzése érdekében.

50. ábra: A nyilvántartott álláskereső arányának változása az előző év azonos időszakához képest (százalékpont),

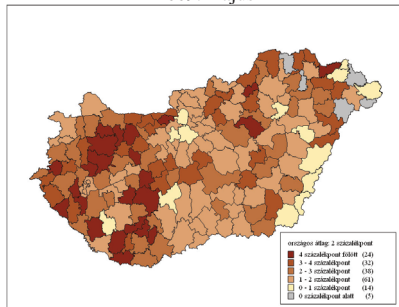
2009. január

2009. március

2009. május

Adatok forrása: ÁFSZ, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2009

Az eddigi következtetéseket az arányszám egy év alatti változásait nyomon követve az alábbiakkal egészíthetjük ki:

- *A válság erőteljes hatása az északnyugat-dunántúli térségek közül azokban érzékelhető a leginkább, amelyekben a munkavállalók nagyobb része a közeli nagyobb város feldolgozóipari telephelyeire ingázott, azaz főváros – M1 autópálya – nyugati országhatár – Balaton – M7 autópálya által kirajzolt háromszög belsejében.*
- *A legnagyobb vesztesek között azonban a korábban említett, északnyugat-dunántúli térségek mellett már az ország más, elmaradottabb részeiben fekvők is szerepelnek.*
- *Csekély a változás a fővárosban, illetve annak közvetlen környékén, bár az „érintetlen” zóna egyre szűkült. Úgy tűnik, a budapesti gazdaságot és munkaerőpiacot kevésbé rázta meg a válság. Az álláskeresők abszolút száma ugyan 2008 májusához képest egy év alatt a másfélszeresére növekedett, de ez a relatív mutatónál csekély növekedést eredményezett (2,2%-ról 3,1%-ra, azaz 0,9 százalékpontos az emelkedést).*
- *A munkanélküliségi mutató a Balaton környékén sem emelkedett jelentősen; egyes felmérések szerint ez a térség akár a válság átmeneti nyertese is lehet, mivel a külföldi utazás helyett 2009-ben a hazai célállomásokat választották a belföldi turisták. A C-Travel.hu utazási portál az ajánlatkérések alapján jutott erre a megállapításra, (<http://www.c-travel.hu/hirek/gorogbalatonctravel2009>), amit Rosta Sándor, a Balatoni Regionális Idegenforgalmi Bizottság elnöke is alátámasztott a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma alapján (http://www.vallalkozoinegyed.hu/20091002/megusza_a_valsa_got_a_balaton).*

A harmadik szakaszban, amikor is a munkanélküliek számának és arányának változását elsősorban a szezonális hatások határozzák meg, a stabilitás a munkanélküliség területi képében is megmutatkozik. Mindkét indikátort tekintve csak csekély változások történtek, de ezek egyértelműen a válság további terjedésére utalnak (51. ábra, 52. ábra). Szinte minden kistérség munkaerő-piacán érzékelhetőek lettek a negatív irányú folyamatok, hiszen az előzetes várakozásoknak megfelelően őstől kezdve egyre gyorsuló mértékben növekedett a nyilvántartott álláskeresők száma, illetve munkavállalási korú népességen belüli aránya.

A változások közül ki kell emelni, hogy a válság hatása a Közép-magyarországi régióban is egyre inkább megmutatkozott. Lassan, de folyamatosan növekedett a különbség az

álláskereső munkavállalási korú népességhez viszonyított arányának aktuális és egy évvel korábbi értékei között, mind a fővárosban, mind a környező kistérségekben. Ennek legfőbb oka, hogy a főváros gazdaságában a szolgáltató szektor dominál, amely az exportorientált ipari ágazatokhoz képest később szenvedett el nagyobb veszteségeket, valamint a helyi vállalatok vélhetően képesek voltak áthárítani a válság kedvezőtlen hatásait a perifériákra. (Erre jó példa bankszektor, ahol először a kisebb forgalmú vidéki bankfiókokat zárták be.) Szintén késleltette a munkanélküliség fővárosi és főváros környéki emelkedését az a tény is, hogy az állástalanok a kedvezőbb helyzetű térségekben általában előbb önállóan próbálkoznak új munkahely keresésével, és csak akkor fordulnak a Munkaügyi Központokhoz, ha ez néhány héten belül nem sikerül. Így itt a pályakezdő munkanélküliek számának júliusban bekövetkező országos, szezonális jellegű emelkedése is általában csak később, szeptember környékén vált érzékelhetővé.

Őszől kezdődően a nyilvántartott álláskereső számának egyre gyorsuló növekedését néhány gazdasági ágazat szezonálisan változó munkaerő-igénye okozta. Így a turizmusban, az építőiparban vagy a mezőgazdaságban a munkaerő-kereslet a téli hónapokban lecsökken. Megszokott jelenség tehát, hogy *késő ősszel elsősorban a Balaton környéki, idegenforgalmi karakterű, másodsorban pedig az Alföld mezőgazdasági jellegű kistérségekben növekedett a legnagyobb mértékben az álláskereső száma.*

Csupán *az ország legelmaradottabb külső és belső periferiáin nincs változás:* nem romlottak tovább az egyébként igen magas értékek.

2009 októbere után a változást az egy évvel korábbi adatokhoz viszonyítva szemléltető térképsorozatokon mintha javulás mutatkozna. Azonban a látszat ez esetben csal. Több mint egy év telt el a válság kitörése, a munkanélküliek számának drasztikus emelkedése óta, így a bázisidőszakot tekintve elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amikor a válság a termelés csökkenése után a munkaerőpiacra is begyűrűzött, és elkezdett növekedni a bázis értéke (ez az ún. bázishatás). Mivel szezonálisan kiigazított területi adatok híján az egy évvel korábbi értékekhez viszonyítunk, a térképeken nem csupán a legutolsó időszakban, hanem az egy év alatt bekövetkezett változások láthatók. A változást szemléltető térkép „kivilágosodása” azt sugallja, hogy a munkaerőpiaci helyzet javul, holott csupán az egy évvel ezelőtt már megemelkedett bázishoz képest csekélyebb a különbség.

A januári térkép megítélését is módszertani probléma torzíja. Az álláskereső aránya jelentősen emelkedett a hónap folyamán (a decemberi 9%-ról 9,7%-ra), azonban ebben nem csupán a munkát keresők számának emelkedése játszott szerepet, hanem a munkavállalási

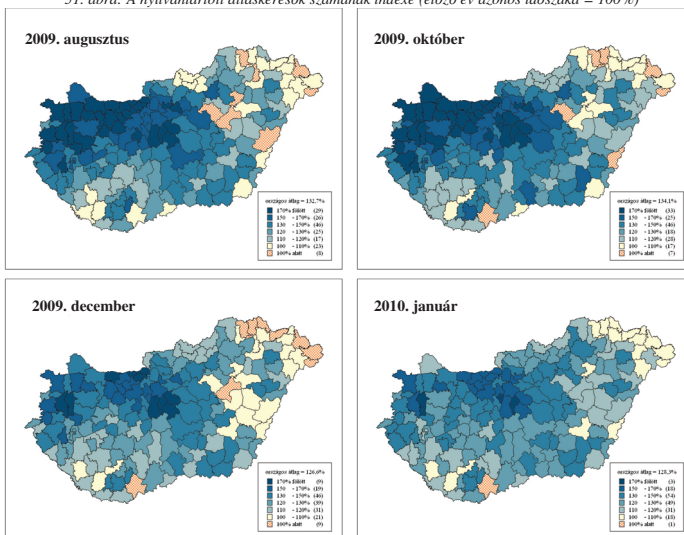
korú népesség csökkenése is⁶³. Ennek hatása nem minden térségben azonos: a vándorlási többlettel, illetve a népesség növekvő számával jellemezhető agglomerációs térségekben ez javítja a munkanélküliségi mutató értékét, a népességet vesztő térségekben (így pl. a két alföldi, a Dél-dunántúli és az Észak-magyarországi régiókban) felerősíti a romló tendenciát.

Mégis, milyen információk nyerhetők ki a januári munkanélküliségi adatokból a területi folyamatokra vonatkozóan? Meg lehet-e ragadni azokat a térségeket, ahol az utóbbi hónapokban a leginkább romlott a helyzet, például úgy, ha az egy hónappal korábbi értékekhez viszonyítunk? Azt kell megállapítanunk, hogy nem tudunk kiemelni ilyen térségtípust: az alföldi, mezőgazdasági karakterű kistérségektől kezdve a nyugati országrész fejlettebb várostérségeiig mindenféle szerepel a legnagyobb növekményt felmutató kistérségek között. Jóval érdekesebbek azok a kistérségek, ahol kevésbé romlik a helyzet: a fővárosi agglomerációban, illetve nagyobb városokban a nyilvántartott álláskereső száma csak nagyon enyhén növekedett. Talán ezek az első jelei a munkaerő-piaci folyamatok javulásának.

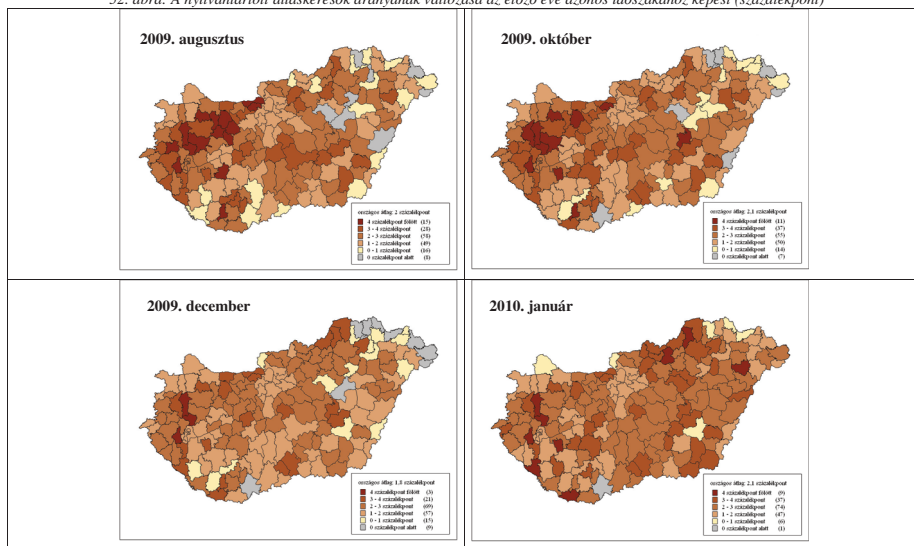
⁶³ Az ÁFSZ ugyanis ez utóbbi adatot évente frissíti, és az év során minden hónapban a januárban meghatározott népességszámot használja vetítési alapként. Az arányszám januári növekedésének másik oka tehát a vetítési alap csökkenése.

51. ábra: A nyilvántartott állásskereső számának indexe (előző év azonos időszaka = 100%)

Adatok forrása: ÁFSZ, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2009

52. ábra: A nyilvántartott álláskereső arányának változása az előző éve azonos időszakához képest (százalékpont)

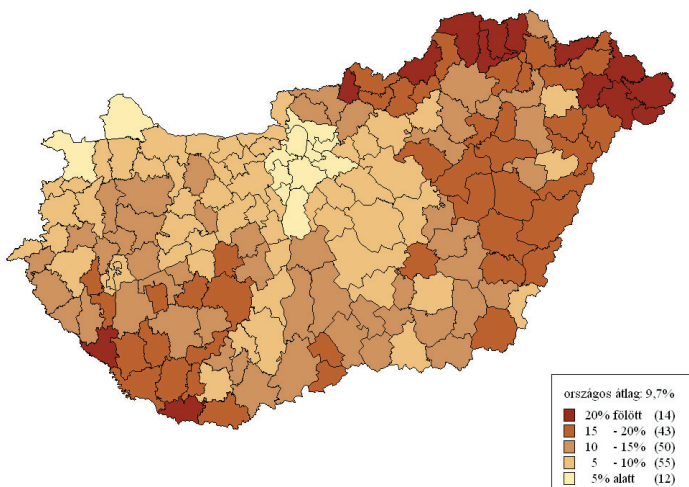

Adatok forrása: ÁFSZ, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_20089

A változások lényegi elemei

Az eddig ismertett változások hatását összegezhetjük az álláskeresők arányának térképi ábrázolásával (53. ábra). Összehasonlítva ezt a kiinduló állapottal (47. ábra,) legfontosabbnak azt tartom kiemelni, hogy *a munkanélküliség térszerkezete alapvetően nem változott meg, csak kissé módosult.*

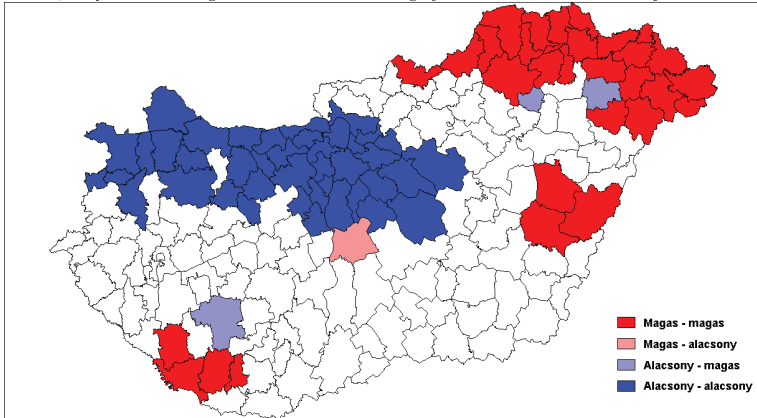
53. ábra: A nyilvántartott álláskeresők aránya a munkavállalási korú népességben belül (%), 2010. január

Adatok forrása: ÁFSZ, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_telepules_adatok_2010

Továbbra is érvényes, hogy a dél-dunántúli és a BB-tengelytől keletre fekvő kistérségekben az átlagosnál jóval magasabb az állástalanok aránya, és ezek közül csak a nagyvárosi központok körzetei képeznek kivételt. A legjobb helyzetben lévő térségek száma erősen lecsökkent, csak a fővárosi és néhány vele szomszédos kistérségekben, valamint a legkedvezőbb fekvésű Mosonmagyaróvári és Sopron-Fertődi kistérségben maradt 5% alatti kategóriában az arányszám. Annak ellenére, hogy az Északnyugat-Dunántúl gazdaságilag fejlettebb térségeiben az álláskeresők száma drasztikus emelkedett, még mindig jóval alacsonyabb az álláskeresők aránya, mint az ország eleve hátrányosabb helyzetű részében. A térszerkezet stabilitására utal a lokális Moran I értékek térképe is (54. ábra), amely nem sokban különbözik a 48. ábra alapján kirajzolódó klaszterek térbeli elrendeződésétől.

54. ábra: A nyilvántartott álláskeresők aránya alapján meghatározott területi klaszterek (bátyaszomszédság esetén, 5 százalékos szignifikanciaszint mellett, 2010. január)

Forrás: saját szerkesztés Geoda szoftver alkalmazásával. Részletesebben lásd a 48. ábra megjegyzéseit.

Bár a szomszédsági kapcsolatok erősek maradtak, a térszerkezet módosulására utal az területi autokorrelációt mérő Moran I értékének változása, amely a kezdeti +0,73-ról 2009 májusáig +0,64-re csökkent.

A változások értelmezéséhez érdemes a térségeket két dimenzió mentén tipizálni aszerint, hogy milyen volt a kiinduló helyzet és mennyire erős volt a válság munkaerőpiacra irányuló – negatív – hatása (55. ábra). A szeptemberi adatok vizsgálata azért tűnik indokoltnak, mert így bizonyosan a válság előtti időszakhoz viszonyítunk, a változások lényegi elemei már lezajlottak, és a szezonális változás torzító hatása sem érvényesül.

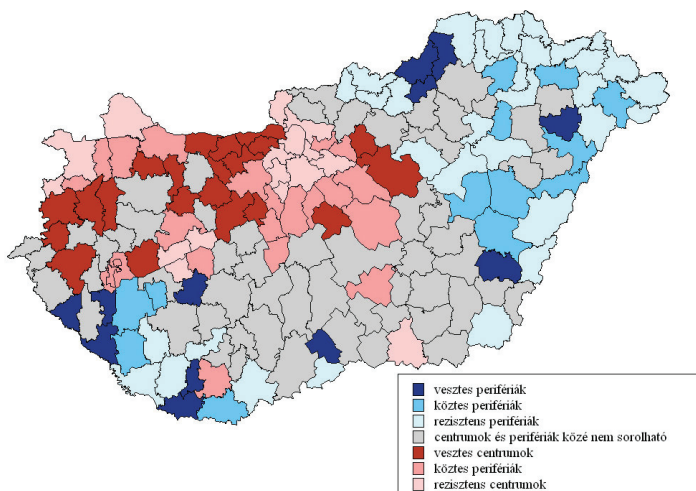
A kialakult típusok közül csak a lényegesekeket emelem ki a következőkben:

- Az első csoportba tartoznak azok a térségek, amelyek a munkavállalói térben a válság kezdetén „centrumok” voltak (alacsony volt az álláskeresők aránya), és válság sem rontotta érdemben e kedvező helyzetet, a Közép-Magyarországi Régióban csoportosulnak, illetve Győr-Moson-Sopron megye legtöbb kistérsége is e típusba tartozik.
- Egy másik markáns csoportot alkot Komárom-Esztergom, Fejér és Vas megye legtöbb kistérsége, ahol az exportorientált ipari vállalkozások termelés-visszafogásából fakadóan az egész helyi gazdaság válságba került, és az álláskeresők aránya is jelentősen megemelkedett. Ezek közül is elsősorban az

ingázás forrásterületeiben szűkültek be a munkavállalók lehetőségei. Mivel ezekben a térségekben a nagyobb vállalatok nem szűntek meg, csak visszafogták termelésüket, az exportpiacok megélénkülésével valószínűleg a munkaerőpiaci helyzet is újra javulni fog, a válságjegyek pedig jó eséllyel nyomtalanul eltűnnek.

- **Fontos kiemelni, hogy nem csupán a kedvező helyzetű térségek szenvedtek el veszteségeket.** A munkavállalói térben perifériának minősülő, 2008 szeptemberében is magas munkanélküliséggel jellemezhető kistérségek között is akadt olyan, amelyben jelentős a válság hatása, ahol még akadtak a központban vagy valamelyik szomszédos körzetben munkahelyeket kínáló nagyobb ipari vállalkozások, azonban a válság hatására kénytelenek voltak alkalmazottaikat elbocsátani. Ezek közé tartozik például az ózdi és a kazincbarcikai, vagy a szentlőrinci és a sellyei kistérség. Tulajdonképpen ezek a leginkább veszélyeztetett kistérségek, ahol a válság hatása maradandó lehet: a rendszerváltozás óta tengődő, 2008-2009 folyamán bedőlő nagyobb vállaltok pótlódására kevés az esély. Így érhet véget pl. az öblösüveggyártás Salgótarjánban...

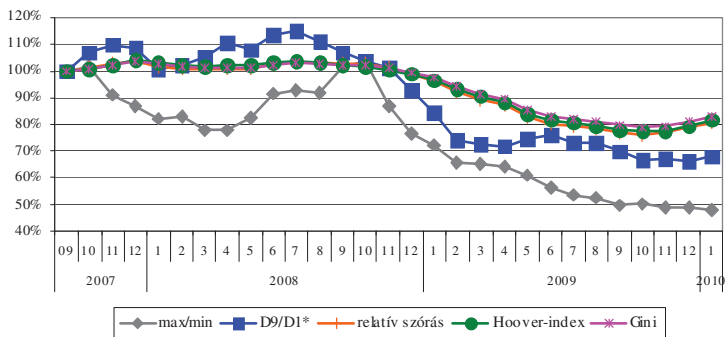
55. ábra: Nyertes és vesztes térségek az álláskereső arányának 2008. szeptemberi állapota és annak egy évi változása alapján

Forrás: saját szerkesztés az ÁFSZ alapadatai alapján

A változások egy sajátos területi kiegyenlítődéshez vezettek, hiszen a korábban kedvező helyzetben lévő térségek jelentős részében növekedett az álláskereső aránya. Az álláskereső arányára számított egyenlőtlenségi mutatók értékei 2008 szeptemberétől 2009 októberéig folyamatosan csökkentek (56. ábra); a válság tehát épp a területfejlesztési politika kiemelt célja, az egyenlőtlenségek mérséklése irányába hatott. Csak épp az a baj, hogy ennek hátterében nem a kedvezőtlen helyzetű térségek felzárkózása áll. A fellendüléssel és a munkanélküliség csökkenésével párhuzamosan újra fokozódnak majd az egyenlőtlenségek.

56. ábra: Az álláskereső arányának kistérségi szintű területi egyenlőtlenségei, 2007. szeptember – 2010. január (2007. szeptember = 100%)

*A 9. és az 1. decilis hányadosa

Forrás: saját szerkesztés az ÁFSZ alapadatai alapján

Az elkövetkező időszakban valószínűleg lassan elkezd apadni az álláskereső száma, ami a válság kezdete óta mintegy 200 ezer fővel emelkedett meg. Azonban csakúgy, mint a válság hatásainak térbeli „terjedése”, a javulás sem fog minden térségben egyszerre jelentkezni. Analógiaként szolgálhatna a rendszerváltozást követő munkaerőpiaci válság: az „góccból” kiindulva terjedt ki az ország szinte egész területére (Schwertner 1994), szinte csak a fővárost hagyva meg kedvező helyzetű szigetként, majd a javulás időszakában nagyjából ugyanezekbe a góccba húzódtott vissza. Ezt a folyamatot hasonlítja a szakma nagyon találóan az ár-apály jelenséghez (Nemes Nagy 1999), utalva a szomszédsági hatások hangsúlyos szerepére. A különbség a két időszak munkanélküliségi hulláma között azonban mégis jelentős. Ugyanis a gazdasági válság most nem a leggyengébb lábbon álló térségeket taszította lejtőre, amelyről a visszafordulás szinte lehetetlen, hanem a vidéki (fővároson kívüli) Magyarország fejlettebbnek mondható térségeiből indult ki és onnan szétterjedve vált

általánossá. Ráadásul, a válság után a munkanélküliség most bizonyosan nem a kiinduló pontokba fog visszahúzódni, hanem jobb esetben az eredeti térszerkezetet követve ismét a kiinduló állapothoz térünk vissza, és az ország társadalmilag és gazdaságilag elmaradott külső és belső periferiáiba záródik vissza a probléma. Rosszabb esetben a hátrányos helyzetű térségek köre kibővül, a területi egyenlőtlenségek pedig tovább nőnek.

Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a válság hatásainak mérséklésére hozott foglalkoztatáspolitikai intézkedések jól funkcionálnak, vagyis fékezik az elbocsátásokat a kedvező helyzetű térségekben, de az elmaradott térségek munkanélküliségének mérséklésére egyáltalán nem alkalmasak. Nem is véletlen, hogy a „Munkahelyek megőrzéséért” kiírt programból a legkevesebb támogatást az Észak-magyarországi és a Dél-dunántúli régiók vállalatai szereztek meg (KSH 2010b). Ezekben a térségekben sokkal nehezebb feladatnak ígérkezik a kialakult helyzet kezelése, és csak hosszabb távon oldható meg.

4.3. A vállalati csődök

Mint azt gazdasági szervezetek demográfiájáról szóló 2.1.3 alfejezetben bebizonyosodott, a regisztrált vállalkozások számának alakulása nem tükrözi megfelelően a gazdaság állapotát. Ehelyett járható útnak tűnik, hogy csak a megszűnő vállalkozások számát vizsgáljuk, mégpedig a Céglétszámvetés hetente közzétett rendszerességgel megjelenő felszámolás, végelszámolás vagy csődeljárás alá kerülő vállalkozások listája alapján. Ugyanis az érintett vállalkozások székhelye nyomozható, így ebből területi adatbázis építhető. Az egyes cégekre vonatkozó adatokhoz ugyan már könnyedén hozzáférhetünk az interneten keresztül is (pl. www.e-cegjegyzek.hu), de aggregált adatokat sem az adatgyűjtő Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, sem a KSH nem közöl. Csak a teljes adatbázishoz hozzáférő cégek és szervezetek honlapjain szerepel néhány adat, (pl. www.feketelista.hu, www.foe.hu, vagy www.opten.hu), és ezek nem is feltétlenül egyeznek meg pontosan egymással. Így az elsődleges adatforrásból hosszadalmas munka árán juthatunk csak el egy használható területi adatbázisig. Itt csupán a felszámolási eljárások alakulásának vizsgálatára került sor, az elvett megkezdett csődeljárások és a szintén emelkedő számú végelszámolások elemzésével nem foglalkozom.

Az adatbázisba azok a felszámolási eljárás alá kerülő gazdasági társaságok kerültek be, amelyek magyarországi székhellyel és adószámmal is rendelkeznek. Vizsgálható tehát:

- hogy mely térségekben emelkedett a leginkább a felszámolási eljárások száma a válság kibukkanása óta (felszámolási eljárások indexe);

- hogy ez a vállalkozások mekkora hányadát érintette az egyes térségekben; (ezt a szakirodalom csődérintettségnek vagy felszámolások arányának nevezi: ez megmutatja, hogy 1000 vállalkozásból hány kerül felszámolási eljárás alá. Mivel a „csődtörvény” hatálya alá csak a társas vállalkozások esnek, és az egyéni vállalkozások megszűnéséről nem rendelkezünk információval, a viszonyítás alapjául a regisztrált társas vállalkozások száma szolgál.)
- hogy a felszámolások aránya hogyan változik egy év alatt. (Az aktuális adat és a megelőző év azonos időszakára vonatkozó adat különbsége.)

A felszámolási eljárások relatíve alacsony gyakorisága nem engedi meg, hogy a munkanélküliséghez hasonlóan havonta kövessük nyomon a változást, így negyedéves és féléves bontásban vizsgálható az összegyűjtött másfél éves (2008 1-4. negyedév és 2009 1-2 negyedév) területi idősor. A térségi szint megválasztásánál is tekintetbe kell venni e korlátot, így alapvetően a megyék közötti különbségekre koncentráltam, és csak kiegészítésképpen használtam kistérségi szintű adatokat.

Azonban fokozott óvatosságra int, hogy a működésképtelenné váló cégekről nem tudjuk, hogy mekkora jelentőségük volt a helyi gazdaságban: egy több száz munkavállalót foglalkoztató cég megszűnése nyilván jobban jelzi a recessziót, mint egy korábban már „fantomizálódott” cég felszámolása. Márpedig az adatbázisban mindkét eset egy egységnek felel meg. Elviekben ugyan a felszámolási eljárások alá kerülő cégek jegyzett tőkéje is értékelhető, ami 2009-ben megközelítette a 116 Mrd Ft-ot, mely – hasonlóan az eljárások számához – közel 40%-os növekedés 2008-hoz képest. A gyakorlatban azonban ezekhez az információkhoz csak nagyon kevesen férnek hozzá.

A fentebb említett korlátok miatt tehát inkább csak annak tesztelésére nyílik lehetőség, hogy mennyiben alkalmas a felszámolási eljárások alakulása válság területi hatásainak megragadására.

A felszámolási eljárások alakulásának általános tendenciái

A felszámolási eljárások összegét több évre visszamenőleg csak másodlagos adatforrásokból ismerjük. A Creditreform (2009a) által, a Felszámolók és Vagyonfelügyelők Országos Egyesülete (FOE) honlapján publikált adatok szerint az eljárások száma évről évre növekszik. Igaz ugyan, hogy 1998 óta a regisztrált és működő társas vállalkozások száma is rendre nő, de a felszámolások volumenindexe 2004 és 2005 kivételével meghaladja a társas vállalkozásokét (7. táblázat).

7. táblázat: A felszámolási eljárások és a társas vállalkozások számának alakulása

	Felszámolási eljárások		Regisztrált társas vállalkozások		Működő társas vállalkozások		arányszám*
	száma	volumenindexe	száma	volumenindexe	száma	volumenindexe	
2000	4998	119,9%	411 521	105,7%	265 072		12,1
2001	5895	117,9%	426 834	103,7%	285 213	107,6%	13,8
2002	6189	105,0%	443 708	104,0%	302 945	106,2%	13,9
2003	7693	124,3%	460 205	103,7%	317 346	104,8%	16,7
2004	7804	101,4%	481 305	104,6%	331 844	104,6%	16,2
2005	7957	102,0%	497 942	103,5%	334 783	100,9%	16,0
2006	9439	118,6%	513 750	103,2%	346 401	103,5%	18,4
2007	9722	103,0%	531 109	103,4%	351 853	101,6%	18,3
2008	11322	116,5%	561 424	105,7%			20,2
2009	14 637		579 821	103,3%			25,2

*Arányszám: felszámolások 1000 regisztrált társas vállalkozásra jutó száma

Adatok forrása: regisztrált és működő társas vállalkozások: KSH Stadat,

http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,594298&_dad=portal&_schema=PORTAL; felszámolási eljárások: <http://www.foe.hu/index.php?page=a-hazai-cegek-es-a-fizeteskeptelesgi-szakteruelet-fobb-statisztikai-adatai> ;

Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy az új felszámolási eljárások száma nem feltétlenül attól függ, hogy a piaci körülmények hogyan változnak. A hitelezőknek nem is érdekük mindig elindítani az eljárást a fizetéseképtelen cégek ellen – bizonyíték erre a Felszámoló és Vagyongfelügyelők Országos Egyesülete (FOE) egyik sajtónyilatkozata: „...jelenleg nálunk [Magyarországon – a szerző] a felszámolások mintegy 80-90 %-a olyan gazdasági társaság ellen indul meg, mely már semmilyen vagyonnal, hiteles iratokkal, tényleges székhellyel, megtalálható cégvezetéssel nem rendelkezik. Így az eljárásokban a hitelezők kielégítésének mértéke, aránya olyan alacsony (a reprezentatív felmérések, illetve az APEH adatai szerint átlagosan 1-2% körüli), hogy hitelezői szempontból szinte megkérdőjelezhető az eljárás megindításának az értelme is.” (Erdős 2007, p. 6.). Ugyanakkor felszámolási eljárást nem csak a hitelező, hanem a végelszámoló vagy az APEH kezdeményezésével is lehet indítani. Az állami szervek nagy szerepet játszhatnak tehát a cégjegyzékekben működő cégment nyilvántartott, de valójában teljesen vagyontalan, cégvezetés nélküli, működéseképtelen, kiüritett, „alvó”, avagy „fantomizálódott” cégek felderítésében és felszámolásában. Ilyen „nyomozói” munkának köszönhető például, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2008. 1. negyedévtől lényegesen megemelkedett a felszámolási eljárások száma. Ugyanazon címre bejegyzett több száz (!) cég ellenőrzéséről és felszámolásáról van ugyanis szó, ahol a gyanút a 2004. évben hirtelen megemelkedő új alapítások száma keltette fel (Creditreform 2009a). Hasonló jelenséget tapasztaltak 2006-ban is az ukrán határ melletti Tiszabezdéden – a cégnév alapján feltehetően ukrán tulajdonban álló vállalatcsoport vált fizetéseképtelenné (Kondor 2007). Nem tudjuk, hogy ezekben az esetekben folytattak-e tényleges tevékenységet, és ha igen akkor milyent, az érintett cégek, de vélhetőleg

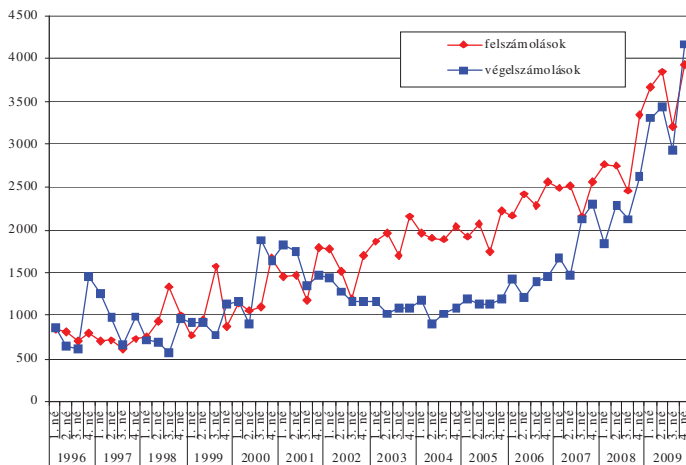
nem a piaci körülmények változása áll a nagyszámú cégalapítás és felszámolási eljárás háttérében.

Megjegyezzük, hogy a cégalapítások számának elemzésekor hasonló korlátokba ütközünk, ugyanis előfordul, hogy ugyanarra a székhelyre egyszerre több tíz céget is bejegyeznek, ugyanolyan paraméterekkel. Ennek háttérében egy vállalkozó(csoport) ügyeskedése is állhat, de kelendők az előre megalapított cégek is. A válság hatására nem feltétlen csökken a cégalapítási kedv, hiszen a módszer segítségével a felhalmozott adóssággal együtt bedöntött régi vállalkozás helyett gyorsan újat lehet vásárolni, így új keretek között tiszta lappal lehet indulni. Többek között ennek kiszűrésére szigorították a csődtörvényt 2009 nyarán.

A fentiekből egyértelműen kiderül, hogy csak nagy óvatossággal lehet a felszámolások, vagy csődök számából a gazdaság állapotára vonatkozó következtetéseket levonni, mivel az eljárások számának emelkedését nem csak a recesszió okozhatja – ez pedig területileg bontott adatok elemzésekor még fokozottabb körültekintésre int. Ugyanakkor azt is leszögezhetjük, hogy a felszámolások (és végelszámolások) száma 2008. utolsó negyedében olyan nagymértékben ugrott meg (57. ábra), hogy az minden valószínűség szerint közvetlen kapcsolatban áll a gazdasági válság hatásaival.

Nincs ez másképp Európa más országaiban sem, hisz a Creditreform európai országokat összevető tanulmánya szerint „az európai vállalkozói csődök számának már 2005 óta csökkenő trendje 2008-ban megfordult” (Creditreform 2009b, p.4.), és 2009. évre további növekedést várnak, hiszen a recesszió nyomán nehezedő hitelezési feltételek és a kereslet csökkenése okán egyre több cég juthat el a fizetési képtelenségig. A tanulmány szerint Kelet-Közép-Európa más országaival összevetve Magyarországon már 2008-ban is viszonylag magasabb volt a csődök számának növekedése, ráadásul ez magas csődérintettséggel is párosult.

57. ábra: Az indított felszámolások és a végelszámolások* számának alakulása 1996. 1. és 2009. 4. negyedéve között.

* A végelszámolások száma 2007. 2. negyedétől az egyszerűsített végelszámolási eljárásokat is tartalmazza
Adatok forrása: FOE, <http://www.foe.hu/index.php?page=a-hazai-cegek-es-a-fizeteskeptelensegi-szakteruelet-fobb-statisztikai-adatai>

Kiegészítő információkat tudhatunk meg KSH-kiadványokból. A hivatal fél évente ad ki gyorstájékoztatót a gazdasági szervezetek számáról (KSH 2009), szintén kiemelve a felszámolások és végelszámolások számának jelentős emelkedését, továbbá közlésük szerint a felszámolási eljárások többsége középvállalatokat érint. A felszámolás alá kerülő cégek főtevékenység szerinti megoszlására pedig jellemző, hogy a megszokotthoz képest magasabb a pénzügyi, biztosítás tevékenységet folytató cégek körében.

A felszámolási eljárások területi különbségei

A területi adatbázisból összegzett felszámolási eljárások száma nagyjából megegyezik a Creditreform által közölt adatokkal, és csakúgy, mint a felszámolások aránya (csőderintettség), 2008 utolsó negyedétől jelentősen megnövekedett (8. táblázat). Az is kiderül, hogy egyre több településen fordul elő fizetéseképtelen cég, továbbá az érintett társas vállalkozások nagy része kft vagy bt. (A nagyobb méretű részvénytársaságok, illetve a szövetkezetek, közhasznú társaságok, közkereseti társaságok, gazdasági munkaközösségek, stb. aránya mindössze 1-2%)

8. táblázat: Felszámolási eljárások száma és aránya a Cégekötönyből összegyűjtött információk szerint.

	2008. 1. negyedév	2008. 2. negyedév	2008. 3. negyedév	2008. 4. negyedév	2009. 1. negyedév	2009. 2. negyedév
indított felszámolási eljárások száma	2576	2612	2541	3233	3647	3732
felszámolások aránya (1000 regisztrált társas vállalkozásra jutó felszámolás)	4,9	4,9	4,8	6,1	6,5	6,7
érintett települések száma	587	633	615	697	749	771

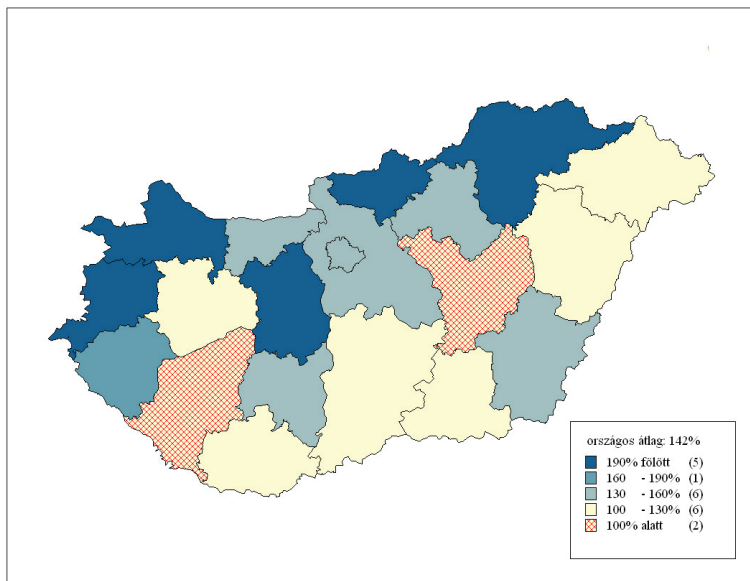
Regisztrált társas vállalkozások száma a vonatkozó évi kezdetén értendő; 2008-as adatok esetében a 2007. dec. 31.-én, 2009-es adatok esetén pedig a 2008. dec. 31.-én

Adatok forrása: Cégekötöny, KSH Stadat

A rövid területi idősor miatt a felszámolások volumenindexét csak 2009. 1. és 2. negyedévére, illetve 1. félévére tudjuk számítani, mivel 2007-re vonatkozó adataink nincsenek. Kistérségi szinten a felszámolások alacsony – esetenként 0 – száma miatt a volumenindex számítása félrevezető, ezért csak a megyei szint elemezhető. A kirajzolódó területi kép (58. ábra) szerint az egy évvel korábbihoz képest az ország északi felében romlott a helyzet.

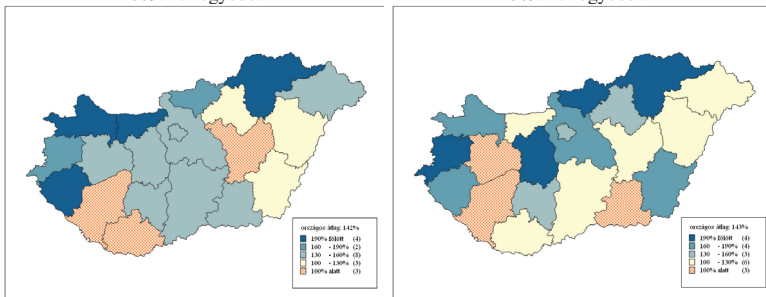
Jelentős a növekedés egyrészt a gazdasági teljesítmény (GDP) alapján fejlett megyéinkben (az Észak-Dunántúlon), ahol az exportorientált, külföldi tulajdonban lévő feldolgozóipari cégek visszafogták a termelésüket, vagy esetleg végleg bezárták gyáregységeiket. E multinacionális vállalkozások kisebb beszállítói minden bizonnyal még inkább megsínylelték a visszaesést, és a tovagyrúzó hatásokon keresztül további vállalkozások válhattak fizetésektelelenné. A térségben kivételt képez Veszprém megye, ahol nem sokat romlott a helyzet, köszönhetően a balatoni turizmushoz kötődő nagy számú cégnek, amelyeket a feldolgozóipari recesszió csak nagyon áttételesen érint. A fenti megyecsoporton kívül érdekes módon az ország kedvezőtlenebb helyzetű keleti felében található még olyan megye, ahol a felszámolások száma nagyon megnőtt: Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékről van szó, ráadásul épp e két megyében a legnagyobb a felszámolások számának a növekedése (a 2008. év első félévi adatának kétszerese a 2009. évi).

58. ábra: A felszámolások számának indexe (előző év azonos időszak = 100%), megyei szinten
2009. 1. félév

2009. 1. negyedév

2009. 2. negyedév

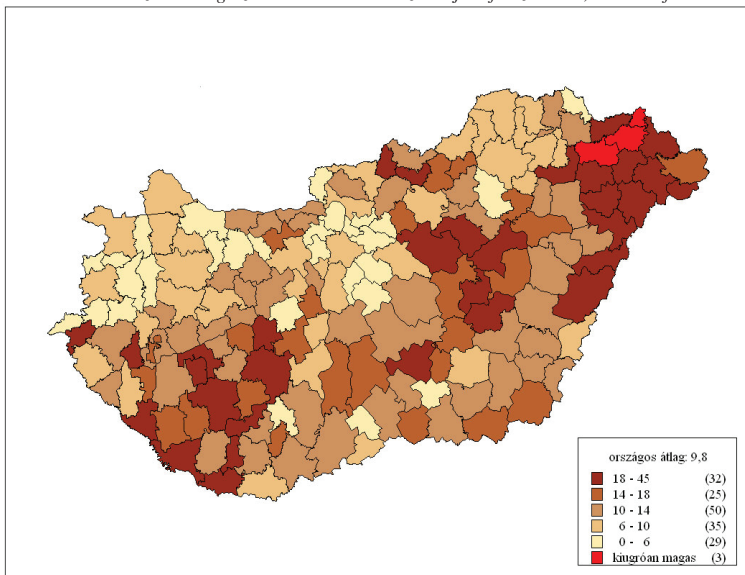
Adatok forrása: Cégbizonylat, KSH Stadat

Némileg eltérő mértékben növekedett a felszámolások száma a féléves periódus két negyedében. Borsod-Abaúj-Zemplén után Komárom-Esztergom és Győr-Moson-Sopron megyékben került felszámolási eljárás alá viszonylag sok cég, a 2. negyedévben pedig Fejér és Vas került az „élre”. Borsod mindkét negyedében a legrosszabb kategóriába került.

A volumenindex értéke persze attól is függ, hogy milyen volt a kiindulási alap, azaz hogy a válságot megelőzően mekkora volt a felszámolások aránya a regisztrált vállalkozásokhoz képest. Ahol korábban a felszámolások száma viszonylag alacsony volt, ott gyorsan magasra kúszik az index értéke, vagyis egy kisebb érték sokkal könnyebben duplázódik meg. Ezért szükséges a felszámolások arányának változását is elemezni.

Először azonban vázoljuk fel a felszámolások arányában megfigyelhető területi különbségeket. A recessziót megelőző időszakra jellemző vonások láthatók a 2008. 1. félévének 1000 regisztrált társas vállalkozására jutó felszámolásait ábrázoló térképről (59. ábra). A térkép jól jelzi a „válságmentes” időszakot, erre kitűnő bizonyíték Kondor Attila munkája, amely hosszabb (1992-2006) időtáv vizsgálatán alapul, és szinte megegyező területi képet rajzol (Kondor 2007). Ezek szerint a vállalatmegszünések esetében is érvényesül a nyugat-kelet lejtő, és a centrum-periféria hatás.

59. ábra: Az 1000 regisztrált társas vállalkozásra jutó felszámolás, 2008. 1. félév

Adatok forrása: Cégekzlöny, KSH Statad

A legtöbb felszámolási eljárást az elmaradottabbnak mondható térségekben regisztrálják: Az ország egészében 1000 társas vállalkozásból átlagosan 10 ellen indul

felszámolási eljárás egy félév alatt, míg a keleti határ mente, a Közép-Tisza vidék, a Dél-Dunántúl kistérségeiben 1000 közül már 20-50 cég lépett ki a piacról. De vannak extrém példák is: kiugró értékekkel rendelkezett a záhonyi, kiskvárdai és ibrány-nagyhalászi kistérség (a háttérben vélhetőleg céghálózatok, azonos székhelyre bejegyzett vállalkozások felszámolása áll). Hiányoznak viszont a legrosszabb helyzetű térségek közül az észak-borsodiak, és ez nem csak a 2008. év 1. félévében volt így. Igaz ugyan, hogy ezekben a körzetekben a vállalkozási aktivitás is alacsony, de a viszonylag alacsony csőderintettség mindenképp meglepő, hiszen más, szintén alacsony cégsűrűséggel jellemezhető térségekben nem ez tapasztalható. Szintén érdekes, hogy Komárom-Esztergom megye kistérségeiben az átlagosnál magasabb csőderintettség, holott a gazdaság teljesítőképessége itt jóval kedvezőbb. (Feltételezésem szerint a csődsűrűség nem csak a gazdaság teljesítőképességével áll kapcsolatban.)

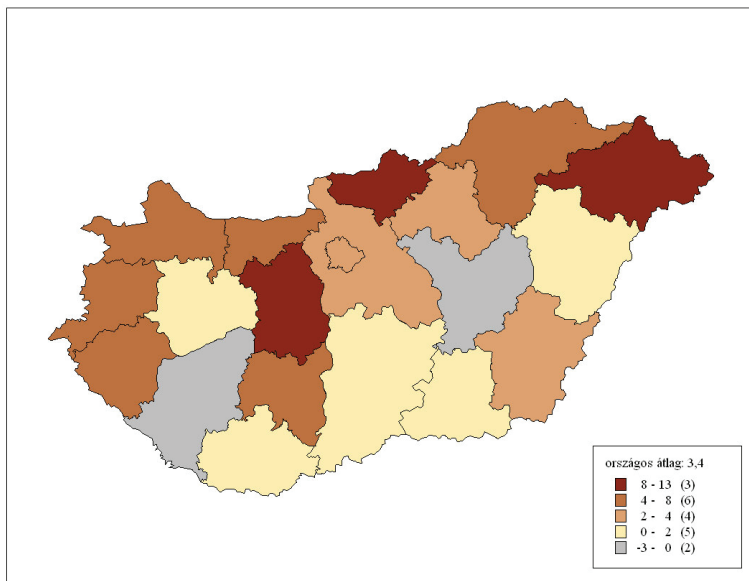
A vállalatmegszünések aránya az északnyugat-dunántúli kistérségekben, illetve a főváros környékén a legalacsonyabb. Nyilvánvaló tehát, hogy a felszámolások számának emelkedése ezekben a térségekben – hasonlóan az álláskeresők számának növekedéséhez – látványos és szokatlan jelenség. Azonban az észak- és nyugat-dunántúli megyékében, kistérségekben a fizetéseképtelenség gyakorisága is megnövekedett (60. ábra, 61. ábra). A korábban megfogalmazott feltételezés első része, miszerint a recesszió a munkanélküliséghez hasonlóan a vállalatmegszünések arányának növekedésén keresztül is jelentkezik, helytállóan bizonyul.

Azonban a felszámolások arányának növekedése nem ezekben a megyékben, hanem a Dunától keletre a legmagasabb. Nógrád megyében 1000 társas vállalkozás közül 26 ellen indult felszámolási eljárás 2009. 1. félévében, ami 12-vel több, mint egy évvel korábban. A második helyen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szerepel, ahol egy év alatt 1000 cégre vetítve tízzel növekedett a felszámolások aránya. A felszámolások számának indexe alapján Szabolcs ugyan nem került a legrosszabbak közé, de ennek háttérében rendkívül magas alapadata áll: 2008. 1. félévében 1000 társas vállalkozás közül itt 40 (!) szűnt meg, és ez az érték emelkedett 2009. 2. félévben 50-re. Végül Borsod is a magas növekedéssel jellemezhető térségek között szerepel (a rangsorban az 5. helyen).

A fentiekből tehát arra következtethetünk, hogy nem csupán a fejlett feldolgozóipari karakterű megyékben jelentkezik a válság hatása a vállalatmegszünések gyakoriságának megemelkedésén keresztül, hanem egyes elmaradottabb térségekben is. A részletesebb területi bontásban vizsgált adatok azonban óvatosságra intenek.

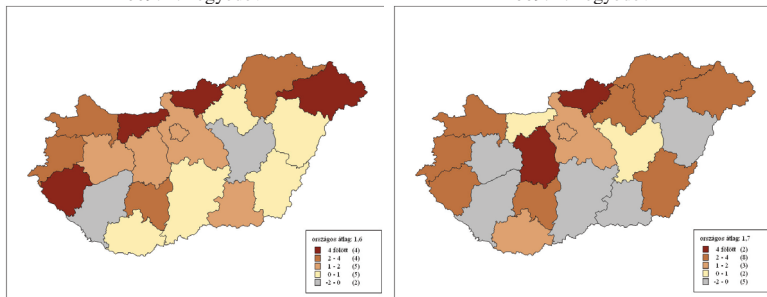

60. ábra: Az 1000 regisztrált társas vállalkozásra jutó felszámolások számának változása az előző év azonos időszakához képest megyei szinten
2009. 1. félév

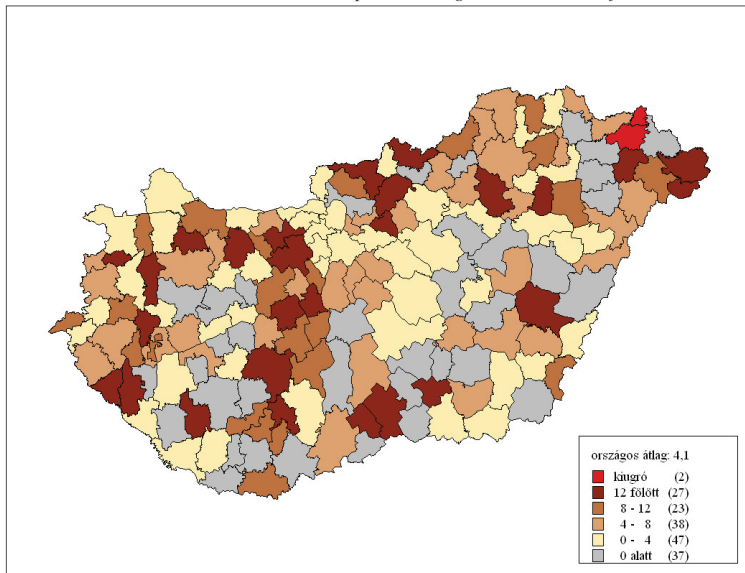
2009. 1. negyedév

2009. 2. negyedév

Adatok forrása: Cégekzlöny, KSH Statad

61. ábra: Az 1000 regisztrált társas vállalkozásra jutó felszámolások számának változása az előző év azonos időszakához képest kistérségi szinten, 2009. 1. félév

Adatok forrása: Cégekzlöny, KSH Statad

Alacsonyabb térségi szinten vizsgálódva sokkal mozaikosabbá válik a kép. 174 kistérség közül 37-ben nem is emelkedett a felszámolási eljárások aránya, további 47-ben pedig nem nevezhető jelentősnek a változás. (Mindez nem annyira meglepő, hiszen a gazdaság a térben sokkal erősebben koncentrálódik, mint a népesség vagy a munkaerő, így a fizetéseképtelenség sem térségekhez, hanem azokon belül inkább a nagyobb városokhoz köthető elsősorban. A hatások persze sokkal kevésbé pontszerűek.) Az is egyértelmű, hogy a Dunántúl északnyugati részén összefüggő térségekben romlott a helyzet, és hogy Borsodban és Nógrádban is általános jelenségről van szó.

Azonban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nagyon nagyok a szélsőségek. Ráadásul, a listát áttekintve kiderül, hogy nem is kistérségre, sőt, nem is településre jellemző a növekvő felszámolási arány, hanem bizonyos településeken belül egy-egy konkrét címhez köthető a felszámolások jelentős része. Az Egyesített Feketelista⁶⁴ közlése szerint a leggyakrabban megadott székhelycímek 100-as toplistájában szereplő 15 vidéki cím közül 9 ebben a

⁶⁴ <http://www.feketelista.hu/top-100-szekhelycim/>

megyében található, ráadásul, ezek közül hét „céggýárat” vagy „cégtemetöt” takar. Ez utóbbi két kifejezés arra utal, hogy ezeken a címeken irreálisan magas a cégbejegyzések száma, egyúttal a cégek között nagyon magas a felszámolási eljárás alatt álló vállalkozások aránya is. Ez legtöbbször azt jelenti, hogy korábban máshol működő cégek nevet és tulajdonost változtattak, mivel fizetéseképtelenné váltak vagy egyéb más módon ellehetetlenültek, és az eredeti tulajdonosok ily módon szeretnének kibújni a felelősségre vonás alól.

Fölmerül a kérdés, hogy mennyire alkalmas egy ilyen adatbázis a válság területi hatásainak elemzésére. Természetesen nem lehet kiszűrni az összes „cégtemetöt”, ahol az eredetileg más térségekben működő vállalkozásokat, és azok megszűnéseit regisztrálják. Márpedig ezek a területi statisztikákat gyakran végtelenen megemelő felszámolási eljárások vélhetőleg nemcsak a gazdasági környezet megváltozását jelzik, hanem az adóhatóság munkájának hatékonyságát is. A probléma kiszűrésének érdekében nézzük meg, hogy melyek azok a települések, ahol 2008. 1. féléve és 2009. 1. féléve között jelentősen megnövekedett a felszámolási eljárások száma, és ezek között találunk-e olyanokat, amelyek azonos címhez köthetők. A gyanús települések, címek a következő táblázatban szerepelnek.

9. táblázat: A vállaltamészűnések területi képét torzító lehetséges „cégtemetők” 2008 és 2009 között

település	cím	bejegyzett vállalkozások száma	ebből felszámolás alatt áll	felszámolási eljárás indítása	
				2008. 1. félév	2009. 1. félév
Tatabánya	Komáromi út 31.	310	173	18	51
Iregszemcse (Tamási kistérség)	Rákóczi út 101.	142	37	0	17
Záhony	Ady utca 5.	143	35	5 (+ 8)*	4 (+ 33)*
Tiszabездéd (Záhonyi kistérség)	Jókai u. (vagy út) 3.	95	38	2	18
Döge (Kisvárdai kistérség)	Szölőkert út 19	99	78	8	68 (+ 21)*

* zárójelben szerepel a szomszédos címeken bejegyzett vállalkozásokra vonatkozó felszámolási eljárások száma
Adatok forrása: saját számítás az „Egyesített Feketelista” (2009) és Céggközlöny alapján

A harmadik gyanús jel már a felszámolás alatt lévő cégek neveihez kötődik, hiszen ezek önmagukban is árulkodóak. Néhányuk nevét pusztán szemléltetésül ismertetjük (10. táblázat). Vagy azokon a neveken hozták létre őket, amelyeken felszámolásra is kerülnek – és ekkor a létrehozásuk egyetlen célja csak más cégek veszteségeinek elttüntetése lehetett egy

célcsoporton belül, vagy neveiket időközben, a veszteségek halmozódásával és az elkerülhetetlen felszámolás felismerése után kapták. Jó részük építőipari vállalkozás volt. Nem kizárt, hogy néhányukat eredetileg sem igazi vállalkozás céljával hozták létre, nem termelés, illetve szolgáltatás nyújtás volt a céljuk, hanem valami más.

10. táblázat: Cégetemetők és néhány érdekes felszámolás alatt lévő cég

A cégetemető helye	A felszámolás alatt álló cég neve
Tiszabezdéd	TCHEBOTAREV Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság
	RADONYEC Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság
	TOURGOYACK Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság
Záhony, Ifjúság u. 4	DOBREUTRO Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság
	OSZA-MAKSZIMUM Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság
Kisvárdá, Gagarin u. 22, és Litki u	KATYUSA-EXTRA Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság
	GVITALSZ-LJUMET Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság
Tatabánya, Komáromi út 31.	HOLALÉ SZEPTEMBER Szolgáltató Korlátolt Felelősségű Társaság
	LÜZER NOVEMBER Szolgáltató Korlátolt Felelősségű Társaság
	KONYEC ÁPRILIS Szolgáltató Korlátolt Felelősségű Társaság
	Galiba Öt Szolgáltató Korlátolt Felelősségű Társaság
	Sokasara Alfa Korlátolt Felelősségű Társaság
	Sokasara Béta Korlátolt Felelősségű Társaság
	Sokasara Április Korlátolt Felelősségű Társaság
	Sokasara November Korlátolt Felelősségű Társaság
	Bajvan Péntek Válságban lévő Korlátolt Felelősségű Társaság
	Bajvan Kedd Gondban Lévo Korlátolt Felelősségű Társaság

Adatok forrása: Cégbizonylatok

Biztosan torzított tehát a felszámolási eljárások változása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Ha a 9. táblázat adatai alapján a megyei adatokból levonnánk a cégetemetőkön történt felszámolásokat, akkor a felszámolási arány 10 helyett csak 4,2-vel emelkedne; és ez csak a 8. legrosszabb érték lenne a megyék rangsorában. A kistérségek között a záhonyi és kisvárdai, valamint a tatabányai és a tamási kistérség adatai lehetnek torzítottak hasonló okok miatt.

A munkanélküliség elemzésekor láthattuk, hogy az ország fejlettebbnek számító északnyugati térségében jelentkezett először és leglátványosabban a probléma. Így tulajdonképpen nem meglepő, hogy ezekben a térségekben a szokásosnál magasabb a felszámolási eljárások száma is, vagyis sajnos a vállalkozói szféra is nagy veszteségeket szenved el. Azonban a felszámolási eljárások aránya 2009 első félévében Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megyékben volt a legmagasabb, ráadásul a megelőző év azonos időszakához képest is ezekben a térségekben a legnagyobb a növekedés, Borsod-Abaúj-Zemplén megyével kiegészülve. Úgy tűnik tehát, hogy a gazdasági értéktermelő-képesség (egy főre jutó GDP) alapján a megyei rangsorok végén kullogó megyéinkben a társas vállalkozások még kevésbé

tudnak ellenállni az általános recesszióknak. A részletes vizsgálatok szerint azonban Szabolcsban a romló tendencia nem a gazdasági környezet megváltozásának köszönhető, hanem a más térségekben, talán nem is válság hatására tönkrement, esetleg a törvényes kereteket figyelmen kívül hagyó cégeket befogadó cégetemetőknek.

Fontosnak tartom azt is hozzáfűzni, hogy a vállalkozások tömeges megszűnésének lehetnek pozitív hozadéka is a schumpeteri „teremtő rombolás” jegyében. Ugyanis a régi, avult struktúrák, megoldások, vállalkozások megszűnésével, ill. kiszorításával párhuzamosan teret kapnak az újak, modernebbek (Schumpeter 1980). Ezért különösen fontos lenne arról is információkat gyűjteni, hogy mely térségekben valósul meg a hatékonyságjavulás, ill. mely térségekben indul el egy új vállalkozási hullám. A válság kezelésénél ugyanis lehetőleg nem a versenyképtelen, hanem a hatékony vállalkozások megőrzésének kell lennie a legfontosabb célnak (többek között egyes élelmiszeripari cégek esetében áll fenn ennek veszélye), illetve az új vállalkozások alapításának támogatásának, még akkor is, ha a szociális és társadalmi szempontokat is figyelembe kell venni.

4.4.A válságindikátorok értékelése

A gazdasági világválság végeredményben mindhárom adatbázis alapján nyomon követhető. Nemzetgazdasági szinten a referenciaidőszaknak tekinthető GDP és az ipari termelés volumenindexei 2008. 3. negyedévtől kezdenek csökkenni, de az igazi visszaesés 2008. 4. negyedévében következett be. Ezt gyakorlatilag minimális csúszással követi a munkanélküliség megemelkedése és a felszámolási eljárások megszorodása. (A legfontosabb jelzőszámok alakulását a 4. melléklet tartalmazza.) A négyféle idősor együttmozgása viszonylag jól alátámasztható: az ipari termelés és a GDP időszora, illetve a munkanélküliség és a felszámolási eljárások számának alakulása páronként szorosan kapcsolódik egymáshoz (*11. táblázat*), a munkanélküliség és a felszámolási eljárások növekvő alaptrendje azonban rontja az összefüggés erősségét, az ellentétes irányú együttmozgás azonban kimutatható.

11. táblázat: Összefüggés a GDP, az ipari termelés, a regisztrált munkanélküliek és a felszámolási eljárások alakulása között, 2005-2009, negyedévi adatok (Pearson-féle lineáris korreláció)

	Ipari termelés	GDP	Regisztrált munkanélküliek	Felszámolási eljárások
Ipari termelés	1	0,858**	-0,365	-0,134
GDP	0,858**	1	-0,541*	-0,278
Regisztrált munkanélküliek	-0,365	-0,541*	1	0,863**
Felszámolási eljárások	-0,134	-0,278	0,863**	1

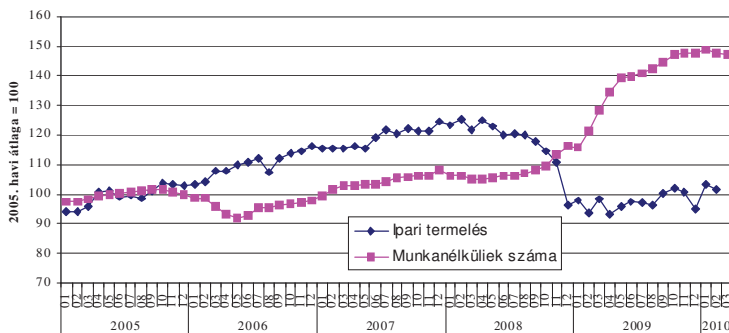
** a korreláció 0,01-es szinten szignifikáns.

* a korreláció 0,05-ös szinten szignifikáns

Alapadatokat és azok forrását a 4. melléklet tartalmazza.

A munkanélküliek számára és az ipari termelésre rendelkezésre álló szezonális hatásoktól megtisztított havi adatokból pontosabban is meghatározhatjuk a két adatsor közötti időbeli késést (62. ábra). Az ipari termelésében a trend fordulását már 2008 májusában jelezték az országos adatok, a legnagyobb visszaesés pedig 2009 decemberére datálható. Ezzel szemben a munkanélküliség trendje 2009 első hónapjaiban tört meg, a legnagyobb változás időszaka pedig 2009 májusáig tart. A késést az is jól jelzi, hogy a kétféle havi idősor között a legszorosabb együttmozgás 2 havi késletetés esetén adódik, a korreláció értéke a 2005. január - 2010 március időszakban -0,43.

62. ábra: A regisztrált munkanélküliek (nyilvántartott álláskeresők) számának indexe és az ipari termelés volumenindexe, 2005. január - 2010. március, szezonálisan kiigazított havi adatok

alapadatok forrása: ipari termelés: KSH Tájékoztatási adatbázis, az ipar összefoglaló adatai, 2010. április 25.-ei letöltés, regisztrált munkanélküliek számának szezonálisan kiigazított idősora: ÁFSZ, Multiráció Kft, <http://kisterseg.afsz.hu/index.php?ts=00&am=1&kiigbtn=Rajta&chxs=1&mode=kiig>

Az elbocsátási szándékok sajtónyilvánosságából származó adatok nyilván nem illeszthető be egy ilyen típusú összehasonlításba. Mégis nagyon érdekes és fontos volt egy

ilyen adatbázis összeállítása is, mert a válság elején ez bizonyult a leggyorsabban elemezhető indikátornak a munkanélküliségi adatokban jelentkező késés, a nyilvánosságra kerülés erről ráragadó csúszása, illetve a felszámolási eljárások adatbázisának nehézkes összeállíthatósága, tartalmi bizonytalanságai okán. A munkanélküliségre vonatkozó adatbázis is rendkívül jól használható, mivel megbízható forrásból származik, világos tartalmú, teljes, az adatok egyértelműen lokalizálhatók, az elmúlt időszak egészében használható, ezáltal összetettebb, finomabb matematikai-statisztikai elemzésre is lehetőséget nyújt. A felszámolási eljárások ehhez képest újabb adalékokkal szolgáltak, de a vizsgálatból – főként módszertani problémák miatt – csak korlátozott érvényességű következtetéseket vonhatunk le, ráadásul az adatok legfeljebb negyedéves időtávra értelmezhetők, ami késlelteti az elemzést.

Az eredmények szerint a válság térben különböző erősséggel jelent meg. A leglényegesebb jellemvonásokat a következő pontokban foglalhatók össze:

- A világválság jelei először az exportorientált (ipari) vállalkozások körzetében jelentek meg, amelyek azonban csak elvétve számolták fel a teljes tevékenységüket; legtöbbször csak visszafogták a termelésüket, és leépítéseket hajtottak létre. A beszállítók ennél érzékenyebben reagáltak. Emiatt a legfejlettebb vidéki térségek szenvedték el a leglátványosabb visszaesést; ezen belül is az ingázás forrásterületein emelkedett meg a leginkább az álláskereső aránya.
- Később, az általános hatások következtében (forintválság, hitelszüke, belső kereslet visszaesése) a válság is általánossá vált, és már nem csak az exportorientált cégek körzetében jelentkezett. Csak a legelmaradottabb térségekben nem volt érdemi változás, mivel a piaci szférában eleve nem volt érdemi gazdasági tevékenység.
- A Balaton körzetében, illetve Budapesten kevésbé volt látványos a visszaesés. A főváros munkaerőpiaca jellemzően késve reagált a válságra, és feltételezhető, hogy az élénkülés jelei is itt mutatkoznak meg a leghamarabb.
- Kiemelendő, hogy nem csak a fejlettebb térségekben okoz gondot a válság, sőt, a kevésbé fejlett térségeket vélhetőleg sokkal mélyebben érintette, illetve sokkal tovább tartanak majd a negatív hatások is.

5. Az eredmények összegzése

A disszertáció fókuszpontjában a gazdasági fejlettség hazai területi egyenlőtlenségeit alakító térségi növekedési pályák elemzése, értékelése áll, a rendszerváltást követő időszakban. A következőkben a bevezetésben megfogalmazott célkitűzések alapján foglalom össze a dolgozat legfontosabb eredményeit, következtetéseit.

Az **A/1.** jelű célkitűzés szerint az egyes megyék fejlődési pályáit elemeztem, arra a kérdésre keresve a választ, hogyan alakulnak a nemzetgazdasági és megyei növekedési pályák a különböző konjunktúra-jelzőszámok alapján, kimutatható-e valamiféle időbeli vagy térbeli rendezettség a különféle pályák között?

A legtöbb általam vizsgált konjunktúramutató változása nemzetgazdasági szinten együttmozog a gazdasági teljesítményt szintetizáló GDP idősorával, bár az egyes szférákban tapasztalható trendtörések, fordulópontok nincsenek feltétlenül összhangban. Megyei szinten koránt sem ilyen egyértelmű – és nem is szükségszerű – a kapcsolat. A vizsgálható, megfelelően hosszú, rendelkezésre álló adatsorok közül a legtöbb megyében az ipari termelési érték alakulása szoros kapcsolatban áll az összteljesítmény változásával, a termelés változása a vidéki tér differenciálódásában lényeges szerepet játszik. A kevés kivétel közé tartozik Baranya, Békés és Csongrád megye, valamint a főváros, ahol biztosan nem az ipari termelés határozza meg a fejlődési pályát. Több megyében megfigyelhető az építőipari tevékenység beruházások alakulására is utaló befolyásoló szerepe. A vendégforgalmi adatokkal többé-kevésbé megragadható turizmus teljesítménye még a Balaton környéki megyékben sem mozog együtt az összteljesítménnyel, a vendégéjszakák számának alakulása inkább a Balaton szűkebb környezetében bír nagyobb jelentőséggel. Fontos leszögezni, hogy a foglalkoztatás, illetve munkanélküliség is csupán nagyobb gazdasági sokkok (világgazdasági recesszió) alkalmával változik a gazdasági teljesítő-képességgel egyazon irányba, a változás területi szerkezete azonban főként a foglalkoztatás esetében kifejezetten jól tükrözi a gazdasági összteljesítmény alakulását. A megyei pályák között nincs lényegi eltérés az állami redistribúció eszközeként értékelhető bérszínvonal alapján, a minimális dinamika-különbségek különösen 2002 után a kiegyenlítődéss irányába hatottak. Az adminisztratív-szabályozási környezet változása erősen befolyásolja a regisztrált vállalkozások számának alakulását. A jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások számának változása mégis jól

használható területi információkat hordoz, ugyanis épp azokban a megyékben átlag fölötti a növekedés, amelyek a GDP alapján is kedvező helyzetben vannak.

A vizsgálatok fókuszát a megyei sajátosságokra helyezve több lényeges megállapítást tehetünk:

- Az ország gazdasági centrumaként is funkcionáló fővárosi gazdaság dinamikája az ezredforduló után is töretlen. A vizsgált konjunktúra-jelzőszámok közül a legtöbb alapján tovább éleződik a főváros-vidék ellentét, egyedül a jövedelmek és bérek esetében csökken egyértelműen az előny. A fővárosból zonálisán kifelé terjedő dinamika Pest megye rendkívüli mértékű, a gazdaság szinte minden elemében jelen lévő felemelkedését hozta magával.
- A kedvező helyzetű, fejlettebb megyéink közül Győr-Moson-Sopron dinamikája a legstabilabb és legkiegyensúlyozottabb. Az ipari alapú konjunktúra további nyertesei közül a vasi gazdaság az ezredforduló óta lassan veszít relatív előnyéből, Fejér megye teljesítménye pedig rendkívül érzékenyen reagál a külgazdasági környezet változására. Ez az ezredforduló után dinamizálódó komárom-esztergomi gazdaságra vonatkozóan is megfigyelhető.
- Az ezredforduló után több északi megyében is pozitív változások indultak, ezek megerősödése azonban még bizonytalan.
- A legtöbb konjunktúra-jelzőszám alapján a rangsorok végén illetve második felében helyezkedik el Nógrád megye, de a békési meglendülésre utaló nyomokat sem lehet felfedezni.

Az **A/2.** jelű hipotézis szerint a GDP alapján kimutatható enyhébb, a lakossági jövedelmek alapján markánsabb közeledési fordulat (Kiss 2007) a gazdaság legtöbb szférájában jelen van, és a módosított Williamson-hipotézis (Nemes Nagy 1987, 2009) alapján előre jelezhető folyamat megragadható. A feltételezés már a GDP-re vonatkozó idősor továbbvezetésével megdőlt, hiszen az összteljesítmény alapján megyei szinten, elsősorban a Budapest – vidék dimenzióban inkább növekedtek a regionális egyenlőtlenségek. Vizsgálható azonban az a kérdés, hogy az egyes indikátorok között van-e olyan, amely egyértelműen kiegyenlítődsé/differenciálódás irányába mutat. Az ezredforduló után a gazdasági jelzőszámok jelentős része is a főváros-vidék viszonylatban jelez divergenciát, bár nem egyforma intenzitással és időben sem feltétlenül egyszerre. Korábban, az 1990-es években a vidéki téren belül is erősebben növekedtek a területi egyenlőtlenségek.

Az **A/3.** célkitűzés szerint a világgazdasági válság területi folyamatokban megjelenő hatását igyekeztem megragadni, ami összességében jól teljesült a három általam vizsgált

adatbázis elemzésével. Nemzetgazdasági szinten a referencia-időszornak tekinthető GDP és az ipari termelés volumenindexei 2008. 3. negyedévtől kezdenek csökkenni, de az igazi visszaesés 2008 4. negyedévében következett be, ekkor a sajtóban megjelenő „puha” információk alapján már érzékelhetővé vált a recesszió területi vetülete. Minimális késéssel a munkanélküliség is megemelkedett és a felszámolási eljárások is megszorodtak. Az eredmények szerint a válság térben különböző erősséggel jelentkezett. A leglényegesebb jellemvonások a következő pontokban foglalhatók össze:

- A világválság jelei először az exportorientált (ipari) vállalkozások körzetében jelentek meg, amelyek azonban csak elvétve számolták fel a teljes tevékenységüket; legtöbbször csak visszafogták a termelésüket, és leépítéseket hajtottak létre. A beszállítók ennél érzékenyebben reagáltak. Emiatt kezdetben a legfejlettebb vidéki térségek szenvedték el a leglátványosabb visszaesést; ezen belül is az ingázás forrásterületein emelkedett meg a leginkább az álláskereső aránya.
- Később, az általános hatások következtében (forintválság, hitelszűke, belső kereslet visszaesése) a válság is általánossá vált, és már nem csak az exportorientált cégek körzetében jelentkezett. Csak a legelmaradottabb térségekben nem volt érdemi változás, mivel a piaci szférában eleve nem volt érdemi gazdasági tevékenység.
- A Balaton körzetében, illetve Budapesten kevésbé volt látványos a visszaesés. A főváros munkaerőpiaca jellemzően késve reagált a válságra.
- Kiemelendő, hogy nem csak a fejlettebb térségekben okoz gondot a válság, sőt, a kevésbé fejlett térségeket vélhetőleg sokkal mélyebben érintette, illetve sokkal tovább tartanak majd a negatív hatások is.
- A válság hatására egyértelműen csökkentek a területi egyenlőtlenségek, ugyanis a fejlettebb térségek lefelé nivellálódása a közeledés irányába hatott. A jövőre vonatkozóan azonban csak sejtés maradt, hogy a fellendülés időszakában az egyenlőtlenségek a korábbinál magasabb szinten termelődnek újra.

Az **A/4.** célkitűzésben megfogalmazott előzetes elképzelésekkel ellentétben az a kérdés, hogy létezik-e vezető vagy követő térség, ahol a nemzetgazdaság egészében bekövetkező fordulópontok hamarabb vagy később következnek be, megbízható módon nem tesztelhető. Az eddigi egyetlen komolyabb külső sokk, a 2008 őszen bekövetkező recesszió az egész gazdaságot és minden térséget közel egyszerre érintette. Az elbocsátások számának és az álláskereső állományának változása alapján annyi állapítható meg, hogy a külvilághoz az ipari exportpiacokon keresztül erősen kapcsolódó észak-dunántúli megyék gazdasága

érzékenyebben és néhány hónappal korábban reagált a változásra, valamint, hogy a fővárosban később regisztrálták az álláskeresők számának emelkedését.

A regionális konjunktúra mérése nem egyszerű feladat, problémát okoz ugyanis a területi és időbeli szempont együttes kezelése. A **B/1.** célkitűzés szerint az 1. fejezetben részletesen bemutatott és részben alkalmazott mérési és elemzési eszköztárból nem feltétlenül alkalmazható minden elem a hazai gazdasági folyamatok elemzésére. A rendelkezésre álló idősorok nem elég hosszúak, a konjunktúra-jelzőszámként közölt évközi statisztikák sem feltétlenül alkalmasak bonyolultabb módszerekkel történő tesztelésre. Azonban a tágabban értelmezett konjunktúrákutató, vagyis a gazdaság állapotáról információval bíró jelzőszámok elemzésével, egyszerűbb alapstatisztikák alkalmazásával is közelebb kerülhetünk a területi folyamatok megértéséhez. A tér és idő együttkezelésére érdekes megoldást jelenthet a területi egyenlőtlenségi mutatók által kirajzolt pályák elemzése.

A **B/2.** célkitűzés egészen konkrétan a változások gyors és precíz megragadására alkalmas jelzőszámok kiválasztását jelentette. A vizsgált szférák kijelölésénél alapvetően a KSH adatbázisaiban közölt megyei szintű gazdasági jelzőszámokból indultam ki, azonban nem minden közreadott indikátort használtam fel. Az adatok kiválasztásánál elviekben az lenne a legfontosabb szempont, hogy azok megfelelően jelezzék a gazdasági teljesítmény változásait, azonban a gyakorlatban inkább az idősorok hossza, rendelkezésre állása határozta meg az elsődleges szelekciót. A bemutatott gazdasági jelzőszámok közül jó néhány nem mozgott együtt a gazdaság összteljesítményének alakulásával, illetve a gazdasági folyamatok helyett adminisztratív intézkedések hatását is tükrözte. Több esetben mérési-módszertani, idősor-visszavezetési probléma adódik. Jelzőszámok közül az ipai teljesítmény alakulása nagyon jól megragadja a vidéki tér differenciálódási folyamatait, de a (gazdasági) szolgáltatások teljesítménymutatói, amelyek alapján a fővárosi dinamikát is lehetne értékelni, nagyon hiányoznak. A brit statisztikai hivatal jól példát állított. A jelen idejű változások kimutatására több jelzőszám is alkalmasnak bizonyult. Ezen belül is a regisztrált álláskeresők számának, arányának változása képes a gazdasági összteljesítmény alakulását gyorsan, megbízható adatbázis alapján, sok részletet feltárva megragadni.

Irodalomjegyzék

Ábrahám Árpád–Kertesi Gábor (1996): A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990-1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 7-8. sz. pp. 653-681.

ÁFSZ (2008): Munkaerőpiaci helyzetkép. 2007. évi összefoglaló. (www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=afsz_stat_eves_reszletes_2007)

Anselin, Luc (1995): Local Indicators of Spatial Association - LISA, *Geographical Analysis*, 27. pp. 3-115.

Antalóczy Katalin – Sass Magdolna (2005): A külföldi működőtőke-befektetések és gazdasági hatásai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LII. évf. pp. 494-520.

Artis, Michael – Okubo, Toshihiro (2008): The Intranational Business Cycle: Evidence from Japan. Centre for Growth and Business Cycle Research, Discussion Paper Series 101, The University of Manchester

Artis, Michael – Okubo, Toshihiro (2009): The UK Intranational Trade Cycle. SERC Discussion Papers 0019, Spatial Economics Research Centre, LSE

Balogh Irén – Kerékgyártó Györgyné, Szarvas Beatrix, Sugár András (2008): Statisztikai módszerek és alkalmazásuk a gazdasági és társadalmi elemzésekben. Aula Kiadó, Budapest, 446 p.

Barta Györgyi (1977): A területi gazdasági különbségek változása 1960-1975 között. *Területi Statisztika*, 5. sz.

Barta Györgyi (2002): A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs

Barta Györgyi – Bernek Ágnes – Nagy Gábor (2003): A külföldi működőtőke-befektetések jelenlegi tendenciái és területi elmozdulásának esélyei Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 21. évf. 3. sz. pp. 31-50.

Barta Györgyi (2009): Újraiparosodás és újraiparosítás gazdasági válság előtt és után. In: Fodor István (szerk.): A régiók újraiparosítása – a Dél-Dunántúl esélyei. MTA RKK, Pécs, pp. 12-19.

Bartke István (1971): Az iparilag elmaradt területek ipari fejlesztésének főbb közgazdasági kérdései. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bauer Tamás (1981): Tervgazdaság, beruházás, ciklusok. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest.

Benczúr Péter – Rátvai Attila (2005): Economic Fluctuations in Central and Eastern Europe – the Facts. Magyar Nemzeti Bank Working Papers, 2005/2, 53 p.

Benedek József (2006): Területfejlesztés és regionális fejlődés Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár. 299 p.

Benk Szilárd – Jakab M. Zoltán – Kovács Mihály András – Párkányi Balázs – Reppa Zoltán – Vadas Gábor (2006): The Hungarian Quarterly Projection Model (NEM). Magyar Nemzeti Bank, Occasional Paper 60. MNB, Budapest, 49 p.

Berend Iván (2000): A gazdasági növekedés a kétezredik évben is folytatódik. *Magyar Tudomány*, 45. (108.) évf. 9. sz. pp. 1079-1086.

Berend T. Iván (2004): A gazdasági ciklusok és hatásuk Európa átalakulására. *Európai Tükör*, 9. évf. 9. sz. pp. 3-9.

Berend T. Iván (2008): Magyarország a közép- és kelet-európai átalakulásban, 1989–2008. Néhány vitás kérdés. *Köz-Gazdaság*, 4. szám, pp. 5-13.

Borts, George (1960): Regional Cycles of Manufacturing Employment in the U.S., 1914-1953. *Journal of the American Statistical Association*, 55. évf. pp. 151-211.

Braudel, Fernand (1985): Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus: 15-18. század. Gondolat Kiadó Bp., 635 p.

Bródy András (1983): Lassuló idő: A gazdasági bajok magyarázatához. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Bp., 166 p.

Bródy András (2007): A ciklus oka és hatása. *Közgazdasági Szemle*, LIV. évf., október, pp. 903-914.

- Bruckner Józsefné – Gether Istvánné (2003): A terület GDP-számítás helyzete, fejlesztési feladatai. Területi Statisztika, 4. sz., pp. 323-332.
- Burns, A. F. – Mitchell W. C. (1946): Measuring Business Cycles. Research Working Paper. National Bureau of Economic Research, New York
- Carlino, Gerald – Sill, Keith (2001): Regional Income Fluctuations: Common Trends And Common Cycles. The Review of Economics and Statistics, MIT Press, 83. évf. 3. sz., pp. 446-456.
- Clark, Todd E. (1998): Employment Fluctuations in the U.S. Regions and Industries: The Roles of National, Region-Specific, and Industry-Specific Shocks. Journal of Labor Economics, 16. évf. 1. sz. pp. 202-229.
- Coulson, N. Edward – Rushen, Steven F. (1995): Sources of Fluctuations in the Boston Economy. Journal of Urban Economics, 38. évf. 1. sz., pp. 74-93.
- Cromwell, Brian A. (1992): Does California Drive the West? An Econometric Investigation of Regional Spillovers, Economic Review Federal Reserve Bank of San Francisco 2 pp. 15-25.
- Creditreform (2009a): A Creditreform szöveges értékelése a felszámolási piacot érintő statisztikai adatokhoz. Kézirat. (<http://www.foe.hu/index.php?page=a-hazai-cegek-es-a-fizeteskeptelensegi-szakterulet-fobb-statisztikai-adatai>)
- Creditreform (2009b): Fizetésképtelenség Európában, 2008/2009. Kézirat. (http://www.foe.hu/index.php?mact=News,cntnt01_detail_0&cntnt01_articleid=808&cntnt01_returnid=68)
- Crone, Theodore M.. – Clayton-Matthews, Alan (2005): Consistent Economic Indexes for the 50 States. Review of Economics and Statistics, 87. évf. 4. sz. pp. 593–603.
- Dicházi Bertalan (1997): Külföldi működőtőke-befektetések hatása a regionális gazdaságra. Tér és Társadalom, 11. évf. 3. sz. pp 69-82.
- Döry Tibor – Lados Mihály (1997): Regionális konjunktúra kutatás eredményei és tapasztalatai. Tér és Társadalom, 11. évf. 1. sz., pp. 283-296.
- Dusek Tamás (2004): A területi elemzések alapjai. Regionális Tudományi Tanulmányok 10. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, p. 245.
- Dusek Tamás (2005): A kistérségek jövedelmi helyzetének alakulása 1988 és 2003 között: a változás típusai. In: Rechnitzer János (szerk.): Átalakulási folyamatok Közép- Európában. SZE MTDI Évkönyv, 2005
- Dusek Tamás – Kiss János Péter (2008): A regionális GDP értelmezésének és használatának problémái. Területi Statisztika, 11. (48.) évf. 3. sz. pp. 264-280.
- Erdős Károly (2007): A magyarországi cégek és fizetésképtelenségi eljárások főbb adatainak alakulása (1992-2007). Kézirat. (www.foe.hu/uploads/docs/magyar_cegek_92-07.doc)
- Farkasházi Lászlóné – Hüttl Antónia (1996): Regionális számlák Magyarországon. Statisztikai Szemle, 8.-9. sz., pp. 680-693.
- Farkas János – Kovács Zoltán – Székely Gáborné (2004): A magyar lakáspiac területi jellemzői az ezredfordulón, KSH – MTA FKI, Budapest
- Farkas Máté Bence (2010): Területi fejlettségi különbségek és konvergencia Spanyolországban. Földrajz BSc szakdolgozat, ELTE, 53 p.
- Fazekas Károly (1997): Válság és prosperitás a munkaerőpiacon: A munkanélküliség regionális sajátosságai Magyarországon 1990-1996 között. Tér és Társadalom, 11. évf. 4. sz. pp. 9-24.
- Fazekas Károly (2000): A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire Magyarországon. Magyar Tudomány, 45. (108.) évf. 7. sz. pp. 823-840.
- Gazdag László (2010): A hosszú távú gazdasági ciklusok. Fejlesztés és Finanszírozás, 2. sz. pp. 31-41.
- Hall, Viv B.C. – McDermott, John (2004): Regional business cycles in New Zealand: Do they exist? What might drive them? Motu Working Paper 04–10, Motu Economic and Public Policy Research, October 2004
- Hall, Viv B.C. – McDermott, John – Tremewan, James (2006): The Ups and Downs of New Zealand House Prices. Motu Working Paper 06–03, Motu Economic and Public Policy Research, July 2006
- Hess, Gregory D. – Shin, Kwahno (1998): Intrnational business cycles in the United States. Journal of International Economics, Elsevier, 44. évf. 2. sz., pp. 289-313.

- Hoós János (2003): Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Budapest, 272 p.
- Hunyadi László – Vita László (2002): Statisztika közgazdászoknak. KSH, Budapest, 770 p.
- Hüttl Antónia – Vita József (2004): Gazdaságstatisztika. BCE Gazdaságstatisztikai Tanszék, Budapest, 260 p.
- Illés Iván (2008): Regionális gazdaságtan - területfejlesztés. Typotex Kiadó, Budapest, 262 p.
- Jakobi Ákos (2002): A területi egyenlőtlenségek új elemei az információs társadalomban. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Regionális Tudományi Tanulmányok 7., ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, pp. 55-84.
- Jakobi Ákos (2007): Az információs társadalom térbelisége. Regionális Tudományi Tanulmányok 13, ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest, 166 p.
- Kanbur, Ravi – Venables, Anthony J. (szerk.) (2005): Spatial Inequality and Development. Oxford University Press, New York, 2005, 412 p.
- Kehl Dániel – Sipos Béla (2007): Évszázados trendek és hosszú ciklusok az Amerikai Egyesült Államokban, Kínában és a világ gazdaságában. Hitelintézeti Szemle. 6. évf. 3. sz., pp. 248-282.
- Kiss Éva (2008a): A magyar ipar térbeli szerkezetének átrendeződése 1989 után I. Területi Statisztika, 11. (48.) évf. 4. szám, pp. 445-457.
- Kiss Éva (2008b): A magyar ipar térbeli szerkezetének átrendeződése 1989 után II. Területi Statisztika, 11. (48.) évf. 5. szám, pp. 544-553.
- Kiss János (1998): Az ágazati gazdaságszerkezet szerepe a regionális differenciálódásban. Tér és Társadalom 1-2. sz., pp. 138-162.
- Kiss János Péter (2007): A területi jövedelemegyenlőtlenségek strukturális tényezői Magyarországon. (Doktori értekezés)
- Kiss Virág (2002): Megelőző jelzőszámok a gazdasági előrejelzésekben. Statisztikai Szemle, 80. évf., 5-6. szám, pp. 487-501.
- Kondor Attila Csaba (2007): A fizetéseképtelenség területi jellemzői Magyarországon. Tér és Társadalom, 21. évf. 2. sz., pp. 95-108.
- Kopasz Marianna (2007): A vállalkozói potenciál területi különbségeinek magyarázata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 183 p.
- Kornai János (1993): A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan. Heti Világgazdaság Kiadói Rt., Budapest, 670 p.
- Kouparitsas, Michael A. (2002): A regional perspective on the U.S. business cycle. Chicago Fed Letter, Federal Reserve Bank of Chicago, issue November
- Kouparitsas, Michael A. – Daisuke J. Nakajima (2006): Are U.S. and Seventh District business cycles alike? Economic Perspectives, Federal Reserve Bank of Chicago, 30. évf. 3. sz., pp. 45-60.
- KSH (1996): Magyarország népessége és gazdasága – múlt és jelen. Komáromi Nyomda Kiadó, Bp, 266 p.
- KSH (2009): A regisztrált gazdasági szervezetek száma, 2009. I. félév. 122. Gyorstájékoztató, július 31.
- KSH (2010): A bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása 2008-ban. Internetes kiadvány, 13 p. http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,182527&_dad=portal&_schema=PORTAL
- KSH (2010b): A válság hatása a munkaerőpiacra. Internetes kiadvány. 30 p.
- Kukely György (2004): A területi és ágazati struktúra átalakulása a magyar ipar húzóágazatban, a gépiparban. Földrajzi Értesítő, 51. évf. 1-2. füzet, pp. 93-110.
- Kukely György (2006): A nagyvárosok felértékelődése a külföldi működőtőke-beruházások telephelyválasztásában. Tér és Társadalom, 20. évf. 4. sz. pp. 111-125.
- Kukely György (2008a): A gazdaságfejlesztési célú állami és európai uniós támogatások szerepe az ipari térszerkezet formálásában. Területi Statisztika, 11. (48.) évf. 2. szám, pp. 111-135.
- Kukely (2008b): A külföldi működőtőke beruházások hatása az ipar területi folyamataira Magyarországon, különös tekintettel a delokalizációra. (Doktori értekezés)
- Kullmann Ádám (2009): A regionális gazdaságfejlesztés eszközzrendszere és magyarországi alkalmazása. (Doktori értekezés)

- Lackó László (1988) Területi fejlődés, politika, tervezés, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Lakner Zoltán (2006): A magyar lakáspolitikai társadalmi hatásai. Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat, 17. évf. 5. sz. pp. 55-64.
- Lengyel Imre (2003): Verseny és területi fejlődés. Térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged
- Lengyel Imre – Rechnitzer János (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 391 p.
- Leonida, L. – Montolio, D. (2001): Convergence and Inter-Distributional Dynamics among the Spanish Provinces. A Non-parametric Density Estimation Approach. Document de treball. Institut d'Economia de Barcelona (IEB). 33 p.
- Lőcsei Hajnalka (2004) A foglalkoztatás ágazati és regionális dimenzióinak kapcsolata az ezredvégi Magyarországon. in: Nemes Nagy J. (szerk.): Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. (Regionális Tudományi Tanulmányok 9.) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, pp. 43-58.
- Lőcsei Hajnalka – Németh Nándor (2006): A Balaton régió gazdasági ereje. Comitatus, 16. évf. 7-8.sz. pp. 7-22.
- Lucas, Robert E. (1977): Understanding Business Cycles. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, pp. 7-29.
- Maddison, Angus (2001): The World Economy: a Millennial Perspective. OECD, Paris
- Major Klára (2001): A nemzetközi jövedelemegyenlőtlenség dinamikája. PhD értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest, 123 p.
- Major Klára (2005): A σ és β konvergencia. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Regionális elemzési módszerek. Regionális Tudományi Tanulmányok 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. Pp. 121-124.
- Nagy Gábor (2007): Divergencia vagy konvergencia - az átmenet gazdasági térfolyamatainak mérlege földrajzos szemmel. Tér és Társadalom 21. évf. 1. sz. pp. 35–51.
- Nemes Nagy József (1987): A regionális gazdasági fejlődés összehasonlító vizsgálata, Akadémiai Kiadó, Bp.
- Nemes Nagy József (1995): A GDP regionális számbavétele. In: Probáld F. (szerk.): Pro Geographia Humana, ELTE Eötvös Kiadó, Bp., pp. 99-118.
- Nemes Nagy József (1998): A tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 261 p.
- Nemes Nagy József (1999) Elágazó növekedési pályák az ezredvégi Magyarországon. In.: Nemes Nagy J. (szerk.): Helyek, terek, régiók. Regionális Tudományi Tanulmányok 4, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest. pp. 65-86.
- Nemes Nagy József – Kullmann Ádám – Fekete Attila – Szabó Pál (2000): A területi fejlődés „állami” és „piaci” útjai az 1990-es években. Területi Statisztika, 3.(40.) évf. 3. sz. pp. 203-220.
- Nemes Nagy József (2004): Újra Komárom az élen – megyei ipari növekedési pályák, 1965-2003. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon. (Regionális Tudományi Tanulmányok 9.) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, pp. 59-73.
- Nemes Nagy József (2005): Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai. In: Dövényi Zoltán – Schweitzer Ferenc: A földrajz dimenziói. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Bp. pp. 141-158.
- Nemes Nagy J. szerk. (2005): Regionális elemzési módszerek Regionális Tudományi Tanulmányok 11. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, 284 p.
- Nemes Nagy József – Németh Nándor (2005): Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, pp. 75-137.
- Nemes Nagy József (2009): Helyek, terek, régiók. Akadémiai Kiadó, Budapest, 350 p.
- Németh Nándor – Kiss János Péter (2007): Megyeink is kistérségeink belső jövedelmi tagoltsága. Területi Statisztika, 10.(47.) évf., 1. sz., pp. 20-45.

- Németh Nándor (2009): Fejlődési tengelyek az új térszerkezetben. Nemes Nagy J. (sorozatszerk.): Regionális Tudományi Tanulmányok 15, ELTE Regionális Tudományi Tanszék, Budapest, 161 p.
- Németh Zsolt (szerk.) (2008): A beruházások alakulása a magyar régiókban. KSH, Pécs, 62 p.
- Novák Géza (szerk.) (2009): A gazdasági folyamatok regionális különbségei Magyarországon 2008-ban. KSH, Debrecen, 73 p.
- Novák Zoltán – Vass Anikó (2009): A vállalkozások regionális sajátosságai Magyarországon. Területi Statisztika, 12. (49.) évf. 4. sz. pp. 394-412.
- Owyang, Michael T. – Piger, Jeremy – Wall, Howard J. (2005): Business Cycle Phases in U.S. States. The Review of Economics and Statistics, MIT Press, 87. évf. 4. sz., pp. 604-616.
- Pénzes János (2010): Az Észak-alföldi régió periférikus térségeinek tagoló tényezői a rendszerváltás után, különös tekintettel a területi jövedelemegyenlőtlenségekre. (Doktori értekezés)
- Pukli Péter – Linderné Eperjesi Erzsébet (2004): Gazdaságstatisztika. JATEPress, Szeged, 155 p.
- Pula Gábor – Reiff Ádám (2002): A hazai konjunktúra-felmérések szerepe a feldolgozóipari termelés rövid távú előrejelzésében. MNB Háttér tanulmányok, 2002/3. 37 p.
- Quah, Danny T. (1996): Regional Convergence Clusters Across Europe. European Economic Review, Vol. 37. 426-434. old.
- Rechnitzer János (1988): Kísérlet a helyi szintű jövedelem termelésének és változásának számbavételére. Ideológiai, politikai tanulmányok, MTA-RKK, Pécs, pp. 56-62.
- Rodríguez-Pose, Andrés – Fratesi, Ugo (2007): Regional Business Cycles and the Emergence of Sheltered Economies in the Southern Periphery of Europe. Growth and Change, 38. évf. 4. sz., pp. 621 – 648.
- Román Zoltán (2009): A vállalkozás mérése és magyarországi helyzete. Statisztikai Szemle, 87. évf. 6. sz. pp. 575-593.
- Samuelson, Paul A. – Nordhaus, William D. (2005): Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest. (eredeti: 1998. évi kiadás New York, Macgraw-Hill Companies Inc.) 763 p.
- Schumpeter, Joseph. A (1980): A gazdasági fejlődés elmélete: Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Schwertner János (1994): Parázsló munkaerőpiac. Tér és Társadalom, 8. évf. 1-2. sz. pp. 59-82.
- Sipos Béla (2005): A rendszerváltás utáni rövid konjunktúraciklusok vizsgálata. Statisztikai Szemle, 83. évf. 4. sz., pp. 340-364.
- Syron, Richard (1978): Regional Experience during Business Cycles: Are We Becoming More Alike? New England Economic Review pp. 25-34.
- Szabó Pál (2005): Régió: „meghatározott területi egység”. In: Nemes Nagy J. (szerk.): Régiók távolról és közelről. Regionális Tudományi Tanulmányok 12, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék – MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, pp. 7-61.
- Tobler, W. R. (1970): A computer movie simulating urban growth in the Detroit region. Economic Geography, 46. évf. 2. sz., pp. 234-240.
- Tóth István János (2002): Vállalati és lakossági konjunktúra felmérések Magyarországon. MNB Füzetek 2002/1
- Tóth Krisztina (2004): Lakáspolitikai változások Magyarországon és Budapesten. Kézirat. www.terportal.hu/download.php?tag=download&docID=5682
- Ungvárszki Ágnes (1989): Gazdaságpolitikai ciklusok Magyarországon (1948–1988). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 191 p.
- Varga Attila (2009): Térszerkezet és gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 146 p.
- de Vries, B. M. A. – Lindblad, Th. (1995): Nyugat-Euráji fejlődése 1750-től napjainkig. In: H. A. Diederiks et al.: Nyugat-európai gazdaság- és társadalomtörténet, Osiris Kiadó, Budapest. pp. 193-270.
- Williamson, J. G. (1965): Regional inequality and the process of national development: a description of the patterns. Economic Development and Cultural Change, 13. évf. 4. sz., pp. 1-84.
- Williamson, Stephen D. (2009): Makroökonómia. Osiris Kiadó, Budapest. 677 p.

Melléklet

1. melléklet: Az Eurostat indikátorkészlete (gazdasági-jelzőszámok és rövid távú üzleti statisztika)

PEEIs (Euroindicators): kifejezetten az évközi gazdasági folyamatok megragadására összeállított indikátor-készlet, az alábbi fő témakörökben:

- Nemzeti Számlák
- Ipar, kereskedelem és szolgáltatások (ez részben átfedésben van az STS indikátorokkal):
  - Ipar: termelés, rendelésállomány
  - Építőipar: termelés
  - Kiskereskedelem
  - Energia
  - egyéb (az új autók regisztrációja)
- Munkaerőpiac
  - Munkanélküliek száma (harmonizált adatok)
  - Munkanélküliségi ráta (harmonizált adatok)
  - Munkaerő-költség index
- Fogyasztói árak
- Fizetési egyenleg
- Külkereskedelmi egyenleg
- Monetáris és pénzügyi indikátorok (az Európai Központi Banktól)
- Vállalati és fogyasztói konjunktúrafelmérések (European Commission's Economic and Financial Affairs DG felmérései)

STS (short term statistics):

- Ipar (és ágazatai)
  - Termelési index
  - Értékesítési index
  - Új rendelésállomány indexe
  - termelői árindexek
  - importárindexek
  - alkalmazottak számának indexe
- Építőipar (F ágazat)
  - Termelési index
  - Új rendelésállomány indexe
  - Alkalmazottak számának indexe
  - Újonnan épített lakások árindexe
  - Lakásépítési engedélyek indexe
- Kereskedelem és szolgáltatások

Forrás:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/euroindicators/data/main_tables ,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/short_term_business_statistics/data/main_tables

2. melléklet: A bruttó hozzáadott érték (GDP) volumenindexei a magyar megyékben, 1995-2008 (kiemelve a vidéki átlagnál magasabb értékek, aláhúzva az adott területesség maximális értéke)

főváros, megye	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	volatilitás*	
															absz	rel
Budapest	96,9	103,7	104,7	104,7	105,2	107,5	104,2	107,9	100,1	105,4	107,2	107,8	99,5	103,4	3,3	203%
Baranya	97,3	97,9	107,5	102,6	104,4	101,6	101,7	103,1	105,7	102,3	101,7	103,5	101,6	99,5	2,8	169%
Bács-Kiskun	107,4	97,0	99,9	102,7	101,9	103,4	102,4	106,0	102,4	105,9	100,2	102,7	101,7	101,7	2,7	164%
Békés	103,0	98,7	97,5	101,1	102,7	102,0	100,5	100,3	101,8	102,6	100,2	99,7	100,5	101,4	1,6	96%
Borsod-Abaúj-Zemplén	110,1	93,7	103,0	104,0	100,9	101,8	102,9	102,2	105,9	109,2	106,0	99,6	99,5	95,7	4,6	281%
Csongrád	102,5	100,1	100,8	103,7	100,5	101,2	98,6	102,0	104,7	104,9	101,7	101,0	101,8	101,4	1,7	107%
Fejér	105,1	105,2	118,5	111,4	97,0	107,0	92,7	94,5	105,4	108,3	101,6	105,1	100,3	95,4	7,1	435%
Győr-Moson-Sopron	108,3	102,5	103,7	115,4	114,0	107,1	94,2	102,9	106,6	101,3	100,5	107,6	99,8	101,1	5,7	348%
Hajdú-Bihar	97,0	102,3	102,0	103,9	98,7	104,4	107,2	104,0	108,0	103,8	101,2	101,0	100,1	100,1	3,1	189%
Heves	105,4	99,6	102,2	105,5	104,0	102,4	107,4	103,6	105,6	103,8	97,8	101,9	106,3	95,7	3,3	205%
Komárom-Esztergom	111,0	103,4	100,9	102,3	102,9	106,4	116,7	102,8	119,5	111,1	106,7	93,8	106,7	96,2	7,1	437%
Nógrád	99,7	96,5	95,2	112,9	100,9	105,4	105,0	102,8	104,2	101,4	97,1	101,0	93,3	99,2	5,0	307%
Pest	101,1	102,1	111,6	105,8	110,1	102,7	118,5	107,4	108,1	107,1	105,5	102,0	105,4	100,2	4,9	300%
Somogy	103,4	97,9	97,8	102,5	104,6	105,2	105,4	102,4	106,8	102,4	98,4	97,8	99,8	102,6	3,1	191%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	105,1	98,0	101,9	103,3	101,0	105,9	106,8	101,5	108,2	102,6	100,0	100,6	101,6	97,9	3,1	191%
Jász-Nagykun-Szolnok	102,0	98,0	103,5	100,9	97,1	103,7	108,9	100,0	101,9	101,4	100,1	108,3	99,5	100,4	3,4	208%
Tolna	101,1	98,6	96,8	106,8	108,5	97,2	100,5	102,6	94,8	102,1	101,3	100,5	104,5	98,5	3,8	234%
Vas	104,7	103,1	109,0	106,8	106,1	100,8	92,4	101,9	111,4	99,5	97,4	108,0	96,2	93,5	5,9	361%
Veszprém	109,1	96,1	104,2	105,2	104,7	107,8	104,1	97,2	104,8	102,8	98,7	100,4	106,6	96,3	4,3	262%
Zala	99,9	101,9	102,1	103,7	103,4	99,0	106,8	103,9	112,9	102,5	96,9	96,9	100,9	104,3	4,1	252%
Ország	101,5	101,0	104,3	105,2	104,2	104,9	104,1	104,4	104,3	104,9	103,5	104,0	101,0	100,6	1,6	100%
<i>Bp. nélkül</i>	103,9	99,7	104,1	105,4	103,7	103,6	104,1	102,6	106,6	104,6	101,6	101,8	101,9	99,0	2,1	128%
medián	103,2	99,2	102,2	104,0	103,2	103,5	104,2	102,7	105,6	102,7	100,3	101,0	100,7	99,8	1,9	114%

*abszolút volatilitás: az idősorok szórása; relatív volatilitás: az idősorok szórása az országos átlaghoz képest

3. melléklet: Hoover index értékei (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
megye, főváros, n=20																				
GDPpop					15,5	14,7	15,9	16,8	17,6	18,2	19,4	18,7	19,8	18,8	18,9	20,1	21,1	20,6	21,4	
iparpop								17,0	21,4	24,3	25,6	23,7	22,5	22,3	22,3	23,6	26,2	26,4	24,3	22,7
foglalkara		3,3	3,6	3,6	4,2	4,3	4,5	4,3	4,2	4,2	4,3	4,6	4,4	4,8	4,9	4,7	4,8	4,9	4,6	
mnrata		12,0	9,0	10,3	13,5	12,0	13,3	13,7	15,3	14,6	14,6	15,2	15,1	12,6	12,7	15,3	18,9	19,7	14,4	
bruttóber										10,0	9,5	9,8	9,2	9,3	9,2	9,0	8,8	8,8		
beruhpop			17,2	17,7	20,0	22,0	22,6	19,7	17,4	15,9	18,3	17,8	16,9	14,2	13,7	16,3	15,6	18,5		
epipop			25,3	25,5	28,4	28,0	27,8	27,0	26,3	24,1	23,8	23,9	24,9	26,3	26,2	28,7	25,0	23,7	21,5	24,9
KMTPop										44,2	42,9	42,2	41,3	43,2	44,5	45,2	45,4	43,7		
lakeppop		10,6	8,8	9,9	14,4	14,6	18,8	17,3	15,0	16,1	16,1	16,0	18,6	15,3	18,3	20,1	17,0	20,1	22,1	27,3
lakengpop									17,5	17,4	19,7	17,6	18,1	15,3	16,8	19,8	20,5	22,5	25,9	25,5
jszvalpop									23,6	23,4	23,0	23,2	22,7	22,5	22,4	22,5	22,2	21,9	21,9	21,9
jszvalpop									26,3	26,2	25,7	25,9	25,7	25,7	26,1	26,4	26,6	26,7	26,4	26,2
vendegpop	25,3	26,3	26,3	25,6	25,6	27,0	28,1	28,2	29,1	29,0	30,2	30,2	29,5	28,5	30,8	31,8	31,1	31,1	31,4	31,0
vendéjpop	30,6	31,3	28,9	28,7	29,5	29,9	30,7	30,4	31,8	32,0	33,1	33,3	33,4	32,4	33,9	34,0	33,7	33,9	34,0	33,7
jovpop	8,9	8,2	9,8	10,3	10,6	10,2	10,4	10,9	11,4	11,2	11,6	11,4	10,8	10,6	10,6	10,1	10,0	9,6	9,4	
megye, n=19																				
GDPpop					5,5	5,7	6,4	6,9	7,8	8,2	8,4	7,9	7,7	8,4	8,5	8,7	8,7	8,7	8,3	
iparpop								20,9	25,2	28,3	29,5	27,6	26,6	26,4	26,1	27,1	29,7	29,8	28,5	27,3
foglalkara			2,8	3,3	3,4	3,8	4,1	4,5	4,5	4,3	4,3	4,3	4,5	4,0	4,2	4,2	4,3	4,5	4,4	4,1
mnrata			9,7	8,1	10,0	12,2	13,1	13,7	12,7	15,7	15,6	13,9	13,3	13,6	12,1	10,0	13,7	18,1	17,1	12,0
bruttóber											3,6	3,6	3,1	2,6	3,0	2,7	2,8	3,2	3,1	
beruhpop			11,6	9,6	12,6	13,7	15,6	16,4	12,7	13,3	14,3	12,9	11,7	10,1	12,4	13,2	10,3	13,9		
epipop			14,4	13,8	13,5	16,7	16,4	15,5	15,2	13,3	14,2	12,1	11,4	13,2	11,7	13,5	11,6	11,8	12,3	11,2
KMTPop											32,3	35,2	33,3	38,2	40,5	41,0	40,7	39,7	39,7	
lakeppop		9,7	7,4	10,5	13,1	14,0	17,9	16,6	15,7	17,6	17,2	18,3	20,8	18,0	19,7	16,9	16,4	19,0	21,3	23,7
lakengpop									19,1	19,7	22,8	17,8	20,1	16,9	15,3	15,4	18,7	22,1	25,4	25,0
jszvalpop									9,8	9,9	9,9	9,9	9,6	9,5	9,6	9,7	9,7	9,7	9,9	10,2
jszvalpop									9,1	9,2	9,2	9,4	9,7	10,0	10,3	10,6	10,9	11,1	11,2	11,2
vendegpop	25,7	25,0	25,7	25,9	25,8	25,7	26,6	27,3	28,3	29,1	29,7	28,6	28,5	26,9	27,3	27,9	29,2	29,4	29,6	29,2
vendéjpop	32,2	33,5	31,9	32,7	33,3	33,3	33,6	33,5	35,4	36,2	37,0	36,6	36,7	34,8	34,6	34,1	34,6	34,8	35,5	35,4
jovpop	4,7	4,3	4,9	5,2	5,6	5,6	6,3	6,5	7,2	6,9	7,5	7,3	7,1	6,9	7,1	6,7	6,8	6,6	6,4	

4. melléklet: Válságindikátorok alakulása

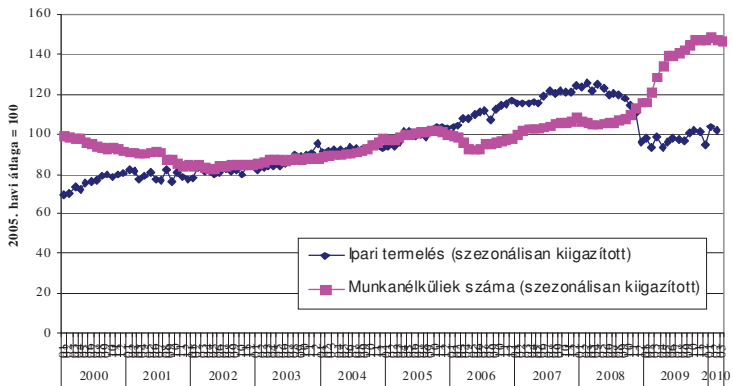
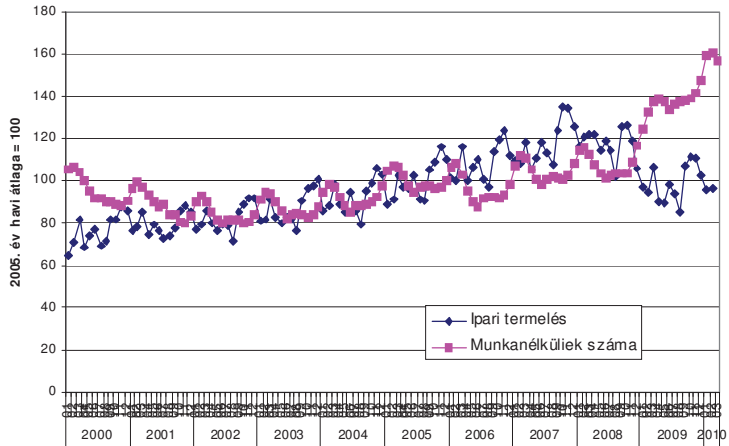
a) negyedévi adatok, 2000-2009

év	nő	Ipari termelés volumenindexe, 2005. év havi átlaga = 100	A GDP termelésének volumenindexe, 2005. év negyedévi átlaga = 100	A regisztrált munkanélküliek számának indexe, 2005. év havi átlaga = 100	Felszámolási eljárások, indexe 2005. év havi átlaga = 101	Ipari termelés volumenindexe, 2005. év havi átlaga = 100,0, szezonalisan és munkanappal kiigazított	A GDP termelésének volumenindexe, 2005. év negyedévi átlaga = 100, szezonalisan és naptári hatással kiigazított és kiegyensúlyozott adatok	A regisztrált munkanélküliek számának indexe, 2005. év havi átlaga = 100, szezonalisan kiigazított adatok	Felszámolási eljárások számának indexe, 2005. év havi átlaga = 100, 4 tagú mozgóátlag
2000	1.	69,8	79,9	104,4	57,9	71	79,7	98,1	55,0
	2.	73,5	81,1	91,5	53,6	74,5	80,9	95,2	57,1
	3.	77,3	81,8	89,9	55,5	78,5	81,6	93,0	64,1
	4.	83,4	83,0	90,8	84,3	79,6	82,8	91,8	68,5
2001	1.	77,4	83,8	97,4	73,5	80,3	83,5	90,6	71,4
	2.	78	84,6	87,7	73,6	79,2	84,3	91,4	72,6
	3.	76,2	85,4	84,1	59,3	78,2	85,2	87,2	75,2
	4.	83,4	86,1	83,7	89,9	78,8	85,9	84,6	77,5
2002	1.	77,4	87,5	89,8	89,3	80,8	87,3	83,2	77,9
	2.	79,5	88,2	80,1	76,3	80,8	87,9	83,9	77,4
	3.	80,9	89,1	81,5	59,7	82,2	88,9	84,7	77,5
	4.	87,3	90,0	84,1	85,9	82,8	89,8	84,8	80,8
2003	1.	80,5	90,9	94,2	93,8	83,3	90,6	87,0	86,9
	2.	83,3	91,9	82,0	98,9	84,6	91,7	86,4	92,9
	3.	86,8	92,9	84,1	86,0	88,1	92,7	87,5	96,3
	4.	97,1	94,0	87,8	108,1	91,5	93,8	88,1	96,5
2004	1.	89,3	95,2	96,8	99,0	91,6	94,9	89,4	97,3
	2.	91,9	96,2	85,6	95,9	92,6	96,0	90,6	97,7
	3.	91,3	97,3	89,0	94,8	92,7	97,0	92,7	96,7
	4.	102	98,0	97,7	102,6	94,6	97,7	97,8	97,3

év	né	Ipari termelés volumenindexe, 2005. év havi átlaga = 100	A GDP termelésének volumenindexe, 2005. év negyedévi átlaga = 100	A regisztrált munkanélküliek számának indexe, 2005. év havi átlaga = 100	Felszámolási eljárások indexe 2005. év havi átlaga = 101	Ipari termelés volumenindexe, 2005. év havi átlaga = 100,0, szezonalisan és munkanappal kiigazított	A GDP termelésének volumenindexe, 2005. év negyedévi átlaga = 100, szezonalisan és naptári hatással kiigazított és kiegyensúlyozott adatok	A regisztrált munkanélküliek számának indexe, 2005. év havi átlaga = 100, szezonalisan kiigazított adatok	Felszámolási eljárások számának indexe, 2005. év havi átlaga = 100, 4 tagú mozgóátlag
2005	1.	90,8	98,7	106,4	96,4	94,6	98,4	98,5	97,5
	2.	100,5	99,9	94,7	103,9	100,4	99,6	100,5	97,8
	3.	99	100,7	97,9	87,9	99,8	100,4	101,9	100,5
	4.	109,8	101,8	100,2	111,8	103,3	101,6	100,0	104,3
2006	1.	102,4	103,0	103,1	109,4	105,1	102,8	95,7	109,8
	2.	108	104,1	87,7	121,2	109,5	103,9	93,0	115,2
	3.	108,7	104,8	92,3	115,3	110,5	104,6	96,1	119,2
	4.	120,4	105,5	98,4	128,6	115	105,2	98,1	121,8
2007	1.	111,6	105,1	110,7	124,9	115,5	104,9	102,9	121,6
	2.	115,3	105,1	98,2	126,4	116,9	104,8	103,5	120,8
	3.	118,5	105,4	101,4	108,7	121,4	105,1	105,8	122,6
	4.	128,9	106,0	108,6	128,8	122,2	105,8	108,3	125,9
2008	1.	120,5	107,1	112,8	139,3	123,6	106,8	105,1	129,1
	2.	121,7	106,8	101,4	138,0	122,7	106,5	106,1	135,9
	3.	117,7	105,9	103,4	123,6	119,5	105,6	108,2	146,3
	4.	114,1	103,4	116,4	168,2	107,1	103,2	116,4	158,7
2009	1.	93,6	101,1	137,6	184,5	96,6	100,8	128,4	170,1
	2.	94,2	99,6	134,0	193,0	95,6	99,3	139,4	178,3
	3.	96,8	98,4	138,2	160,8	98,0	98,2	144,7	183,5
	4.	106,2	98,0	147,5	197,5	99,3	97,7	147,6	190,3

Adatok forrása: GDP termelésének volumenindexe: KSH Stadat, KSH Stadat, 3.1.1. tábla, 2010. április 25.-ei letöltés. Ipari termelés: KSH Tájékoztatási adatbázis, az ipar összefoglaló adatai, 2010. április 25.-ei letöltés. Regisztrált munkanélküliek száma: ÁFSZ adatai alapján (márciusi, júniusi, szeptemberi és decemberi adatok); a szezoni kiigazítást a Multiráció Kft készítette, <http://kisterseg.afsz.hu/index.php?ts=00&am=1&kiigbtm=Rajta&chxs=1&mode=kiig>. Felszámolási eljárások: Creditreform 2009a.

2b) Havi adatok

Adatok forrása: Ipari termelés: KSH Tájékoztatási adatbázis, az ipar összefoglaló adatai, 2010. április 25.-ei letöltés. Regisztrált munkanélküliek száma: ÁFSZ adatai alapján (a szezonális kiigazítást a Multiráció Kft készítette: <http://kisterseg.afsz.hu/index.php?ts=00&am=1&kiigbtn=Rajta&chxs=1&mode=kiig>).